T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
İslam Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE SİNCAR KAZASI'NIN İDARİ, SOSYAL VE İKTİSADİ DURUMU

Falah Khairi MİRZO

Diyarbakır 2015

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
İslam Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE SİNCAR KAZASI'NIN İDARİ, SOSYAL VE İKTİSADİ DURUMU

Falah Khairi MİRZO

Danışman
Prof. Dr. Abdurrahman ACAR

Diyarbakır 2015

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE SİNCAR KAZASI'NIN İDARİ, SOSYAL VE İKTİSADİ DURUMU" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin … yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

18/09/2015

Falah Khairi MİRZO

KABUL VE ONAY

Falah Khairi MİRZO tarafından hazırlanan "OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE SİNCAR KAZASI'NIN İDARİ, SOSYAL VE İKTİSADİ DURUMU" adındaki çalışma, 18/09/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı**,** İslam Tarihi Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Prof. Dr. Abdurrahman ACAR

Prof. Dr. Metin BOZAN

Doç. Dr. Mehmet AKBAŞ

ÖNSÖZ

Irak'ın kuzeyinde, Musul'un kuzeyinde, Sincar Dağı'nın eteğinde kurulmuş tarihi bir şehir olan Sincar, coğrafi konumu ve sosyo-kültürel yapısı ile el-Cezire (Yukarı Mezopotamya) bölgesinin dikkati çeken köşelerinden biridir.

İslam öncesinde Asurlular, Persler ve Sasaniler'in hakimiyetinde kalan Sincar, Hz. Ömer'in halifeliği zamanında 639 senesinde fethedilmiştir. Emeviler ve Abbasilerin ardından en önemlileri Osmanlılar olan çeşitli devlet ve hanedanların hakimiyeti altına girmiştir. Osmanlı döneminde Sincar ve çevresi, çoğunlukla Musul Vilayeti'ne bağlı bir kaza olarak idare edilmiştir.

1960'ta kurulan Irak Krallığı topraklarına dahil edilen Sincar, en son, geçen sene (2 Ağustos 2014) burada yaşayan Yezidi topluluğunun katliama maruz kalması ve yurdundan göçe zorlanmasıyla gündeme gelmiştir.

Türkçede, yapılmış müstakil bir bilimsel çalışma bulunmaması sebebiyle Sincar'ı araştırma konusu olarak seçtik. Biz bu çalışmamızda Sincar kazasının Osmanlı'nın son asrındaki idari, sosyal ve iktisadi durumunu ele aldık. Araştırmamızda ağırlıklı olarak *Musul Vilayeti Salnameleri*ne başvurduk. Öte yandan Iraklı bilim adamı ve yazarların Sincar'ı çeşitli yönlerini konu aldıkları araştırmalarının çoğundan da yararlandık.

Tezimiz Giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş'te Sincar'ın coğrafi konumu, isminin menşei ve kısa tarihinden bahsettik. Birinci Bölüm'de Sincar'ın Osmanlı idari teşkilatı içerisindeki yerini ve Sincar'daki kamu kurumlarının işleyişini

ele aldık. İkinci Bölüm'de Sincar'ın sosyo-kültürel yapısını ve Üçüncü Bölüm'de ise kazanın ekonomik durumunu inceledik.

Tez konusunun seçiminde beni yönlendiren ve araştırma boyunca bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Abdurrahman ACAR'a teşekkürü bir borç bilirim.

Falah Khairi MİRZO

Diyarbakır-2015

ÖZET

Bu tezde Musul Vilayeti'ne bağlı Sincar Kazası'nın XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında Osmanlı idari teşkilatındaki yeri, sosyal ve iktisadi durumu ele alınmıştır.

Çalışmanın amacı, Yukarı Mezopotamya'nın önemli bir mevkiinde yer alan ve Irak'ı, Anadolu ve Suriye'ye bağlayan önemli ticaret yolu üzerinde bulunan Sincar şehrinin 1850-1915 yılları arasındaki tarihine ışık tutmaktır.

Bu çalışmada esas olarak, 1308/1889, 1310/1891, 1312/1893, 1325/1907 ve 1330/1912 yıllarında olmak üzere beş sene (defa) yayınlanmış olan *Musul Vilayeti Salnameleri'*nden yararlanılmıştır. Ayrıca Musul vilayeti ve Sincar kasabası üzerine Irak'ta yapılmış modern bilimsel araştırmalara da başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Sincar Kazası, Musul Vilayeti, Cezire, Telafer, Osmanlı, Yezidiler.

ABSTRACT

The current study sheds light on the administrative, economic, and social life conditions in one angle of the sprawling Ottoman country representing the area of Sinjar, which was an important part of Mosul, the Ottoman state, and in a critical era of rule-filled developments of the Ottoman Empire: which represented the era between (1850 --1 917).

The first chapter has tackled the administrative situation in Sinjar. It introduced the administrative status in Sinjar during the Ottoman period and administrative divisions for "Sinjar city center and the district of Tal Afar and affiliate villages " and the administrative system in Sinjar the main district,

The second chapter devoted to the study of social life in Sinjar. It took the national and religious composition and the lives of the tribes (i.e. nomadic and semi-nomadic and sedentary) and social units such as (family, clan), and the status of women in Sinjar. It also tackled the marriage system and the way of choosing the wife and the most important methods of marriage and divorce.

Chapter three discussed the economic fundamentals and props that have been depended on by the community in Sinjar, which is divided into five aspects namely; agriculture, livestock, industry and handicrafts, trade, transportation and the most important trade routes that were passing in the Sinjar area.

Keywords

Sinjar Qaza, Musul, Jazira, Talafar, Ottoman, Yazidi.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**

ÖZET ..... **III**

ABSTRACT ..... **IV**

İÇİNDEKİLER ..... **V**

KISALTMALAR ..... **VIII**

GİRİŞ **1**

SİNCAR'IN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHİ **1**

1. SİNCAR İSMİNİN MENŞEİ VE ANLAMI 1

2. SİNCAR'IN COĞRAFİ KONUMU 3

3. OSMANLI'YA KADAR SİNCAR TARİHİ 4

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'NIN SON ASRINDA SİNCAR'DA İDARİ TEŞKİLAT

1.1. OSMANLI İDARİ TAKSİMATINDA SİNCAR'IN KONUMU 7

1.1.1. Sincar Kaza Merkezi 11

1.1.2. Telafer Nahiyesi 12

1.1.3. Köyler 14

1.2. SİNCAR'DA KAMU HİZMETİ VEREN KURUMLAR 15
1.2.1. Kaymakamlık 16
1.2.2. Mahkeme 18
1.2.3. Belediye 20
1.2.4. Nüfus İdaresi 22
1.2.5. Maliye 23
1.2.6.Eğitim-Öğretim İşleri 24
1.2.7. İç Güvenlik Hizmetleri ve Askeriye 26
1.2.8. Posta ve Telgraf Dairesi 27
1.2.9.Sağlık Hizmetleri 29
1.2.10. Nahiye Müdürlüğü 30
1.2.11. Muhtarlıklar 31

İKİNCİ BÖLÜM

SİNCAR'IN TOPLUMSAL YAPISI

2.1.ETNiK YAPI.....34
2.1.1. Kürtler 34
2.1.2. Araplar 36
2.1.3. Türkmenler 37
2.2.DİNSEL YAPI 38
2.2.1.Yahudiler 38
2.2.2. Hırıstiyanlar 38
2.3.SİNCAR'DA SOSYAL HAYAT TARZLARI 39
2.3.1.Aşiret Hayatı ve İskan Sorunu 39
2.3.2.Göçebeler (Koçer) 42
2.3.3.Yarı Göçebeler 43
2.3.4.Yerleşik Nüfus 44
2.4.SOSYAL HAYATIN BAZI AŞAMALARI 45

2.4.1.Aile....45
2.4.2. Evlilik....46
2.4.3.Kadının Statüsü....51
2.4.4. Doğum ve Sünnet....53
2.4.5 Ölüm Merasimleri....55
2.4.6.Eşkiyalık Hareketleri....57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİNCAR'DA İKTİSADİ HAYAT

3.1.ZİRAAT VE HAYVANCILIK....62
3.1.1. Ziraat....62
3.1.2. Hayvancılık....65
3.2. SANAYİ VE EL SANATLARI....67
3.3. TİCARET....69
3.4.ULAŞIM VE YOLLAR....71
3.5. VERGİLER....75
SONUÇ....78
KAYNAKÇA....80
EKLER....92

KISALTMALAR

Age.	Adı geçen eser
Agm.	Adı geçen makale
C.	Cilt
H.	Hicri
M.	Miladi
s.	Sayfa
S.	sayı
Ed.	Editör
Çev.	Çeviren
Ar.	Arşiv
Var.	Varak
Krş.	Karşılaştırınız
M.V.S.	Musul Vilayeti Salnamesi

GİRİŞ

SİNCAR'IN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHİ

1. SİNCAR İSMİNİN MENŞEİ VE ANLAMI

El-Cezire (Yukarı Mezopotamya) bölgesinin tarihi şehirlerinden biri ve aynı zamanda bir dağ olan Sincar'ın bu isminin nereden geldiği konusunda çeşitli görüşler vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Bazı tarih ve coğrafya kitaplarına göre göre Sincar ismi ilk olarak Nuh (a.s.) döneminde meydana gelen tufan olayından sonra ortaya çıkmıştır. Bu görüşe göre Nuh'un gemisi, Sincar Dağı'nın zirvesine çarpmış ve gemide hasar oluşmuştur. Bunun üzerine Hz. Nuh "Bu dağın bir parçası bize zulmetti" anlamına gelen "H*aza sin cebel car aleyna*" demiş ve zamanla bu deyiş Sincar'a dönüşmüştür. Yani Sincar ismi de bu arapça cümleden türetilmiştir.[1] Ancak bu görüş zayıftır. Nitekim bu görüşü nakledenler arasında bulunan Yakut el-Hamevi de bu rivayetin zayıf olduğunu saklamamaktadır.[2] Bu rivayetin doğru olmadığını gösteren birden çok sebep vardır. Bu dönem hakkında güvenilebilecek tarihi bir kaynağın bulunmaması ve Nuh peygamberin Arapça konuştuğunu teyit eden herhangi bir delilin bulunmaması bunlar arasında sayılabilir.

---

[1] Yakût el-Hamevî, Şihabu'd-din Ebu Abdullah er-Rûmî el-Bağdâdî, **Mu'cemu'l-Büldân**, Beyrut 1990, III, 262; Evliya Çelebi, Muhammed Zılli b. Derviş, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, İstanbul 1314/1897, I, IV, 75; Demeluci, Sıddik, **el-Yezidiyye**, Musul 1949, s. 6-7.

[2] Yakût, III, 262.

Kimine göre Sincar ismi, Asur kitabelerinde yer alan ve 'büyük ova' anlamına gelen Sinkar kelimesinden gelmektedir[3]. Eski Mısırlıların kayıtlarında da bu isim Sinkar olarak yer alıyordu.[4] Sincar ismi, muhtemelen Sinkar kelimesinin Arapçalaştırılmış şeklidir[5]. Ben bu görüşün diğer görüşlere göre daha fazla kabule şayan olduğunu düşünüyorum.

Bazı yazarlara göre Sincar'ın esas adı 'Sinğare'dir. Nitekim bu isim, Musul Atabeylerinin kurucusu İmaduddin b. Zengi b. Aksungur'un 521/1127 kestirdiği sikkeler üzerinde yer alıyordu.[6]

Bir başka görüşe göre Sincar şehri, kurucusunun ismi ile adlandırılmıştır. O da Sincar b. el-Belendi b. Malik b. Da'r b. Anka' b. Medin b. İbrahim (a.s.)'dır.[7] Bu rivayet de zayıftır. Çünkü sadece bir söylentiden ibaret olup tarihi dayanaklarla desteklenmemektedir.[8]

Sincar'ın adını 1097 senesinde burada doğmuş olan Büyük Selçuklu Devleti'nin son sultanı Sencer/Sancar (ö. 1157) ile ilişkilendiren ve şehrin bu nedenle bu ismi aldığını[9] ifade eden Kazvini'nin (ö. 1283) söyledikleri de doğru değildir. Halbuki şehrin adı Sultan Sencer'den asırlar önce de birçok tarihçi ve coğrafyacı tarafından Sincar şeklinde kaydedilmiştir[10].

Diğer bazı araştırmacılar ise Sincar isminin aslının Farsça olduğunu ve 'kartal' anlamına geldiğini ileri sürmüşlerdir. Onlara göre şehir önceden İranlıların egemenliği altındaydı ve Sincar adını ilk olarak şehre verenler de onlardır. Bundan

---

[3] Budge, Sir Vallis, **Rahelat ile'l-'Irak**, çev. Fuad Cemil, Menşuratu'l-Fecr, Bağdat 1968, II, 113.
[4] Hesinyani, Musa Mustafa, **Sincar Dirasetun fi tarihihe's-siyasiyyi ve'l-hadariyy. 521-600/1127-1261**, Duhok 2005, s. 27.
[5] Yakût, III, 262.
[6] En-Nakşibendi, Nasır, **ed-Dinaru'l-İslami li müluki't-tava'if ve'l-mütegallibe ale'd-devleti'l-Abbasiyye (ed-Dinaru'l-Atabeki),** Bağdat 1956, IV, I, 232; Hesinyani, **Sincar** , s. 29.
[7] Yakût, III, 262.
[8] Hesinyani, s. 29.
[9] El-Farıki, Ahmed b. Yusuf b. Ali b. el-Ezrak, **Tarihu'l-Farıki**, thk. Bedevi Abdüllatif 'İvad, Beyrut1974, s. 29.
[10] el-Ezdi, eş-Şeyh Zekeriyya Yezid b. Muhammed), **Tarihu'l-Musul**, thk. Dr. Ali Hubeybe, Kahire 1967, s. 268; İbn Havkal, Ebu'l-Kasım en-Nasibi, **Suretu'l-Arz**, Leiden 1938, s. 22.

da Sincar dağlarına korunmak amacıyla yerleşenlerin, kartal gibi güvenli bir yerde oldukları anlamı çıkmaktadır.[11]

Sincar isminin kökeninin, güneşin ışığı üzerine vurduğunda parlayan bir dağ[12] olan Jengar'dan geldiğini söyleyenler de vardır. Bu parlamanın sebebi dağda bulunan birçok madenden, özellikle de demirden ileri gelmektedir. 'Jeng', ya da Kürtçe'deki söylenişiyle 'zencar'(pas), anlamına gelmektedir. Buna göre Jengar 'pas tutan' demektir. Bu nedenle burada (k) harfi (c) olarak telaffuz edilmektedir. Mahreçlerinin yakınlığı sebebiyle (j) harfi de (s) harfine dönüşmüş ve Jengar, Sincar olmuştur.[13]

Sincar halkı ise şehirlerinin adını 'Şengal' olarak telaffuz etmektedir. 'Şeng' ya da 'Kaşeng' kelimesinin anlamı, 'güzel yön, güzel taraf veya güzel bayrak'tır.[14] Kelimenin Arapçalaşmış hali ise Sincar'dır.[15]

2. SİNCAR'IN COĞRAFİ KONUMU

Günümüzde Sincar, idari açıdan Irak Cumhuriyeti'nin Ninova iline bağlı bir ilçedir.[16] Musul'un batı tarafında, buraya 120 km. uzaklıktadır.[17] Sınırı kuzey ve kuzey batı tarafında coğrafi olarak Irak-Suriye sınırıyla belirlenmiştir. Güney ve güney batı tarafında Bi'ac ilçesi ile güney doğu tarafında Hadar ilçesi, doğu ve kuzey doğusu ise Telafer ilçesi ile çevrilidir.[18] .

Sincar, 30,9 – 38,1 derece kuzey ve paralelleri ile 41,3 – 42,4 derece doğu meridyenleri arasında bulunmaktadır.[19].

---

[11] Kermeli, Anastas Marie**, el-Yezidiyye**, s. 367; Hesinyani, **Sincar** , s. 29.
[12] Evliya Çelebi, s. 75.
[13] Baban, Cemal, **Usulü esma'i'l-mudun ve'l-mevakı' el-'Irakiyye,** Bağdat 1976, I, 214; Rekani, Mahmud Şeyh Sin Haso, **Sincar fi'l-ahdi'l-meleki 1921-1958** ,Erbil 2012, s. 30.
[14] Baban, s. 213-214.
[15] Evliya Çelebi, s. 75.
[16] Goran, Hüsrev, **el-Kurd fi Muhafazati'l-Musul**, çev: Hazim Hacani, Duhok 2006, s. 140; Rekani, a.e., s. 10.
[17] El-Heseni, Abdurrezzak, **el-'Irak kadimen ve hadisen**, Beyrut 2013**,** s. 263; Yusuf, Abdurrakib, **Hududu Kurdistan el-cenubiyye tarihiyen ve coğrafiyyen hilale hamseti alafi senetin ve ma yeterettebu ala ilhakıha bi'l-Musul**, Süleymaniye 2005, s. 176.
[18] Rekani, s. 19.
[19] Yusuf, s. 176; el-E'raci, Ahmed Ali Hasan, "Mevki'u Sincar", **Mecelletu'l-Hidaye**, Sincar, Ağustos, 2005, s. 19.

Sincar Dağı'nın yüksekliği yaklaşık 1463 metre civarındadır ve kuzeyde yer alan tepelerin en yükseği[20] sayılmaktadır. Uzunluğu 72 km. genişliği ise 13 km'dir.[21] . Dağ, Beste adı verilen güzel bir vadi tarafından ikiye ayrılmaktadır.[22] Şehrin içinden iki nehir geçmektedir. Birisi Dal-'Ayn adıyla bilinmektedir. Diğeri de aynı şehirden doğmakta ve Aynu'l-İhkak adını taşımaktadır. Şehrin başka su kaynakları da mevcuttur.

Sincar şehri, Cezire bölgesinin Diyaru Rebia kısmında Sincar dağı'nın eteğinde yer almaktadır.[23] Yörenin Cezire olarak adlandırılmasının sebebi Dicle ve Fırat nehirleri arasında bulunmasındandır. Bu bölge, Diyaru Rebia, Hadar yurdu ve Diyarbekir bölgesini de kapsamaktadır. Sınırları, güneyde Enbar civarında Fırat nehrine kadar uzanmaktadır.[24]

Geçmişte şehir, koruma amacıyla, sağlam taştan ve kireçten yapılmış bir sur(duvar) ile çevrilidir. Sur içinde ayrıca iki sağlam kale bulunmaktadır. Surlarda Burcu'l-Hazane adı verilen bir burç yer almaktadır.

Sincar Kalesi'nin başlıca dört kapısı vardır. Bunlar Babu'l-Ma' (Su kapısı), Babu'l'Atik (Eski kapı), Babu'l-Cebel (Dağ kapısı) ve Babu'ş-Şems (Güneş kapısı)'dır.[25]

3. OSMANLI'YA KADAR SİNCAR TARİHİ

Sincar şehri, tarihte çeşitli imparatorluk, devlet ve emirlikler tarafından yönetilmiştir. Çivi yazılı kitabelere ve bazı tarihi eserlere göre Sincar, Asurluların

---

[20] el-Halef, Casim Muhammed, **Muhadarat fi coğrafya'l-'Irak et-tabi'iyye ve'l-iktisadiyye ve'l-beşeriyye**, Kahire 1959, s. 65; el-Mevla, Hasan Veyis Yakub, **Sincar fi'l-'ahdi'l-'Usmani dirasetun siyasiye, idariye ve iktisadiyye 1249-1336/1834-1918**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Musul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Musul 2000, s. 7.

[21] el-Halef, 263.

[22] el-Heseni, s. 263.

[23] el-Istahri, İbn İshak İbrahim b. Muhammed el-Farisi, **el-Mesalik ve'l-memalik**, thk. Muhammed Cabir Abdülal el-Hüsni, Kahire 1961, s. 53; İbn Şeddad, İzzuddin Muhammed b. Ali b. İbrahim , **el-A'laku'l-hatîra fi zikri umera'i'ş-Şam ve'l-Cezire**, III,1, thk. Yahya Abare, Şam 1978, s. 4-5; Yakût, III, 262; İbn Batuta, Ebu Abdullah Muhammed et-Tanci, **Rihle (Tuhfetü'n-nuzzar fi garaibi'l-emsar ve 'acaibu'l-esfar),** Beyrut 1964, s. 237.

[24] İbn Havkal, a.e., s. 220; Hesiniyani, a.e., s. 25; Yunus, Macid Muhammed, "Safha Muşrika min Tarihi Şengal kable ve ba'de meci'i Salahuddin ile'l-hukm", **Mecelletü Laleş**, sayı, 27, Duhok 2007, s. 72.

[25] Yunus, s. 72.

sahip oldukları şehirler arasındaydı, hatta önemli Asur kentlerinden biriydi. Asurlular, buraya sahip olmuş ve Sincar Dağı'nı Hititler ve diğer düşmanlarla savaşta bir üs edinmişlerdi. M.Ö. 612 yılında Asur Devleti'nin, Babilliler ve anlaşmalı oldukları Medler tarafından yıkılışından sonra doğu ülkelerinin halkları üzerinde Farsların etkisi arttı ve daha sonra Asurluların sahip oldukları bölgelerin mirasçısı oldular. Sincar, onların yönetimi altına girdi. Persler orayı güçlendirdiler ve Sincar dağını, düşmanlarına özellikle de Romalılara karşı bir kale olarak kullandılar.[26]

Kaynakların ittifakla belirttiğine göre, Sincar'ın da içerisinde bulunduğu Cezire bölgesi, Halife Ömer b. el-Hattab (r.a.) döneminde 18/639 yılında İyaz b. Ğanm komutasındaki İslam ordusu tarafından fethedilmiştir.[27] Böylece Sincar idari olarak el-Cezire eyaletine bağlandı. Fetihten itibaren de durum böyle devam etmiştir. Hulefa-i Raşidin döneminde ve Emeviler dönemi süresince bu idari durum Emevi devletinin yıkılışı ve Abbasi devletinin kuruluşuna kadar da böyle sürdü.[28] Söz konusu dönemlerde şehrin idaresi açısından kayda değer bir değişiklik olmadı.[29]

Abbasi Halifeliği döneminde Sincar'da bir çok devlet hüküm sürdü. Hicri III. ve IV. yy.da hüküm süren Hamdaniler ve Ukayliler bu devletlerinden sonra Musul Atabeyleri Zengiler 521/1127 yılında burada yönetimi ele geçirdiler ve Sincar'ı 627/1229 yılına kadar yönettiler.[30]

Sincar şehri, 617-736/1220-1238 yılları arasında Eyyubi hakimiyetine girdi. Böylece bölge Eyyubi devletinin bir parçası oldu ve Eyyubiler Haçlı saldırılarına karşı destek sağlayan Musul ve Halep emirlikleri arasına katıldı.[31] Bundan sonra

---

[26] Sincari, Rüstem, "Muhtasaru Tarihi Sincar", **Ceridetu Habat**, sayı: 933, 4.5.1999; Sincari, Hıdır, "Sincar ism ve tarih", **Mecelletü Laleş**, sayı: 15, Duhok 2001, s. 117.

[27] El-Belazuri, Ahmed b. Yahya b. Cabir , **Fütuhu'l-Büldan,** thk. Salahuddin el-Müncid, Kahire 1956, II, 25; İbnü'l-Esir, İzzuddin Ebu'l-Muhsin Ali b. Muhammed el-Cezeri**, el-Kamil fi't-Tarih**, Beyrut 1966, I, 534; İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, **Kitab el-'İber ev Divanu'l-Mübtede' ve'l-Haber fi Eyyami'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men 'Asarehum min zevi's-Sultani'l-ekber**, Beyrut 1971, II, 108; Hesinyani, s. 34.

[28] İbn Şeddad, **el-A'lak el-hatîra**, III, I, 1034.

[29] Hesinyani, s. 34.

[30] el-Heseni, s. 263; Sincari, "Sincar ism ve", s. 116-117.

[31] Bazu, Şükr Hıdır Murad, **Sincar hilale'l-'ahdi'l-meleki 1921-1958**, Duhok 2012, s. 31.

Sincar Memlüklerin yönetimine geçti ve 660/1261 yılına kadar da onların yönetiminde kaldı.[32]

Abbasi Halifeliği'nin merkezi Bağdat'ın 1258'deMoğolların eline geçmesinden sonra Sincar da Musul ile birlikte 660/1261 yılında Moğol hükümdarı Hülagu'nun eline geçti[33] ve İlhanlılar devletinin bir parçası oldu. Şehrin genel durumu kötüleşti, ekim alanları tahrip oldu ve diğer Irak şehirlerinde olduğu gibi nüfusu yavaş yavaş azaldı.[34] Genel olarak Irak İlhanlı Devleti'nin Şeyh Hasan el-Celayiri tarafından yıkılışından (736/1335) Timurlenk zamanına kadar Celayirliler'in hakimiyetinde kaldı.[35] Timurlenk, 705/1393 yılında Sincar'a saldırarak burayı kontrolü altına aldı[36]. Irak'ta Celayiri yönetiminin sona ermesinden sonra (1411) Sincar, bu sefer iki Türkmen devleti olan Karakoyunlu (1411-1472) ve Akkoyunlu devletinin (1472-1508) hakimiyeti altına girdi.[37]

Sincar hakimi Akkoyunlu Ömer Bey 1508 yılında Şah İsmail Safevi (1501-1524)'ye bağlılığını ilan ettikten sonra Şah, Musul şehrini işgal etti ve Cezire'yi Musul'a bağlı tek bir bölge olarak idare etti.[38] Sincar, 1516 yılında Dede Kargın Savaşı sonucunda Osmanlı yönetimine geçinceye kadar Safevi işgali altında kalmıştır[39]

---

[32] Hesinyani, s. 88-92.

[33] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1325 h., s. 91; et-Tel'aferi, Kahtan Ahmed Abuş, **Sevretu Telafer 1920 ve'l-harekatu'l-vataniyye'l-uhra fi mıntakati'l-Cezire,** Matbaatü'l-Ezher, Bağdat 1969, s. 11.

[34] Es-Sufi, Ahmed, **Hutatu'l-Musul**, Musul 1953, II, 119; Şümeysani, Hasan, **Medinetü Sincar mine'l-Fethi'l-'Arabi el-İslami hatte'l-fethi'l-'Usmani,** Beyrut 1923, s. 187.

[35] El-Kalkaşendi, Ahmed b. Ali, **Subhu'l-A'şa fi dına'ati'l-A'şa**, tahk: Muhammed Hüseyin Şemsüddin, Beyrut 1987, IV, 187; Şümeysani, s. 203.

[36] Şümeysani, s. 208.

[37] El-Mevla, s. 9; Karakoyunluların ve Akkoyunluların Irak'taki yönetimleri için bkz. El-'Azzavi, Abbas, **Tarihu'l-Irak beyne ihtilaleyn, el-Hükumatü't-Türkmaniyye, III**, Bağdat 1939.

[38] Ali, Ali Şakir, **Vilayetü'l-Musul fi'l-Karni's-sadis 'aşer: dirasetün fi'l-Evda'i's-siyasiyye ve'l-idariyye ve'l-iktisadiyye**, yayınlanmamış Doktora tezi, Musul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Musul 1992, s. 37-38.

[39] El-Bidlisi, Şerefhan, **Şerefname fi't-tarihi'd-düvel ve'l-imarat el-Kurdiyye**, çev: Molla Cemil Bendi Ruzbeyani, Bağdat 1953, I,

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'NIN SON ASRINDA SİNCAR'DA İDARİ TEŞKİLAT

1.1. OSMANLI İDARİ TAKSİMATINDA SİNCAR'IN KONUMU

Sincar, 1516 yılının sonlarından itibaren İngiliz işgalinin başladığı Kasım 1918'e kadar Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır[40]. Sincar Osmanlı hakimiyetinde bulunduğu süre içerisinde Diyarbekir vilayetine/eyaletine bağlı bir sancak (Liva) idi. Musul da o dönemde Sincar gibi sancak derecesinde bir idari yapılanmaya sahip olup Diyarbekir vilayetine bağlıydı.[41]

Öyle görünüyor ki Diyarbekir Vilayeti, ilk zamanlarda oldukça geniş topraklara sahipti. Bu nedenle çok geçmeden Osmanlı devleti, bazı bölgeleri bu vilayetten ayırma kararı aldı. Bunun sonucunda 1846 senesinde Kürdistan adıyla yeni bir vilayet kuruldu. Kürdistan'ın kurulduğu alan, Diyarbekir'in güneyi ile İmadiye'den Sincar'a uzanan bir hat arasındaydı. Bu vilayet Irak içinde sancak (liva) olarak düzenlenen İmadiye ile Sincar dışında başka bir şehri kapsamıyordu.[42]

---

[40] Botani, Abdülfettah Ali, "Sincar fi Salnamat Vilayeti'l-Musul", **Mecelletü Laleş**, sayı 15, Duhok 2001, s. 47.

[41] Ali, Ali Şakir, "et-Teşkilatü'l-idariyye el-'Osmaniyye 1516-1918"; **Mevsu'atü'l-Musul el-hadariyye**, Musul 1992, IV, 164.

[42] Hüseyin, Said Osman, **Kurdistan el-cenubiyye ve eyaletâ Bağdad ve'l-Musul** Dirasetun fi'l-'alakati's-siyasiyye ve'l-idariyye ve'l-iktisadiyye fi'l-Karneyni's-sabi' 'aşer ve's-samin 'aşer, yayınlanmamış Doktora tezi, Selahaddin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi , Erbil 2001, s. 44-48.

1527 yılına ait Osmanlı Sicillerinde Diyarbekir ve Kürdistan vilayetlerine ait idari taksimata yönelik bir işaret bulunmaktadır. Buna göre Sincar, sancak olarak Kürdistan vilayetine bağlıydı. Ancak bu tarihten sonra tekrar Diyarbekir vilayetine bağlandı.[43] Görünen o ki, Osmanlı devleti, Kürdistan adıyla anılan vilayetin bağımsız bir vilayet olmasını uygun görmemiş bu vilayeti ilga etmiş veya yeniden Diyarbekir vilayetine dahil etmiştir.[44]

İstanbul'daki Osmanlı arşivlerinde yer alan 1530 tarihli Diyarbekir Tapu Defterinde verilen bilgilerden anlaşıldığına göre Sincar, "Telafer'i de kapsayacak şekilde" idari olarak Diyarbekir vilayetine bağlı bir sancak idi. Sözkonusu deftere göre Sincar dışında da bazı Irak şehirleri Diyarbekir vilayetinin sınırları içinde yer almaktaydı. Bunlar : Hit, Hadise, Ane ve içinde Tikrit'in de yer aldığı Musul sancaklarıydı[45]. 1534 yılında Sincar ve onunla birlikte Irak'ta bulunan Musul, Ane, Deyr ve Rahbe sancakları Diyarbekir vilayetine bağlı olarak varlığını sürdürdü.[46] Musul, 1539 yılında vilayet olarak düzenlendiğinde de Sincar, Diyarbekir vilayetine bağlı bir sancaktı. Bu durum 1552 yılına kadar devam etti.[47] Tarihi belgeler, 1568 ile 1574 yılları arasında da Sincar'ın sancak olarak Diyerbekir vilayetine bağlı olduğunu teyit etmektedir.[48]

Osmanlı devletinin idari yapılanmasını konu alan ve Defteri Hakani sekreteri Ayni Ali Efendi tarafından yazılan Kavanin-i Ali Osman der medamin-i defteri divan (Divan defterlerine göre Osmanlı devleti kanunları) adlı (1018/1610 yılına ait bir risalede de Sincar, Diyarbekir Vilayeti i sınırları içerisinde

[43] Kunt, İ. Metin, **Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi,** İstanbul 1987, s. 131.
[44] Hüseyin, **Kurdistan el-cenubiyye, s**. 47.
[45] Murad, Halil Ali, "Tikrit fi'l-mesadır el-'Osmaniyye ibane'l-Karneyni's-sadis 'aşer ve's-sabi' 'aşer", **Mevsuatü medineti Tikrit**, Bağdat 1998, IV, 69.
[46] A. g. e., s. 69.
[47] Ali**, Vilayetü'l-Musul**, s. 110.
[48] Kunt, **Sancaktan Eyalete**, s. 137.

gösterilmektedir.[49] Sincar 17. Yüzyıl boyunca da Diyarbekir vilayetine bağlı bir sancak olma konumunu sürdürdü.[50]

1127/1715 yılında Bağdat valisi Hasan Paşa (1704-1723), Sincar'ı Bağdat vilayetine bağladı. Bu idari değişiklik adı geçen valinin Sincar Yezidilerine karşı yaptığı bir askeri operasyondan sonra gerçekleşti.[51] Bu dönemde Sincar, Bağdat vilayetine bağlı olmakla birlikte 1155-1167/1742-1754 yılına ait Diyarbekir vilayeti tapu defterlerinde Sincar'ın sancak adıyla bu şehre bağlı olduğunu gösteren kayıtlar da bulunmaktadır.[52] 1266/1849 yılına ait Osmanlı Devleti Salnamelerine göre[53] bu tarihte Irak'ta idari açıdan bir değişikliğe gidilmiş ve Musul, Bağdat'a bağlı bir idari birim olmaktan çıkarılıp bağımsız bir vilayet statüsüne yükseltilmiştir. Buna göre Musul vilayeti Musul, Akra, Zibari, Mizuri ziri, Mizuri zori, Davudiye, Zaho, Duhok, Telafer, Sincar ve Nusaybini de kapsamaktadır[54]

1869 yılında Sincar'ın, kaza adıyla Musul vilayetine bağlı bir kaza olduğunu görmekteyiz. Musul Vilayetinin diğer kazaları ise Musul, İmadiye, Zaho , Duhok ve Akra idi. Irak valisi Mithat Paşa (1869-1872), ülkenin bu yeni idari yapılanmasına uygun olarak ve 1864'te çıkarılan vilayetler kanunu gereğince Irak'ı Bağdat ve Musul vilayetleri olarak iki kısma ayırdı ve Musul, Kerkük ve Süleymaniye şehirlerini Musul vilayetine kattı.[55]

---

[49] Ali Efendi, Ayni, **Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet Taksimatı, Toprak Dağıtımı ve Bunların Mali Güçleri**, Ankara 1964.; El-Hasari, Satı', **el-Biladu'l-'Arabiyye ve'd-Devletü'l-'Osmaniyye,** Kahire 1957, s. 128; Sahillioğlu, Halil, **Osmanlı Döneminde Irak'ın İdari taksimatı,** çev: Mustafa Öztürk, Belleten, LIV/211, Ankara 1991, s. 1247.

[50] Evliya Çelebi, s. 184-199.

[51] Murad, Halil Ali, **Tarihu'l-Iraki'l-idari ve'l-iktisadi fi'l-'ahdi'l-'Osmani 1048-1164/1638-1750**, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1975, s. 49; el-Mevla, s. 69; Hüseyin, **Kurdistan el-cenubiyye**, s. 48.

[52] Diyarbekir Tapu Deteri, Mecme'ul-ilmi el-Iraki, (fotokopi nüsha), Bağdat, no: 1110

[53] Salname: Osmanlıca bir terim olup iki kelimeden oluşmaktadır. Bunlardan 'sal' yıl, 'name' ise risale anlamındadır. Terim 'Yıllık takvim' anlamını taşımaktadır. Osmanlı Devleti ilk salnameyi 1747 yılında çıkarmıştı. Sonra her vilayet kendi bünyesinde salname çıkarmaya başladı. Bu yıllıklar, vilayetin idari, ekonomik, mimari, coğrafi ve tarihi durumu hakkında bilgiler içermektedir.

[54] **Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi, 1266/1849**, s. 141; Sahillioğlu, Halil, **Min tarihi'l-aktari'l-'Arabiyye fi'l-'ahdi'l-'Usmani,** İstanbul 2000, s. 520; Sahillioğlu, **Osmanlı Döneminde**, s. 1252.

[55] Vehb, Muhammed Yunus, **Tarihu Telafer kadimen ve hadisen**, Musul 1967, I, 226.

1288/1871 yılında Sincar kazası, Deyrezor sancağına bağlandı.[56] Sonra 1300/1883 yılında oradan ayrılıp tekrar Musul vilayetine bağlandı.[57] Öte yandan Sincar kazasının , 1870 yılında bir kez daha Deyrezor'a Sancağına bağlandığı[58] ve bu durumun 1876 yılında yeniden Musul'a bağlanana kadar devam ettiği[59] kaydedilmektedir.

Sincar'ın Deyrezor'a bağlı kalması 1883 tarihine kadar devam etmemiştir. Çünkü Musul'un vilayet derecesine yükselmesinden sonra Sincar'ın, 1879 yılında Musul'a bağlı bir kaza olduğu görülmektedir. Bu tarihten sonra Sincar Musul, İmadiye, Zaho, Duhok ve Akra gibi kazalar gibi Musul Vilayeti'ne bağlanmıştır.[60] Sincar kazasının bu idari değişikliği esnasında Telafer de nahiye olarak oraya bağlanmıştır.

Sincar kazası, bazen birinci derecede kaza olmuş[61] bazen de ikinci derecede bir kaza olmuştur.[62] Sonuç olarak Sincar, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar Musul livasına bağlı bir kaza olarak varlığını sürdürmüştür.[63]

Yukarıda anlatılanların da ortaya koyduğu üzere Osmanlı idari taksimatında Sincar'ın durumunda sık sık sık değişikliğe gidilmiştir. Diyarbekir, Kürdistan, Bağdat ve Musul Vilayetlerinin yanısıra Halep Vilayeti'nin Deyrezor sancağına bağlanmıştır. Bazen sancak "liva" olmuş çoğunlukla kaza statüsünde idare edilmiştir. İdari yapılanmadaki bu değişimin asıl sebebi bölgedeki aşiretlerin tutumlarının sık sık değişmesine bağlı olarak devletin bölgedeki otoritesini güçlendirmek istemesidir.

---

[56] Deyrezor Sancağı, bağımsız bir sancak idi ve o dönemde doğrudan başkent İstanbul'a bağlıydı. Osmanlı döneminde Deyrezor'un durumu için bkz. Ed-Daleli, Rami Vehiduddin, **Deyrüzzor fi'l-'ahdi'l-'Usmani el-Hayatü's-siyasiyye ve't-tanzimatu'l-idariyye min 1516/1918** , Dımaşk 2008, s. 153.

[57] El-Mevla, s. 70.

[58] El-Cezzar, Vecih, **el-Ma'lumatu'z-zira'iyye ve'l-iktisadiyye 'an Deyrüzzor 1922**, thk: Abdülkadir Abaş, **Deyrüzzor** 1970, s. 40.

[59] el-Mevla, s. 40.

[60] Ali, **et-Teşkilatü'l-idariyye**, s. 168; el-Cemil, Seyyar Kevkeb Ali, "en-Nizamu'l-idari", **Mevsu'atü'l-Musul el-hadariyye, Daru'l-kutub li't-tıbaati ve'n-neşr,** Musul 1992, IV, 121.

[61] **Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Salnamesi**, 1326 h. s. 752.

[62] **Musul Vlayeti Salnamesi, 1325 h**. S. 199; el-Ubeydi, Şeza Faysal Reşo, **el-İdaretü'l-'Osmaniyye fi'l-Musul,** yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Musul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1997, s. 17.

[63] Ali, **et-Teşkilatü'l-idariyye**, s. 168.

1.1.1. Sincar Kaza Merkezi

Sincar, Osmanlı döneminde Irak'ın vilayet merkezlerine bağlı olan diğer kaza merkezleri gibi küçük bir şehirdi. Ancak elimizde Osmanlı döneminin ilk zamanlarında şehrin nüfusu ve ev ve işyerleri hakkında yeterli delil bulunmamaktadır.[64] Musul Vilayeti'nin 1312/1893 yılına ait salnamesi Sincar şehrindeki bina sayısı hakkında bilgi vermektedir. Bu salnamedeki kayıtlara göre Sincar şehir merkezindeki bina sayısı ile Telafer nahiyesindekiler birbirine denk görünmektedir. Buna göre bu sözkonusu tarihte Sincar'da Telafer ile birlikte 2048 ev, 80 dükkan, 9 cami ve mescit, 5 han, bir kahvehane 7 kışla ve emirlik daireleri, 5 tekke ve 6 resmi kurum binası bulunmaktadır[65].

1325/1907 yılına ait Musul Vilayet Salnamesinde yer alan bilgilere göre Sincar şehrinde 500 ev, bir çarşı, 4 han, bir hamam, bir kahvehane, iki büyük kışla, 2 cami ve bir okul mevcut iken [66]. 1330/1912 yılı salnamesine göre ise Sincar'daki bina dağılımı şöyledir: 500 ev, 4 han, bir çarşı, bir hamam, bir hükumet binası, bir kışla, iki cami, ve bir okul[67].

Görüldüğü gibi Sincar'daki ev sayısı 1894 yılından 1912 yılına kadar hemen hemen hiç değişmemiştir. Bu, söz konusu dönemde Sincar'da herhangi bir inşaat faaliyeti bulunmadığı anlamına gelmekte ve buradaki ekonomik gelişmenin, ve yapılaşmanın zayıf kaldığını göstermektedir.

Sincar şehrindeki evlerin şekli yapısı ve tasarımı konusunda 1890-1891 yıllarında Sincar'ı ziyaret eden Budge şöyle demektedir: "Evler bir dizi halinde sıralanmış ve basamaklı zeminlerde birbiri üstüne inşa edilmiş şekildedir. Hepsinin de yapısı sağlam kayalarla bazen de kireçle desteklenmiştir. Evlerin şekli dikdörtgen biçiminde ve yüzeyleri yayvandır. Pencereleri yoktur ve her evin bir kapısı vardır"[68].

---

[64] el-Mevla, s. 91.
[65] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1312 h., s. 293.
[66] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1325 h., s. 200.
[67] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1330 h., s. 222; el-Ubeydi, **el-İdaretü'l-'Osmaniyye**, s. 29-30; el-Mevla, s. 92.
[68] Budge, **Rahelat**, III, 113.

1.1.2. Telafer Nahiyesi

Bu şehrin adı çoğunlukla Tel A‘fer şeklinde bazen de Tel Ya‘fer şeklinde yazılmaktadır. Bir görüşe göre şehrin adı aslında et-Tellü’l-A‘fer olduğu iken çok kullanımdan ve telaffuzu dile kolay geldiğinden dolayı sonradan değişmiştir[69]. Bir görüşe göre ise şehrin adı Arami dilinde Telhe (tepe) ve Abra(toprak) kelimelerinden oluşmuştur. Buna göre kelimenin anlamı (Toprak Tepe) olmaktadır[70].

Telafer, Musul’un 65 km. batısında , Sincar dağının ise 55 km. doğusunda yeralmaktadır[71]. Taşlık ve kireçli bir arazide kurulmuş olup ortasında yer alan büyük bir vadi şehri ikiye ayırmaktadır. Vadinin ortasında belirgin bir şekilde tuzlu bir su pınarı bulunmaktadır[72].

Telafer’in tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Tarih öncesi çağlardan orta taş devrinde yaklaşık M.Ö. 6000’lerde var olduğu bilinmektedir[73]. M.Ö. 2000 yılının ortalarında Sincar ile birlikte Mitanniler devletinin bir parçası oldu. Çevresinde de küçük yerleşim yerleri , burç ve kaleler vardı[74].

Telafer, Asurlular döneminde genişlemiş ve tarihi kalesi inşa edilmiştir. O zaman (Nemt Aştar) adıyla biliniyordu[75]. Ninova’nın M. Ö. 612 senesinde Medler tarafından ele geçirildi. Tüm el-Cezire bölgesi gibi Telafer, Hititler ve Romalılar, sonra da Romalılarla Hititlerle İranlılar arasında uzun süren savaşlara sahne oldu. Miladi dördüncü yüzyılda Telafer’de Hristiyanlık dini yayıldı[76].

el-Cezire bölgesinin diğer kısımları gibi Diyaru Rebi‘a,’da yer alan Telafer de h. 17 yılında Ömer b. el-Hattab (r.a.) döneminde, İyaz b. Ganm tarafından

---

[69] Yakut el-Hamevi, II, 402.”Tel A‘fer, Musul ve Sincar arasında bir kale ve şehirdir. Sincar ise içinden bir nehrin geçtiği bir vadinin ortasındadır. Aynı zamanda sağlam ve muhkem bir dağ üzerindedir ve suyu tatlıdır.” A.g.y.

[70] El-Heseni, s. 261; el-Mevla, s. 71.

[71] Yusuf, s. 195; Vehb, I, 6.

[72] **Vilayetü’l-Musul fi’l-Mesadıri’l-‘Osmaniyye**, çev: el-Muhami Şifan Muzuri, Bağdat 2009, s 31.

[73] et-Tel‘aferi, s. 8; Vehb, I, 7, 12.

[74] ed-Demeluci**, el-Yezidiyye**, s. 472; et-Tel‘aferi, s. 9.

[75] Beşir, Fransis, Korkis Avad, “Esmau’l-emkineti’l-Irakiyye”, **Mecelletü Sümer**, Bağdat, 1952, VIII, 169.

[76] et-Tel‘aferi, s. 9.

fethedildi[77]. Daha sonra sırasıyla Emeviler, Abbasiler, Zengiler, Moğollar, Akkoyunlular ve Osmanlılar tarafından idare edildi.

1257/1841 yılında Telafer üzerindeki Osmanlı otoritesi zaafa uğradı[78]. Bu yılda Musul valisi Muhammed İncebayrakdar Telafer'e bir askeri saldırı başlattı. Çok sayıda kişiyi öldürdükten ve soygunlar yaptıktan sonra buradaki otoritesini güçlendirdi ve Musul vilayetine bağlı bir nahiye yaptı. Bu durum 1288/1871 yılına kadar devam etti[79]. 1257/1841 yılından önce de Bağdat Vilayeti'ne bağlandı[80].

Telafer, Musul vilayetine bağlı olduğu sırada Irak vilayetlerinin idari haritası değişti ve Musul vilayeti, sancak "liva" seviyesine indirilerek Bağdat vilayetine bağlandı[81]. Musul sancağına ait 18 Şaban 1286/1870 tarihli, 59 nolu tapu defterinde buna işaret edilmektedir. Sözkonusu belgede Telafer'in Musul kazasına, Musul sancağının da Bağdat vilayetine bağlı oluğu kaydedilmiştir[82].

Telafer Nahiyesi , 1871 yılında, Deyrezor Sancağına tabi Sincar Kazası'na bağlandı[83] ve 1876 yılında Musul'a bağlanıncaya kadar bu şekilde devam etti. Böylece Telafer, Musul livasına bağlı bir birim oldu[84]. Telafer , 1917 yılının sonlarına kadar Sincar kazasına bağlı bir nahiye olmaya devam etti ve bu tarihte Sincar'dan ayrılarak bağımsız bir kaza haline getirildi[85]. Bu karar 1 Ocak 1918 tarihinden itibaren uygulandı. Et-Telaferi, söz konusu Telafer nahiyesi gelişip büyüdüğü için Osmanlı hükumetinin orayı kaza yaptığına işaret etmektedir[86].

Telafer nahiyesinde yer alan binalara gelince , **1894 yılı salnamesine göre Telafer'deki evlerin sayısının Sincar'da evlerin sayısından daha fazla olduğu görülmektedir.** 1325/1907 yılına ait Musul Vilayet Salnamesine göre bunların sayısı ve mahiyeti şöyledir : 9 mahalle, nahiyenin ortasında yüksek bir tepenin

[77] el-Belazuri, II, 52.
[78] et-Tel'aferi, s. 15.
[79] el-Mevla, s. 72.
[80] Vehb, I, 226.
[81] Löngerik, Steven H., **Erbe'atü kurun min tarihi'l-Irak el-hadis**, çev: Cafer el-Hayyat, Bağdat 1985, s. 376.
[82] Vehb, I, 227.
[83] Vehb, a.e., I, 227.
[84] el-Cezzar, age. S. 40; el-Mevla, s. 72.
[85] Vehb, I, 227; el-Ubeydi, **el-İdaretü'l-'Osmaniyye**, s. 32.
[86] et-Tel'aferi, s. 15.

üzerinde yapılmış bir kale, iki han, bir hamam, 8-10 kadar cami ve mescit ve bir okul[87]. 1330/1912 yılı Salnamesine göre ise Telafer nahiyesi 9 mahalle ve 1500 haneden oluşmaktadır. **Bu da Telaferde'ki imar faaliyetlerinin Sincar'dakine denk olduğunu göstermektedir.[88].**

Telafer kalesinde büyük bir hükümet binası vardır. Salname ayrıca şehrin kuzey ve doğusunda yer alan iki mahalle dışında mahallelerin büyük kısmının kale civarında olduğunu belirtmektedir. Nahiyede ayrıca 70-80 kadar dükkan, büyük bir çarşı, güzel bir hamam, bir han ve bir cami bulunmaktadır.

Aynı salname, Telafer nahiye merkezinde yaşayan tüm halkın Türkmen olduğunu ve Çağatay lehçesine yakın bir Türkçe konuştuklarını ifade etmektedir[89]. Ancak nahiyenin köylerinde Arap aşiretleri ve kısmen de Kürt Gergeri aşiretine mensupları yaşamaktadır[90].

1.1.3. Köyler

Sincar kazası köylerinin çokluğu ile bilinmektedir. Kaza, Telafer nahiyesi ile birlikte 1311/1894 yılında 27 köyden oluşmaktadır. Bu köylerin nüfusu da aynı tarihte 17350 kişidir. Bunlardan 9350'si Müslüman Türkmen ve Kürtlerden oluşmaktadır. 8000'i ise Yezidilerdir. Kaynaklar bu bölgedeki Arap nüfusun sayısına işaret etmemektedir[91]. 1330/1912 yılına ait Musul Vilayet Salnamesi'nde ise Sincar kaza merkezine bağlı 42 ve Telafer nahiyesine bağlı 7 köyden söz edilmektedir. Buna göre Sincar'ın köylerinin sayısı 49'u bulmaktadır[92].

Musul vilayeti salnameleri, bu köylerden bir kısmının adını da vermektedir. Bunlar şunlardır: Bekiran, Yusufan, Kendekeli, Alidine, Faqra, Umran, Mahrase, Kolkar, Derece, Simuqa, Beled, Kızılkent, Gabara, Saydaliye, Qeyran, Hatuniye, Narincuk, Mendikan, Ayn Ğazal, Mehrikan, Tebbe, Mezraa Haci Sayiğ, Hacıbeg,

[87] **Musul Vilayeti Salnamesi, 1325 h**., s. 201.
[88] **Musul Vilayeti Salnamesi, 1330 h**., s. 224.
[89] **Musul Vilayeti Salnamesi, 1330 h**., s. 224.
[90] el-Ubeydi, **el-İdaretü'l-'Osmaniyye**, s. 30.
[91] Şemseddin Sami , **Kamusu'l-A'lam,** İstanbul, 1311/1894, IV, 2653; el-Mevla, s. 75.
[92] **Musul Vilayeti Salnamesi, 1330 h**., s. 225; el-Ubeydi, s. 30; Botani, s. 55.

Qabus ve Sekiniye[93]. Bu salnamelere göre bu köylerin halkı Yezidilerden ve Müslümanlardan oluşmaktadır. Ancak buralarda Yezidi nüfus yoğunluğu daha fazladır. Sincar dağının kuzey tarafında bulunan köylerin halkı tamamen Yezidilerden oluşmaktadır. Ancak dağın güney tarafındaki köylerle çöl çevresinde bulunan köylerde Hatuniye[94] köyü hariç olmak üzere halk Müslüman Kürtler, Yezidiler ve Türkmenler'den oluşmaktadır. Hatuniye köyünün halkı ise Araptır[95].

Yukarıda adları geçen köylerin dışında Sincar kazasının diğer köyleri ise şunlardır: Bacise, Bare, Başok, Berdahli, Behbel, Tel Qasab, Ceddale, Cifriye, Cel'an, Hatimiyye, el-Halikıyye, el-Khan, Dilo Khan, Rambusiye (Rambus), Zervan, Sinuni (Senun), Şikefte (Raşkefte), Tarf, Ayn Fethi, Qartağ ulya, Qartağ sufla, Qasrike, Quveysi (Quveys), Kersi, Gire Araba (Tell Arab), Mecnuniye, Nikri, Yusuvan, Tel Yusufka, Kani Sark, Ecma, Verdiyye, Mamis, Melek, Edika, Piştgir, Berana, Şaruk, Şek'o, Şehabiye, Nümeyl ve Hemedan[96].

Böylece değişik kaynaklara göre Sincar kazasındaki köylerin toplam sayısı 67'yi bulmaktadır.

1.2. SİNCAR'DA KAMU HİZMETİ VEREN KURUMLAR

Kaza merkezinde kamu yönetiminin başında Kaymakamlık bulunmaktadır. Diğer kamu kurumları ise Mahkeme, Belediye, Nüfus İdaresi, Eğitim-Öğretim İdaresi, İç Güvenlik ve Askeriye, Maliye, Posta ve Telgraf Dairesi, Sağlık İdaresi dir. Taşradaki başlıca kamu kurumları ise Nahiye Müdürlüğü ve Muhtarlıkar idi.

Şimdi bu kurumları kısaca tanıtalım.

---

[93] **Musul Vilayeti Salnamesi, 1310 h., s. 171; 1312h**., s. 290; Botani, s. 55; Ferhan, Adnan Zeyyan, **el-Kurd el-Ezitiyyun fi ekalimi Kurdista**n **Dirase siyasiyye iktisadiyyeve ictimaiyye min bidayeti'l-karni't-tasi' 'aşer hatta nihayeti'l-harb 1800-1918**, Süleymaniye 2004, s. 229.

[94] Hatuniye: Meşhur bir köydür. Evliya Çelebi, "Hatuniye kalesi'nden şöyle bahsetmiştir: "Kale kare şeklinde olup etrafı küçük bir sur ile çevrilidir. Sağlam bir yapısı vardır. Kale içinde bir han, bir cami ve 70 ev vardır. Hatuniye köyü, Sincar dağının batı tarafında yer almaktadır.", Seyahatname, IV, 61; el-Mevla,, s. 76.

[95] **Musul Vilayeti Salnamesi, 1330 h**., s. 223; Botani, s. 55; el-Mevla, s. 76; Ferhan, s. 229.

[96] El-'Azzavi, Abbas, **Tarihu'l-Yezidiyye ve aslu 'akidetihim**, Bağdat, 1935, s. 100-103; el-Benna, Haşim, **el-Yezidiyyun**, Bağdat 1964, s. 147-151; el-Ma'i, Enver, **el-Ekrad fi Behdinan,** Duhok 1999, s. 83; Ferhan, s. 230-231.

1.2.1. Kaymakamlık

Osmanlı idari teşkilatında, kazadaki en büyük yönetim görevlisi kaymakam idi[97]. Onun hemen üzerindeki amiri konumundaki görevli liva mutasarrıfıydı İstanbul'daki merkezi hükumet tarafından atanırdı[98]. Kaymakam, kazaya ilişkin her türlü güvenlik, mali ve yargı kurumları konusundaki işlerden sorumluydu. Mutasarrıftan ve validen gelebilecek emir ve talimatları uygulamakla yükümlüydü. Ayrıca mahkemelerin verdiği kararları kendi yetkileri çerçevesinde, kendi yetkilerini aşan konularda ise mutasarrıfın onayını alarak uygulamakla yükümlüydü. Nahiye meclis üyeleri ile toplantı yapabilirdi. Görevleri arasında nahiye müdürlerini aday göstermek, kaza idare meclisine başkanlık etmek ve kazaya bağlı daireleri teftiş etmek de bulunmaktaydı[99].

Osmanlı yetkilileri kaymakam seçimine önem vermişlerdir. İyi özelliklere sahip kişilerden olmaları, ayrıca uzman kişilerden olmaları gerekiyordu. Çünkü söz konusu makam, yönetim sisteminin temelidir[100].

Kaza ile ilgili işlerin idaresinde meclis, kaymakama yardım ederdi. Bu meclis kaymakam vekili[101], müftü[102], mal müdürü[103] ve yazı işleri müdüründen[104] oluşmaktaydı. Bunlar doğal üyelerdi. Bunların yanısıra mecliste gerekli sayıda seçilmiş üyeler de vardı. Bunlar da genellikle kazada tanınmış şahsiyetlerden üç veya dört kişi olurdu. Meclis kaymakamın başkanlığında toplanırdı[105]. Meclisin önemli görevleri şunlardır:

- Kazada hükumetin bütün taşınır ve taşınmaz mallarının idaresi ve korunması.

---

[97] Doski, Kamran Abdüssamed Ahmed, **Behdinan fi evahiri'l-hdi'l-'Usmani 1876-1914**, Erbil 2007, s. 200.

[98] Nevvar, Abdülaziz Süleyman, **Tarihu'l-'Irak el-hadis min nihayeti hükmi Davud Paşa ila nihayeti hükmi Midhat Paş**a, Kahire 1968, s. 360.

[99] **ed-Düstur**, çev: Nevfel Nimetullah Nevfel, tedkik: Halil Efendi el-Huri, Beyrut 1901, md. 43-44, I, 407.

[100] el-Mevla, s. 51.

[101] Kaymakam vekili, Kaymakam'dan sonra gelen ikinci derecedeki yetkilidir. Temel görevi, kazanın yönetiminde kaymakama yardımcı olmaktır. Kaymakam bulunmadığında ona vekalet eder.

[102] Müftü, her bir kazada bütün dini işlerin yürütülmesi ile görevlidir. Vakıf, cami inşası, fetva verme bu tür işler arasındadır.

[103] Mal müdürü, kazada her türlü mali işlerden sorumludur. Kazadaki mali hesapların düzenlenesini ve incelemesini yapar.

[104] Yazı işleri müdürü, kazanın resmi yazışmalarından sorumludur.

[105] ed-Düstur, I, 389; Botani, s. 49.

- Kaza bütçesinin incelenmesi.
- Liva yönetim meclisinin kararıyla belirlenen masrafların köylere taksim edilmesi.
- Hükumetin kazada yürürlükte olan alım-satım, sözleşme ve açık artırma işlemlerine bakmak.

Kaza idare meclisinin yasal işler müdahale yetkisi yoktur. Kaymakam kaza içindeki güvenliği sağlamaktan sorumlu kabul edildiğinden güvenlik güçleri de onun emri altındadır[106].

Sincar da resmi kurumlar için özel bir bina vardı. Bu bir tür hükümet konağıdır. Kaymakamın makamı da oradaydı. Bu dönem içerisinde Osmanlı Salnameleri'ne göre 1878-1917 yılları arasında Sincar'da görev yapan kaymakamlar şunlardır:

	Kaymakam	**Yıl**
1.	Kaymakam Hüseyin Bey	1296 / 1878
2.	Kaymakam Selman Efendi	1298 / 1880
3.	Kaymakam Mustafa Efendi	1306 / 1888
4.	Kaymakam Mustafa Efendi	1308 / 1890
5.	Kaymakam Salim Efendi	1310 / 1892
6.	Kaymakam Mustafa Salim Efendi	1311 / 1893
7.	Kaymakam İbrahim Sıtkı Efendi	1312 / 1894
8.	Kaymakam İbrahim Efendi	1317 / 1899
9.	Kaymakam Nuri Bey	1324 / 1906
10.	Kaymakam Asaf Efendi	1325 / 1907
11.	Kaymakam Zeki Hatip Efendi	1326 / 1908
12.	Kaymakam Zeki Hatip Bey	1330 / 1912
13.	Kaymakam Muhiddin Bey	1335 / 1917
14.	Kaymakam İdris Bey	1336 / 1917[107]

Aynı yıllarda Sincar'daki diğer idareciler ve kaza idare meclisi üyeleri ise şunlardır:

[106] **ed-Düstur**, I, 389.

[107] Bkz: **Musul Vilayeti Salnamesi,** 1308 h., s. 118, 1310 h., s. 169, 1312, s. 155, 1325, s.199, 1330, s. 220; **Devleti Aliyye-i Osmaniye Salnamesi,** 1311 h., 531, 1326, s. 756. Rauf, İmad Abdüsselam, **İdaretü'l-Irak ve'l-Useru'l-hakime ve ricalu'l-idare ve'l-kada' fi'l-Irak fi'l-kuruni'l-müteahhire 1258-1918**, Bağdad 1992, s. 203; el-Mevla, s. 80-82.

Tabii Üyeler					Seçilmiş Üyeler
Yıl	**Başkan** Kaymakam	**Vekil** Kadı	**Mal Müdürü**	**Yazı işleri müdürü**	
1890	Mustafa Efendi	Mustafa Efendi	Salih Efendi	İsmail Efendi	Ali Ağa / Hıdır Kahyazade Ali Ağa / Halef Mu‘ma Ağa
1892	Salim Efendi	Mustafa Efendi	Salih Efendi	Mecid Efendi	Ali Ağa / Hıdır Ağa / Halef Ağa
1894	İbrahim Sıtkı Efendi	Mustafa Efendi	Salih Efendi	Ali Efendi	Yusuf Ağa / Hıdır Ağa / Halef Ağa / Muhammed Ağa
1907	Asaf Efendi	Süleyman Efendi	Hacı Abdülkerim Efendi	Emin Efendi	Yusuf Efendi / Ali Ağa / Muhammed Cubur Ağa / Ömer İlyas Ağa
1912	Zeki Hatip Bey	Abdülkadir Efendi	Ali Galib Efendi	Cemil Bey	Yusuf Efendi/Ali Efendi / Muhammed Cuburi Efendi[108]

1.2.2. Mahkeme

Osmanlı devleti yargı erkine özel bir önem vermiş, ehil olmayan kişilerin yargı makamlarına gelmelerine izin vermemiştir. Yargı yetkililerinin atamaları, yükselmeleri ve yer değiştirmeleri konusunda titiz bir sistem geliştirmiştir[109]. Yargı sisteminin başında kadı bulunuyordu ve validen sonra derecede bir mevkiye sahipti[110]. Kadılar Irak’ta iki kısma ayrılıyordu. Otorite tarafından belirlenen resmi kadılar. Bunlar Hanefi mezhebine mensup idiler. İkincisi, diğer mezheplerin kadılarıydı[111]. İçinde Musul’un da bulunduğu livaların kadı adayları Osmanlı başkentinde bulunan Şeyhülislam tarafından gerçekleştirilirdi. Adayın fıkhi ve hukuki eğitimini tamamlamış olması şarttır[112]. Kadının görev süresi belirli bir süre ile sınırlandırılmıştır. Musul livası kadısının hizmet süresi bir yıldı. Musul livasına

[108] **Musul Vilayeti Salnamesi,** 1308 h., s. 118; 1310 h., s. 169, 1312 h., s. 155, 1325 h., s. 199, 1330 h., s. 220; el-‘Ubeydi, s. 53; el-Mevla, s. 81-82.
[109] et-Ta’i, s. 37.
[110] el-Adul, Casim Muhammed Hasan, “el-Mehakim ve’l-Kada”, **Mevsu‘atü’l-Musul el-Hadariyye,** Musul 1992, IV, 203.
[111] A. g.e., s. 203-204.
[112] et-Ta’i, s. 37-38.

bağlı kazaların kadıların görev süresi yirmi ay olup , bu sürenin bitiminde başkente dönerlerdi[113].

Her vilayet ve livada bir kadı'nın başkanlık ettiği ve kadı vekili, Kassam (Şer'i bölüştürücü) ve katipten oluşan bir mahkeme heyeti vardı. Kaza ve nahiyelerde ise mahkemeler, bir kadı ve ona mahkeme işlerinde yardımcı olacak bir katipten oluşuyordu. Kadı, bulunmadığı zamanlarda kendi yerine görev yapacak bir naip (vekil) tayin etmekle yükümlüydü. Bazen de müftü kadı olmadığında ona vekalet ederdi. Mahkeme İstanbul'dan gelen emirleri muhafaza eden özel kayıtlar da tutardı[114].

Tanzimat-ı Hayriye diye bilinen ıslahat çalışmalarından sonra Osmanlı devleti 1858'de cezai hümayun kanununu çıkardı. Bu kanun gereğince Nizamiye mahkemeleri kuruldu[115]. Bununla Osmanlı mahkemeleri, Şer'i mahkemeler ve Nizamiye mahkemeleri olmak üzere iki kısma ayrılmış oldu. Şer'i mahkemelerin kapsamı daraltıldı ve sonunda sadece vakıf işleri, miras ve kişisel durumlarla sınırlandı. Şer'i mahkeme kararları "Şer'i Mahkeme Sicilleri" adı verilen Defterlerde kayıt altına alınıyordu ve sadece Müslümanlara mahsustu[116].

Osmanlı Devleti, 1873'te yürürlüğe konulan sistem gereğince kadıların maaşlarına sınır getirdi. Buna göre, kadıların sınıfları, seviyelerinin belirlenmesi metodu, makamlarında kalma süreleri ve aykırı davrananların cezaları düzenlendi. Söz konusu kanun, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar yürürlükte kaldı[117]. Kadıların maaşları derecelerine göre şu şekilde belirlendi: Birinci Sınıf kadılar 5000 kuruş, ikinci sınıf 4000-5000 kuruş, üçüncü sınıf 3000-4000 kuruş, dördüncü sınıf 2000-3000 kuruş ve beşinci sınıf kadılar ise 2000 kuruş. Kadı ayrıca kassam vergisi, evlenme vergisi ve delil vergisi gibi çeşitli vergilerden de pay alıyordu[118].

---

[113] Murad**, Tarihu'l-Irak**, s. 232.
[114] İnalcık, Halil, .
[115] Nizamiye Mahkemeleri: Osmanlı mahkemelerinin ikinci kısmıdır. Avrupa esaslarına göre kurulmuş yeni mahkemelerdir. 1839 yılında Gülhane Hatt-ı Şerifinin çıkarılmasından itibaren başlayan Islah faaliyetlerinin bir ürünü dür. el-'Ubeydi, **el-İdaretü'l-'Osmaniyye**,s. 64-65.
[116] el-'Ubeydi, ,s. 64-65; Doski, s. 216.
[117] ed-Düstur, II, 646, 642; Doski, s. 216.
[118] el-Adul, **el-Mehakim,** s. 209.

1330/1912 yılına ait Musul Vilayet Salnamesi, Sincar kazasında bir şer‘i mahkemenin varlığına işaret etmektedir[119]. Ancak burada Musul’a bağlı kazalara bir örnek olarak bir asliye mahkemesi yoktu. Musul’da ise hem şer‘i mahkeme hem de asliye mahkemesi vardı[120].

1912 yılına ait Musul Vilayet Salnamesi’ne göre Sincar’daki Şer‘i mahkeme kadrosu Kadı Naibi Abdülkadir Efendi ve ikinci katip Takyeddin Efendi’den oluşuyordu. Baş katip kadrosu ise boştu, [121].

Musul’daki şer‘i mahkemelerin sicilleri Muhammed Mursi Abdurrahman ve mahkeme başkatibi Muhammed Şerif Efendi b. Hacı Yahya zamanında Sincar’daki şer‘i mahkemeyle ilgili 1331 h. / 18 Temmuz 1334 Rumi / 1 Temmuz 1912 Miladi tarihli özel bir kayıt içermektedir. Bu kayıt şer‘i nafakalar, boşanma, kefalet, uyarılar, onay ve genel vekaletler hakkında yaklaşık 50 adet işlemi ihtiva etmektedir. Söz konusu kayıt 136 sayfadan oluşmaktadır[122].

Sincar kazasında fetva makamı olarak müftü görev yapıyordu ve sınav sonucunda başarılı olursa atanıyordu. Mesela Şeyh Muhammed b. Ahmed b. Hasan es-Sufi , Sincar kazasında müftülük makamına atanabilmek için dini ve fıkhi ilimler sınavına girmiş, sınavda dini ve fıkhi ilimlerden iyi bir puan alınca Sincar’daki müftülük görevi yerine Musul’a baş öğretmen olarak atanmıştır. Bu olay, kaza müftülüğü makamına atanmanın adayın dini ilimler sınavında başarılı olmasından sonra gerçekleştiğini göstermektedir[123]. Sincar kazası müftülük makamına Şeyh Ahmed ed-Deyuci 1327/1909 tarihinde atanmıştır[124].

1.2.3. Belediye

Osmanlı Devletinde belediye teşkilatı, 1857 yılında çıkarılan Osmanlı Vilayetler Kanunu gereğince kurulmuşsa da[125] , Irak’ta ilk belediye 1864’te ve

[119] **Musul Vilayeti Salnamesi,** 1330 h., s. 220.
[120] el-Mevla, s. 84.
[121] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1330 h., s. 220; el-‘Ubeydi, s. 68.
[122] el-Mevla, s. 84.
[123] el-Adul, s. 212; el-‘Ubeydi, s. 68.
[124] el-Mevla, s. 85.
[125] er-Rikani, s. 178.

Musul belediyesi ise 1869 yılında kurulmuştur[126]. Bundan sonra çıkarılan Umumi Vilayetler Kanunu ile de , 1870 yılında vilayet, liva veya kaza merkezlerinde belediye meclisleri oluşturulmuştur[127].

Belediye meclisi bir başkan ve sayıları 6 ile 12 arasında değişen üyelerden oluşmaktaydı. Bunların yanı sıra mecliste teknik üyeler de bulunmaktaydı. Bunlar arasında belediye mühendisi, katip ve veznedar sayılabilir. Belediye meclis üyeleri halk tarafından mülk sahiplerinden olma şartıyla dört yıllığına seçilirdi. Belediye başkanı ise hükumet tarafından atanır ve beldenin ileri gelenlerinden olması şartı aranırdı. Maaşını belediye gelirlerinden alırdı. Üyeler ise maaş almazlardı ve üyelikleri fahri kabul edilir ve her iki senede bir bunların yarısı değiştirilirdi[128].

Belediye meclislerinin başıca görevleri şunlardı:

- Binaların inşa edilmesi, caddelerin genişletilmesi ve onarımının yapılması

- Hacim ölçüleri, ağırlık ölçüleri ve ölçekler.

- Kaldırım ve geçitlerin yapılması.

- Gelirlerin ve belediye vergilerinin toplanması ve kamu yararı için harcanması.

- Belediyeye ait binaların yönetimi.

- Şehir içinde genel sağlığın korunması için gereken tedbirlerin alınması.

- Sığınakların hastanelerin ve yetimhanelerin kurulması.

- Belediye sınırları çerçevesinde binek ve ulaşım araçlarının ücretlerinin vergilendirilmesi[129].

Sincar Belediyesi'ne gelince, bundan sadece 1325/1907 yılı Musul vilayet salnamesinde bahsedilmiştir. Söz konusu dairede belediye başkanvekili Ahmed

[126] Et-Ta'i, s. 50; el-Mevla, s. 82.
[127] **Ed-Düstur**, I, 418; Et-Ta'i, s. 66.
[128] Ahmed, **Vilayetü'l-Musul,** s. 25.
[129] Ahmed, **Vilayetü'l-Musul**, s. 25.

Refik Efendi ve katip Ahmed Efendi bulunmaktaydı. Belediye meclisi ise şu üç üyeden oluşuyordu: Hacı Zünnun Ağa, Şahin Ağa ve Molla Davud [130].

Telafer Nahiyesinde belediye teşkilatı 1915 yılında kuruldu. Hacı Kado Asi b. Halil Asi, Nahiye Müdürü ve Sincar Kaymakamı tarafından onaylandıktan sonra oraya başkan olarak atandı. Abbas oğlu Muhammed Efendi de katip olarak atandı. 1917 yılında Hacı Kado Asi'nin başkanlıktan istifa etmesi üzerine yerine Muhammed Tahhan atandı[131].

1.2.4. Nüfus İdaresi

Osmanlı'da Nüfus idaresi, ilk defa 1880 yılında çıkarılan Nüfus Kanunu ile kuruldu. Bu kanuna göre her kazada bir nüfus memuru ve bir katibin bulunması gerekiyordu. Kazada görevli olan nüfus memuru, her üç ayda bir bilgileri denetlemek için kazaya bağlı köyleri gezerdi[132]. Nüfus memurunun diğer görevleri arasında doğum ve ölüm olayların kaydedilmesi, trafik belgeleri ve pasaport işlemlerinin yürütülmesi[133], bilgi tablolarının düzenlenmesi, ilgili esaslara göre emlak ve nüfus hareketlerinin takibi ve sicillerin muhafazası bulunmaktadır[134].

Nüfus idarelerinin bulunmasına rağmen ciddi bir nüfus sayımı gerçekleştirilememiştir. Bunun sebebi halk tarafından gösterilen şiddetli dirençtir. Çünkü hükumetle halk arasında güven esasına dayanan bir ilişki yoktu. Ayrıca askere alınma korkusuyla yer değiştiren kabileler vardı. Bir de nüfus sayımı daha fazla vergi tahsil etmenin yollarından biri kabul ediliyordu[135].

Musul vilayetine bağlı kazalardaki nüfus idaresi kadrosu bir nüfus memuru ve bir katipten oluşuyordu. Bu dönemde Sincar Kazasında Nüfus Müdürlüğü kadrosu yıllara göre şu şekildeydi: 1890 yılında nüfus memuru Abdurrahman Efendi, katip Eyyüb Efendi[136], 1892 yılında memur Muhammed Efendi, katip Mustafa Efendi[137],

---

[130] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1325 h., s. 199.
[131] el-'Ubeydi,s. 49.
[132] Doski, s. 232.
[133] el-Mevla, s. 90; el-'Ubeydi, s. 147.
[134] **ed-Düstur**, s. 407.
[135] Doski, s. 232.
[136] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1308 h., s. 118.
[137] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1308 h., s. 170.

1894 yılında memur Ahmed efendi, katip Mustafa Efendi[138] ve 1907 yılında nüfus memuru Nuri Efendi, katip Yunus Fevzi Efendi[139] . 1912 yılında yine memur Nuri Efendi, katip Yunus Fevzi Efendiydi[140].

1.2.5. Maliye

Osmanlı devletinin güçlü temellere dayalı bir mali sistemi vardı. Sistem bir defada ortaya konulmuş değildi. Devlet genişledikçe mali sistem de gelişmeye başladı. Mali sistemin başında Defterdar adıyla bilinen bir görevli vardı. O, mali işler başkanıydı. Mesela bu dönemde Defterdar Rumli, devletin mali işlerinden sorumlu kişiydi ve baş defterdar ünvanını taşıyordu. Defterdarın başlıca görevleri maliye dairesinden çıkan vergileri onaylamak ve yıllık bütçe hazırlayarak Sultana sunmaktı[141].

Osmanlı yetkilileri, maliye yönetimine bir tür özerklik vermeyi hedeflemelerine rağmen özellikle Musul vilayeti gibi uzak illerde bunu gerçekleştirememiştir. İllerdeki bütün gelirler, bunların dağıtılması ve Bab-ı Ali'nin payının gönderilmesi, valinin sorumluluğundaydı. Defterdar da bu konuda ona yardımcı olmaktaydı[142]. Kazalarda ise mal müdürü, mali işlerden doğrudan sorumlu kişiydi. Kaymakam da sorumluluğu onunla paylaşmaktaydı. Bu konudaki görevlilerden biri de veznedardı. Kazada bir de ilçe bütçe defteri vardı. Gelirleri ve harcamaları kapsıyordu. Ay sonunda mal müdürü bu defteri kaza meclisine sunardı. Sonra da livaya gönderilirdi[143]. Paralar ise haftada bir kez kaza merkezinden liva merkezine gönderilirdi[144].

Ancak nahiyede nahiye müdürünün ve katibinin mali konularda herhangi bir yetkileri yoktu. Köylerde muhtar köy meclisiyle işbirliğiyle mali işlerde gerekenleri

[138] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1312 h., s. 155.
[139] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1325 h., s. 199.
[140] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1330 h., s. 221; el-'Ubeydi, s. 147.
[141] Doski, s. 2123-224.
[142] A. g.e., s. 224.
[143] Ali, Ğanim Muhammed, **en-Nizamu'l-mali, el-'Osmani, fi'l-Irak 1255-1333/1839-1914**, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Musul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1989, s. 26.
[144] **ed-Düstur, II,** 7-9.

yapardı. Muhtar, devlet memuru olmadığı için yaptığı işler karşılığında belirli bir ücret alırdı[145].

1308/1890 yılı Musul Vilayet Salnamesi'ne göre Sincar kazasının mali yönetim kadrosu şu şahıslardan oluşuyordu: Mal müdürü Salih Efendi, vergi katibi yardımcısı …..Efendi ve veznedar Muhammed Efendi[146]. 1310/1892 yılı salnamesine göre Mal müdürü Salih Efendi Yardımcısı Mustafa Efendi tapu katibi Mecid Efendi ve veznedar Abdülhadi Efendi[147], 1330/1912 yılında ise Mal müdürü Ali Galib Efendi, tahsil memuru, Kazım Efendi, veznedar Abdülmecid Efendi ve tapu katibi İsmail Efendi'ydi[148].

1.2.6.Eğitim-Öğretim İşleri

Osmanlı Devleti, kuruluşundan çok sonra bile eğitime gereken önemi veren bir devlet olarak görülmüyordu. Bunun yanı sıra eğitim kurumlarının hazırlanması, okulların inşa edilmesi ve benzeri gereksinimler konusunda da konuya yeteri derecede önem verilmemekteydi. Bu işler halka bırakılmıştı. Bu nedenle eğitim ve öğretim görevi küttabların[149] ve dini okulların sırtına yüklenmişti[150].

Bu durum Osmanlı devletinin 1845 yılında modern[151] ilk ve ortaokullar[152] açılması için yaptığı ilk girişimlere kadar bu şekilde devam etti. Ancak bu girişimler işin başında yalnızca başkent İstanbul üzerinde yoğunlaştı. İstanbul'da 1847'den

---

[145] Ali, **en-Nizamu'l-mali**, s. 56-57.
[146] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1308 h., s. 118.
[147] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1310 h., s. 170.
[148] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1330 h., s. 220; el-Mevla, s. 88.
[149] Küttablar, başlangıç düzeyindeki eğitim birimlerinden biridir. Küttab, bir öğretmen veya bir mollanın varlığına dayanır. Küttabların inşa edilmesinin esas amacı, küçüklere okuma yazma usullerini öğretmek sonra da Kur'an ilimleri, hadis ve Arapça'da derinleşmelerini sağlamaktır. Ayrıca bu kurumlarda çocuklara eğitim de verilir. Öğretim mekanı, bir mescit ya da hocanın evi veya onun dükkanında bulunan küçük bir oda olurdu. Bkz., Ed-Deyuci, Said, **et-Terbiye ve't-ta'lim fi'l-İslam**, Musul 1982, s. 15.
[150] Ahmed, İbrahim Halil, "Hareketü't-terbiye ve't-ta'lim", **Mevsu'atü'l-Musul el-Hadariyye,** Musul 1992, IV, 333.
[151] Modern okullar, Avrupa öğretim metodunu esas alan okullardır. Bu okullarda öğretim metodu, ders konuları ve eğitim amaçları belirlenmiştir. Burada eğitim verecek kişiler ehil öğretmenlerdir. Bu yeni okullar ayrıca öğrenim metoduna göre telif edilmiş ders kitaplarıyla diğer okullardan ayrılır. Düzenli sınav tarihleri ve haftalık ders saatleri belirlenmiştir. Bkz., en-Neccar, Cemil Musa, **et-Ta'lim fi'l-Irak fi'l-'ahdi'l-'Osmani'l-ehir (1869-1918**), Bağdat 2002, s. 99; er-Rikani, s. 184.
[152] Ortaokullar (Rüşdiye): Bu okullar, Üniversite eğitimi öncesindeki üç öğretim aşamasının orta aşamasını oluşturur. Osmanlı başkentinde ve vilayetlerde normal eğitim veren okulların üç aşaması, ilk, orta ve lise şeklindedir. Bkz., en-Neccar, **et-Ta'lim fi'l-Irak** , s. 43.

itibaren birkaç modern okul kurulmasına başlandı[153]. Musul vilayetinde ise ilk ilkokul 1861 yılında kurulmuştur. Kurulan bu okulda yeni sistem uygulanıyordu. Okulda ilk ve orta dereceli sınıflar bulunuyordu[154]. Ancak Irakta eğitim alanındaki esas gelişme Mithat Paşa'nın (1869-1872) valiliği döneminde olmuştur. Mithat Paşa Bağdat'a geldikten hemen sonra bazı şehirlere modern okullar kurulması için çalışma başlattı. Bu çalışmalar modern resmi eğitimin çekirdeğini oluşturmuştur[155].

Bu çalışmaların bir sonucu olarak 1914 yılında Sincar kazasında erkekler için bir ilkokul açıldı. Okulun öğrenci sayısı 45 idi. Telafer Nahiyesinde de 40 öğrencisi bulunan bir erkek ilkokulu açıldı[156].

1330/1912 yılı Musul Vilayet Salnamesi Sincar'da Efendi lakabıyla anılan bir öğretmenin Telafer'de ise Telafer okulunda Yahya Efendi ve Abdülkadir Efendi adında iki öğretmenin varlığından söz etmektedir[157]. Bu okulda eğitimlerini tamamlayanlar arasında Süleyman ailesinden Hasan b. İbrahim, Ali Han b. Seyyid Keleş, Hacı Abdullah ailesinden Muhammed Salih b. Kado Efendi, Abbas Efendi ailesinden Abbas b. Muhammed Efendi, Hıdır b. Salih Koca Hüseyin ve Yunus b. Abbas Ali Koca Hüseyin. Adı geçenler 15 Zilkade 1331/1912 yılında öğretmenleri ve Telafer nahiye müdürü Muhammed Sıddık ed-Demluci tarafından onaylanan diplomayı almaya hak kazandılar[158]. Daha sonra 1917 yılında Telafer'de Çelebi mahallesinde Dar-ı Emin'de ikinci bir okul açıldı. Okulun il öğretmeni Teysir Efendiydi. İkinci öğretmen ise Abbas Ali Koca Hüseyin idi. Ancak İngilizlerin Telafer'i işgal etmelerinden sonra bu ikinci okul kapatılarak birinci okula katıldı[159].

[153] en-Neccar, **el-İdaretü'l-'Osmaniyye**, s. 43; er-Rikani, s. 184.
[154] El-Hilali, Abdurrezzak, **Tarihu't-ta'lim fi'l-Irak fi'l-'ahdi'l-'Osmani 1638-1917m**., Bağdat 1959, s. 144.
[155] en-Neccar, **el-İdaretü'l-'Osmaniyye**, s. 120.
[156] el-Hilali, **Tarihu't-ta'lim**, s. 179; Botani, s. 56.
[157] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1330 h., s. 221.
[158] el-Mevla, s. 89.
[159] el-'Ubeydi, s. 107.

1.2.7. İç Güvenlik Hizmetleri ve Askeriye

Tanzimat döneminden önce Osmanlı vilayetlerinde düzenli bir güvenlik sistemi yoktu. Yalnızca ordu garnizonu ve valinin özel güçleri vardı[160]. Güvenliği ve düzeni onlar sağlıyordu. Devlette başlayan genel ıslahat hareketleri çerçevesinde Osmanlı yetkilileri normal şartlarda iç güvenliği sağlamada jandarmaya dayandı. 1864 yılında çıkarılan kanuna göre bunlara Zaptiye askerleri de deniyordu. Bu kanun her vilayet merkezinde bir zabit komutasında bir zaptiye gücü oluşturulmasını ifade ediyordu. Bunların liva ve kaza merkezlerinde de birimleri olurdu ve valinin gözetimi altındaydı[161].

Zaptiye kuvvetleri iki kısımdı. Bir kısmı "süvari" bir kısmı ise "piyade" idi. Süvari olanlar katır veya atlara binerler ve bunlara "ester-suvar" adı verilirdi. Piyadeler ise binekli olmayan kısımdı[162]. Vilayetin şehirlerine ve kazalarına dağılan zaptiye kuvvetleri, bir alay olarak kabul edilirdi. Her bir zaptiye alayı, taburlara taburlar bölüklere bölükler de takımlara ayrılmaktaydı[163].

Zaptiye askerlerinin en önemli görevleri güvenliği ve düzeni sağlamak , suçluları, yol kesenleri ve hırsızları yakalamak, hapishaneleri korumak yollarda ve geçitlerde insanların güvenliğini ve rahatlarını sağlamak, yangınları söndürmek[164] askerlik hizmeti için çağrılan mükellefleri toplamaktı[165]. Asli görevlerinin yanı sıra başka kamu kurumlarına da katkı sağlarlardı. Bazen aşiretlerden alınması gereken gelirleri toplamaya yardım ederler. Vilayetin çeşitli bölgeleri arasında posta taşıyan kafileleri korurlardı[166].

Musul Vilayet Salnamelerinde Sincar kazasındaki zaptiye kuvvetleri ve kumandanları hakkında da bilgiler mevcuttur. Buna göre 1308/1890 yılında Sincar zaptiye subayı Muhammed Efendi[167]. 1310/1892 yılında zaptiye memuru İbrahim

---

[160] Nedim, Şükri Mahmud, "et-Teşkilatu'l-'askeriyye fi'l-Musul", **Mevsu'atü'l-Musul el-Hadariyye**, Musul 1992, IV, 230.
[161] **ed-Düstur**, c. 1, madde, 15, s. 384; Doski, s. 239.
[162] Ahmed, **Vilayetü'l-Musul,** s. 33.
[163] et-Tai, s. 28.
[164] Ahmed, s. 33.
[165] et-Tai, s. 29; Rekani, s. 179.
[166] Ahmed, s. 34.
[167] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1308 h. s. 119.

Efendi[168], 1312/1894 yılında zaptiye memuru Üsteğmen Cevad Efendiydi[169] ve 1325/1907 yılında zaptiye memuru Teğmen Yunus idi[170]. Aynı kaynağa göre Telafer Nahiyesinde de 1330/1912 yılında zaptiye kuvvetlerinden bir bölük mevcuttu ve bölük sekreteri Ahmed Efendi idi[171].

Zaptiye kuvvetlerine ek olarak Osmanlı devleti nizami orduya da özel bir önem veriyordu[172]. Osmanlı ordusu, hükümetin vilayetlerde hakimiyet kurmak için dayandığı başlıca kuvvetlerden biriydi. Bu nedenle Osmanlı yetkilileri tarihi boyunca askeri güçlerine büyük bir itina göstermiştir. Askeri birliklerini devletin her bölgesine gönderirlerdi[173].

1308/1890 yılı Musul Vilayet Salnamesi'ndeki kayıtlara göre Sincar kazasında Seferberlik dairesi de vardı. Yedeklerin hizmet süresi 6 yıldı. Bu ikinci yedek hizmetiydi. İkinci yedek hizmet süresi ise iki yıldı[174]. Aynı salnameye göre Sincar kazasındaki yedek dairesinin başında Redif Yüzbaşı Abbas Ağa ve Teğmen Abdullah Efendi bulunmaktaydı[175]. 1325/1907 yılı salnamesinde kaydedildiğine göre 93 nolu Liva alayının yedek kuvvetlerinin dördüncü taburu Sincar'daydı[176].

1.2.8. Posta ve Telgraf Dairesi

Osmanlı devleti başka ülkelerin posta kurumları bulunmasına rağmen kendi posta ve telgraf sistemine de büyük önem vermiştir. Her devlet kendi kurumlarında kendi ülkesinin pullarını kullanırdı[177]. Bundan önce iletişim, posta görevlileri ve menzilhane ulakları yoluyla yapılıyordu. Bu devletin resmi haberleşmede kullandığı bir sistem idi[178]. Tatar Ağası adıyla bilinen görevliler mektupları ulaştırma görevini yürütüyorlardı[179]. Posta taşımacılığında ayrıca bazı aşiretlerden iyi at binen görevliler

[168] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1310 h. s. 180.
[169] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1312 h. s. 155.
[170] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1325 h. s. 199.
[171] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1330 h. s. 135; el-Ubeydi, s. 59.
[172] El-Mevla, s. 85.
[173] Ahmed, **el-Evda' el-İdariyye**, s. 28; es-Sufi, Ahmed, **Tarihu'l-mehakim ve'n-nuzum el-idariyye, fi'l-Musul,** Musul 1949, s. 14-17.
[174] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1308 h. s. 118.
[175] A.g.e., s. 118.
[176] Musul vilayet Salnamesi, 1325 h. s. 168, 192; Nedim, **et-Teşkilatü'l-askeriyye, s. 222.**
[177] Doski, s. 229**.**
[178] Deveci, Said, **Tarihu'l-Musul**, Musul 2001, II, 152.
[179] et-Tai, s. 66.

de kullanılmıştır[180]. Ancak gerçek anlamda posta teşkilatı 1830 yılında Posta Bakanlığının (posta nezareti) kurulmasıyla başlamış ve sonra devlet posta faaliyetlerine daha fazla önem vermeye başlamıştır. 1863 yılında mektuplar üzerine pul yapıştırma işlemi başladı. 1871 yılında Posta Nezareti ile Telgraf Nezareti birleştirildi[181].

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı yetkilileri, posta büroları kurmaya başladılar. Zamanla Irak şehirlerinde de bu bürolar açıldı ve posta teşkilatı Musul, Bağdat, Kut, Ammare ve Basra arasında çalışmaya başladı. Ayrıca atlar vasıtasıyla postanın nakledildiği Sürücü adı verilen ve Bağdat'tan başlayıp Musul'a ve İstanbul'a ulaşan yeni bir posta hattı oluşturuldu. Bu hattan ayrılan başka bir hat Musul'dan Halep'e ulaşıyordu[182]. Osmanlının son dönemlerinde posta hizmetleri genişledi , mektup ve emanetlerin ulaşımına mahsus[183] posta daireleri ve şubeleri kuruldu. Bu hizmetler zamanla Osmanlı vilayetlerindeki birçok vilayet ve kazayı kapsadı. 1908 yılında bir sistem haline geldi[184].

Osmanlı'da Telgraf ağına önem verilmesinin başlangıcı ise 1853 yılına dayanmaktadır. Kırım Savaşı sırasında Fransız ve İngiliz askeri birlikleri arasında hızlı iletişim kurulabilmesi için başlatılan çabalar sonucunda ortaya çıkmıştır [185]. 1857 yılındaki Hindistan'daki devrim İngilizlere Hindistan ve Londra arasında telgraf hatlarına duyulan ihtiyacın önemini kavratmıştı. Bunun gerçekleşmesi için de bu hatların Osmanlı devleti arazilerinden ve bu arada Musul vilayetinden geçmesi gerekiyordu[186].

1860 yılında Osmanlı devleti telgraf sistemini başlattı. Sistemin kullanımı için önce devlet dairelerine sonra da konsolosluklara ve tüccarlara bilgi verildi[187]. 1861 yılında Irak'ta ilk telgraf hattı, Bağdat ve Musul arasında sonra da her iki şehir ile İstanbul arasında kuruldu. Daha sonra telgraf hatları bütün Irak şehirleri arasında

[180] Avvad, Korkis, **Medinetü'l-Musul**, Bağdat 1959, s. 8.
[181] Sahillioğlu, Min tarihi'l-aktar, s. 715.
[182] et-Tai, s. 66.
[183] A. g.e., s.66.
[184] El-Verdi, Ali, **Lemehat içtima'iyye min tarihi'l-Iraki'l-hadis**, Bağdat 1972, III, 242.
[185]Sahillioğlu, s. 718; Ayrıca bkz., Doski, s. 230.
[186] el-Verdi, III, 434.
[187] Vehb, **Tarihu Telafer**, s. 310; el-'Ubeydi, s. 108; Rekani, s. 175.

kuruldu[188]. 1333/1914 tarihli bir resmi belgede, konumunun önemi dolayısıyla Sincar kazasında bir telgraf dairesinin kurulması gereğine işaret edilmektedir. Belge aynı zamanda Musul ve Sincar arasında bir telgraf hattı kurulmasının gereğine de işaret etmektedir[189].

1.2.9.Sağlık Hizmetleri

İncelenen dönemde Osmanlı devletinin birçok bölgesinde sağlık hizmetlerinin yetersizliği dolayısıyla ciddi sıkıntılar çekilmekteydi. Osmanlı devleti, sağlık meselesine önem vermeye ve 19. yüzyılda çeşitli alanları kapsayan ıslahat hareketleri çerçevesinde sağlık koruması, kanun çıkarılması ve bunun için özel daireler yapılması gibi sağlık hizmetlerini arttırma çalışmalarına başlamasına rağmen Osmanlı devletinin yürüttüğü sağlık politikasının bazı eksik tarafları vardı[190]. Bu nedenle sağlık kurumları halkın sağlık problemlerini çözmede yetersiz kalıyordu[191].

Halk, sağlık hizmetlerinin eksikliğinden dolayı sıkıntı çekmesine rağmen Osmanlı devleti, çalışmalarını sağlık durumunun bozulmasını sebepleri üzerinde yoğunlaştırdı[192]. Bu nedenle devlet, çiçek hastalığı gibi hastalıklara karşı aşı yapma işlemlerine hız verdi[193]. Bu bağlamda sağlık yetkilileri halk için sağlık yönetmelikleri çıkarıyor ve bu doğrultuda onları yiyecek ve içeceklerinin, elbiselerinin temizliğine ve bunların sterilize edilmesine titizlikle uymaya çağırıyordu[194]. Sağlık durumu resmi yetkililerin önem verdikleri bir konu haline geldi. Sağlık durumunun iyileştirilmesi için telgraf yoluyla durum Bab-ı Ali'ye bildirildi[195].

Anacak ne yazık ki kaynaklar bize Sincar'daki sağlık hizmetleri hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir[196]. Bu konuda var olan bilgiler yalnızca geleneksel

---

[188] el-Mevla, s. 90; Rekani, s. 175.
[189] **Muhtarat min kitabi'l-Musul, ve Kerkûk fi'lvesaik el-'Osmaniyye**, çev: Halil Ali Murad, Süleymaniye 2005, s. 132.
[190] en-Neccar, **el-İdaretü'l-'Osmaniyye**, s. 443.
[191] Ahmed, İbrahim Halil, "en-Neşatatu't-tıbbiyye ve'l-hidemati's-sıhhiyye fi'l-Irak 1258-1921", **Mecelletü Adabi'r-Rafideyn**, , Musul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, sayı, 16, Musul 1986, s. 272.
[192] Doski, s. 233.
[193] Musul, No: 712 (7 Cemaziyelevvel, 1321/1903).
[194] **Musul**, No: 713 (7 Cemaziyelahir, 1321/1903).
[195] **Musu**l, No: 712 (7 Zilhicce, 1321/1903).
[196] Botani, s. 55.

tedavi yöntemlerine ilişkindir. Köylüler, köyde doktor bulunmadığından hastalarını iyileştirmek için geleneksel tedavi yöntemlerine başvuruyorlardı[197].

1.2.10. Nahiye Müdürlüğü

Nahiyenin en yüksek idare amiri Nahiye müdürüdür. O, nahiyesinin bağlı olduğu ve amiri olan kaza kaymakamına karşı sorumludur[198]. Onun ataması, İstanbul'daki Dahiliye Nezareti'nin (içişleri bakanlığı) onayıyla vali tarafından yapılır. Nahiye müdüründe bulunması gereken bazı şartlar vardır. Cinayetten hüküm giymemiş olmaması, medeni haklardan yararlanıyor olması, imkan ölçüsünde okuma yazma bilmesi, iyi bir itibarının olması ve yirmi yaşını aşmış olması bu şartlardandır[199].

Kanuna göre Nahiye Müdürü görevlerini yerine getirmede kaymakama karşı sorumludur. Nahiye Müdürünün başlıca görevleri şunlardır : Hükumetin kanunlarının yayınlanması, düzenlenmesi, hükumetin emirlerinin halka iletilmesi sayılabilir. Ayrıca nahiyesinde güvenliğin sağlanmasından sorumludur, halkın köy meclisi ve vergi toplama görevlileri hakkındaki şikayetlerini soruşturmaya ve soruşturma neticesini kaymakama ulaştırmakla yükümlüdür. Vatandaşların çeşitli kişisel davaları ile ilgilenmek, devlet paralarını tahsil edip kazaya göndermek de nahiye müdürünün görev ve yetkileri arasındadır[200].

Nahiye müdürü basit bir yönetim sistemine sahiptir. Bu sistem içinde müdürün yanında bulunan, yazı işlerini yürüten ve nahiyenin kayıt işlerini tutan nahiye katibi bulunmaktadır. Bazı nahiyelerde posta, divan, zaptiye, nüfus veya tapu gibi resmi kurumları temsil eden bir memur veya görevli de bulunmaktadır[201].

Nahiye müdürünün yanı sıra nahiye idare meclisi adıyla anılan bir danışma kurulu da vardır. Bu kurul, belli zamanlarda köylerden seçilen meclislerden gelen dört kişiden oluşur. Bu kurulun toplantılarına nahiye müdürü başkanlık eder. Kurul,

---

[197] Miziri, Şaban, **el-Ağa ve'-Fellah fi vilayeti'l-Musul, fi'n-nısfi's-sani mine'l-karni't-tasi' 'aşe**r, Bağdat 2009, s. 201.
[198] **ed-Düstur**, c. I, madde, 2, s. 397.
[199] **ed-Düstur**, c. I, madde: 55, s. 408.
[200] **ed-Düstur**, c. I, madde, 56, s. 408; Doski, s. 209-210.
[201] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1308 h., s. 119; en-Neccar, Cemil Musa,**el-İdaretü'l-'Osmaniyye fi vilayeti Bağdad,** Kahire 1991, s. 220.

valinin belirlediği zamanlarda yılda dört kez toplanır. İlçe kaymakamı Liva merkezinden aldığı emirlere göre kurulun toplanmasını nahiye müdürüne tebliğ eder[202].

İncelediğimiz dönemde Sincar Kazası'nın tek bir nahiyesi vardır ve o da Telafer'dir. Musul Vilayet Salnamelerine göre Telafer nahiyesinde görev yapan Nahiye müdürleri ve diğer resmi görevliler, senelere göre şu isimlerden oluşmaktadır:

1308/1890 yılı Nahiye müdürü Fikri Bey, katip Emin Efendi, depo memuru Abdullah Efendi. Üyeler: Seyyid Vehbi Ağa, Aziz Ağa, Hıdır Ağa ve Abdülkerim Ağa[203], 1310/1892 yılı Nahiye müdürü Mustafa Efendi, katip Emin Efendi, depo memuru Abdurrahman Ağa[204], 1312/1894 yılı Müdür Mustafa efendi, katip Abdurrahman Efendi, vergi katibi İsmail Efendi, depo memuru Necib Efendi ve bu sene içinde Mustafa Efendiden sonra müdür olan Sadullah efendi[205]. 1325/1907 yılı Müdür Tevfik Efendi, Katip kadrosu boş. Üyeler ise Seyyid Hasan Ağa, Hüseyin Faris Efendi, Seyyid Ahmed Ağa ve Muhammed Ağa[206]. 1330/1912 yılı Müdür Sıtkı Efendi ed-Demluci ve Katip Rıfat efendi[207]. Sıtkı Efendi ed-Demluci'nin müdürlük makamına atanması 1911 yılında olmuştu ve 1914 yılına kadar sürdü. 1914'ten 1915 yılına kadar, müdür Naci Efendi , 1915'ten 1918 yılına kadar ise Mustafa Efendi idi[208].

1.2.11. Muhtarlıklar

Köy işlerinden sorumlu olan idareci muhtardı. Muhtar, vilayette en küçük idari memur pozisyonundaydı[209]. Kanun muhtarın sahip olması gereken şartları belirlemiştir. Osmanlı devleti vatandaşı olması, otuz yaşından küçük olmaması, , yıllık yüz kuruştan az olamayacak bir miktarda vergi ödemesi bunlar arasında

---

[202] Ahmed, İbrahim Halil, **Vilayetü'l-Musul, dirase fi tetavvuratiha es-siyasiyye 1908-1922**, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1975, s. 23.
[203] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1308 h., s. 119.
[204] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1310 h., s. 170.
[205] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1312 h., s. 156.
[206] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1325 h., s. 199.
[207] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1330 h., s. 221.
[208] Vehb, I, 327; el-Mevla, s. 74.
[209] el-'Ubeydi, s. 55; Doski, s. 213.

sayılabilir. Muhtar bir yıllığına seçilirdi. Seçimde 18 yaşını tamamlamış köylü oy verirdi. Seçimin sonucu kaymakama bildirilirdi[210].

Muhtarın yapması gereken görevler şunlardır: Köy halkının devlete vermesi gereken paraları toplamada hükumet görevlilerine yardımcı olmak, köyde meydana gelen doğum ve ölüm olaylarını nahiye müdürüne bildirmek, suçluların yakalanmasında otoriteye yardımcı olmak ve nahiye müdüründen gelen kararları köy halkına bildirmek[211].

Muhtara ek olarak her bir köyde bir idare meclisi vardı. Buna yaşı büyük olanlar anlamında ihtiyar heyeti veya köy meclisi adı verilirdi. Bu meclis sayıları köyün nüfusuna göre 3 ila 12 arasında değişen seçilmiş azalardan oluşur. Kanuna göre köyde her halk grubundan mensup oldukları kesimin oylarıyla seçilmeleri gereken iki muhtar bulunması gerekir. Mecliste Müslümanların imamlarını, gayr-ı Müslimlerin dini liderlerini köylerde tabii üyeler temsil eder[212]. Bir köydeki etnik veya dini grup 20 evden daha az nüfusa sahipse onların bir muhtar seçme hakkı vardır. İhtiyar meclisi bazı üyelerini belirli zamanlarda nahiye idare meclisinde temsil etmek için gönderirdi. İhtiyar meclisinin görevleri şunlardır: Köyün ihtiyaçlarını araştırmak sağlık, idari, mali ve eğitimle ilgili her alanda seviyesini yükseltmek. Ayrıca halk arasında meydana gelebilecek özel davalara bakmak ve karara bağlamaya çalışmak, kamu yararını korumak ve hükumetin emirlerini köy halkına bildirmek de ihtiyar heyetinin görevleri arasındadır[213].

Köylerin ve dolayısıyla muhtarların sayısı, senelere göre artma eğilimi göstermiştir. Nüfusun artması ve ekonomik alanın genişlemesi idari birimlerin sayısını etkiliyordu[214]. Yukarıda da belirtildiği üzere 1330/1912 **Musul Vilayeti Salnamesi**'ne göre Sincar Kazası'nda kazaya bağlı 42 ve Telafer Nahiyesi'ne bağlı 7 olmak üzere toplam 49 köyü bulunmaktaydı[215].

---

[210] **ed-Düstur**, c. I, madde: 54-63-66, s. 191-192.
[211] İvad, Abdülaziz Muhammed, **el-İdare el'-Osmaniyye fi Vilayeti Suriye 1864-1914**, Kahire 1969, s. 100.
[212] Ahmed, s. 24; Devison, Roderice H., **Reform in the Ottoman Empire 1856-1876**, New Jersey 1963, s. 148.
[213] **ed-Düstur**, c. I, madde: 107, 109, 110, s. 417-418.
[214] Ali**, et-Teşkilatü'l-idariyye**, s. 168; et-Tai, Zünnun, s. 31.
[215] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1330 h., s. 225; el-Mevla, s. 30.

İKİNCİ BÖLÜM

SİNCAR'IN TOPLUMSAL YAPISI

Sincar, Musul Vilayeti'ne bağlı idari birimler arasında demografik yapısı dini ve milli açıdan en fazla çeşitlilik gösteren bir yerdir[216]. Burada nüfusun çoğunluğunu Kürtler ve Araplar oluşturmakta, ayrıca Türkmenler ve Ermeniler de yaşamaktadır[217]. Burada yaşayanlar İslam, Hristiyanlık, Yahudilik, Yezidilik gibi dinlere mensup olup, ayrıca İslam ve Hristiyanlığa bağlı farklı mezheplere mensup topluluklar bulunmaktadır[218].

Sincar kazasının sosyal yapısı bağlamında dikkati çeken hususların başında demografik durumla ilgili ayrıntılı bilgilerin yokluğudur . Bu konuda var olan bilgiler özünde farklı yıllarda Osmanlı Devleti'nden alınan ya da XIX. yy. ve XX. yüzyılın başlarında Irak'ta bulunan İngiliz Hükümet memurlarının raporlarına dayanılarak yapılan takdir ve tahminlerden ibarettir[219].

Bununla birlikte Musul Vilayet Salnameleri, Sincar kazasının nüfusuna dair tahmini sayım sonuçlarına yer vermiştir. Bu tahmini rakamlar sadece dini farklılık üzerine yoğunlaşmış olup yalnızca erkekleri kapsamaktadır. Buna göre 1312/1894

---

[216] Celîl, Celîle ve diğerleri, **el-Harekatu'l-kurdiyye fi'l-ʿasri'l-hadîs**, Çev: ʿAbdî Hâcî, Dâru'r-Râzî, Beyrut 1992, s. 13; ed-Dûskî, s. 264.

[217] Gorân, **el-Kurd fî muhafazati'l-Mevsil**, s. 142; Rekânî, s. 140.

[218] Miziri, Şaban, **Vilayetü'l-Musul fi'n-nısfi's-sani mine'l-karni't-tasi' 'aşer –dirase fi evdaʿiha el-iktisadiyye ve'l-ictimaʿiyye 1850- 1900m**., Bağdat 2006, s. 11

[219] Muhammed Halil İsamail, **İklîm Kurdistan el-İrak –Dirase fi't-tekvîni'l-kavmî li's-sukkân**- Erbîl 1998, s. 28.

yılında Sincar kazasında Müslüman erkeklerin sayısı (4271), Yezîdî erkeklerin sayısı (2352) ve Hristiyan Katolikler de (4) kişi olarak kaydedilmiştir[220]. Ancak 1330/1912 yılına gelindiğinde kazada Müslüman erkeklerin sayısının (4768), Müslüman kadınların sayısının (2829), Süryani Katolik erkeklerin sayısının (16) ve Yahudilerin de sadece (1) kişi olduğu görülmektedir. Burada dikkati çeken husus Yezîdîlerden hiç bahsedilmemesidir. Öte yandan bu rakamlara kazada yaşayan ve büyük çoğunluğa sahip olan aşiret mensuplarının dahil edilmediği[221] anlaşılmaktadır. Bu rakamlar ciddi sayımlara dayanmayıp sadece tahmini değerleri göstermekte, ya da Hükümet sicillerinde kayıt altına alınanlardan ibaret kalmaktadır[222]. Burada önemli olan Sincar kazasında mevcut nüfus yapısındaki dini farklılığa işaret edilmiş olmasıdır. Bunun yanı sıra nüfus yapısındaki değişkenliğin bölgede yaşanan siyasi gelişmelerden ve tarihi faktörlerden kaynaklandığını da vurgulamamız gerekir[223].

2.1.ETNiK YAPI

2.1.1. Kürtler

Müslüman Kürtler Sincar kaza merkezinin beş mahallesinde nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu mahalleler Saray, Bersehi, Berberuş, Burç ve Kelahi (kale) mahalleleridir [224]. Sincar'da Müslüman Kürtler iki mezhebe mensupturlar: Ehl-i Sünnet (Şafii) ve Şia. Kürtlerin çoğunluğunu Şafiiler oluşturmaktadır[225].

Sincar şehri ve çevresinde birçok Müslüman Kürt aşireti yaşamaktadır. Bunlardan bazısı şunlardır: Huşûlî aşireti, Hıdır Halef aşireti, Kîclân aşireti, Babvat aşireti -ki bu aşiret Arap ve Kürt karışımından olup mezhep olarak Şia mezhebine mensuptur-, Beşkân aşireti, Serhûkiye aşireti, Alhasekî aşireti, Al Îso aşireti, Al Şeyho aşireti, Al Hamza aşireti ve son olarak Gergeriye aşireti[226].

[220] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1312, s. 193.
[221] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1330, s. 331-333.
[222] Botânî, s. 142.
[223] Doskî, s. 266.
[224] Rekânî, s. 142.
[225] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1312, s. 276, 279; 1330, s. 194.
[226] Rekânî, s. 142, 148.

Yezîdî Kürtler'e, gelince bunlar genel olarak Sincar kazasındaki en önemli nüfus unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir[227]. Yezîdî Kürtler, Osmanlı Devleti'nce kabul edilen cemaatlerden biriydi[228]. Yezîdî Kürtlerin çoğunluğu, Sincar kırsak kesiminde yaşamakta olup tarım ve hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Merkezde ise az sayıda Yezidi yaşıyordu. Ancak Sincar kaza merkezindeki Yezidilerin sayısıyla ilgili tahmini rakamlar mevcut olmasına rağmen kırsal alanda yaşayanların sayılarının tespiti zordur. 1312/1894 yılı Musul Vilayet Salnamesine göre Sincar şehrinde 1352 (erkek) Yezidi nüfus vardı[229].

Öte yandan Sincar kazasının tamamında bazı Yezîdî Kürtleri olduğuna da değinmemiz gerekir. Bunlar; Çoğunlukla Sincar kazasının merkezinde yaşayan Hebabat aşireti mensuplarıdır. Bu, bölgenin en büyük aşiretlerinden biriydi. Öyle ki içinde Müslüman olanlarının da bulunduğu diğer birçok aşiret Hebabat aşiretine vergi ödüyordu[230]. Sincar şehri civarında oturan Yezîdî aşiretleri şunlardır: Mihrikân, Mâlâ Halti (Beyt Halid), Semûke, Hesekân, Kîrân, Dehî, Cilkâ, el-fukerâu'l-Cefriyye, Halîkiyye, Mindikân, Reşkân, Denâdiyye ve Şakiyân. Bu aşiretlerden bazılarında, örneğin Hesekân'da, Müslümanlar ve Yezîdîler birlikte yaşamaktaydı[231].

Sincar çevresinde yaşayan Kürt topluluklarından biri de Şebekler'dir. Bunlar, İran'ın güney bölgelerinden gelip Musul vilayetine yakın kuzeydeki köylerde yaşayan bir topluluktur. Ancak sayıları Sincar'da yaşayan diğer topluluklara oranla azdır[232]. Dilleri ise Kürtçe, Farsça, biraz da Türkçe ve Arapçayla karışıktır[233]. Ancak bu topluluk soy itibariyle Kürt'tür. Şii mezhebine mensupturlar[234]. Sincar kazasında yaşayan Şebeklerin sayıları hakkında herhangi bir istatistiki veri mevcut değildir.

---

[227] A.g.e, s. 143.
[228] W. A .Waikrem - Edkar T A, **Mehdu'l-beşeriyye el-hayat fî şarki Kurdistan**, Çev: Cercîs Fethullah, Bağdat 1971, s. 180; Sami, **Kamûsu'l-E'lâm**, VI, 4419.
[229] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1312, s. 293.
[230] Demelûcî, s. 224-228; Abdurrahman, Beşir Said**, Behdinan ve aşairuha –dirase tarihiyye**- Duhok 2006, s. 518.
[231] Rekânî, s. 144.
[232] Ez-Zabit, Şakir Sabir, **Mûcez Tarîhu't- Turkman fi'l -'Irak**, I, Mısır 1923, s. 55; en-Neccar, **el-İdare el-'Usmaniyye**, s. 27.
[233] es-Sarraf, Ahmed Hamid, **Tarih eş-Şebek mine'l- Firaki'l- gul'a fi'l**- 'Irak , Bağdat 1954, s. 44, s. 89; Mizîrî, s. 18.
[234] Minorsky, Vladimir Fedorovich, "eş-Şebek", **Dairetu'l -maarifi'l -İslamiyye**, 1986, s. 28.

Bununla beraber 1890 yılı itibariyle Musul vilayeti genelindeki Şebek nüfusun 12.200 kişi (erkek??) olduğu tahmin edilmektedir[235].

2.1.2. Araplar

Sincar kazasında eskiden beri oturan Arap aşiretlerine gelince bunlara örnek olarak el-Havatine aşireti verilebilir[236]. Bunun yanı sıra diğer aşiretler de Arap yarımadası ve Suriye'den (Bilâdu'ş-Şâm) gelerek topraklarının verimliliği ve sularının bolluğu nedeniyle kalmak için en uygun mekan olarak gördükleri Sincar kazasına yerleşmişlerdir[237]. (1850-1918) yılları arasında hatta bu tarihler öncesinde Sincar ve çevresi de dahil el-Cezîre bölgesinde, Arap aşiretlerinin büyük iskan hareketine sahne olmuştur[238]. Bu aşiretlerin belki de en önemlisi Vahhabilerin ana vatanları Necid'den çıkararak Güney Irak'a göçe zorladıkları ve daha sonra buradan Fırat havzasına yayılan Şemmar el-Cerbâ aşiretidir. Bu aşiret Cezire'deki hakimiyetini 1803 yılında Sincar'ı da kapsayacak şekilde güçlendirmiştir[239]. Aynı şekilde el-Cebbûr aşireti de XVIII. yüzyılın sonlarında Suriye'den göç edip Irak'a yerleşen Arap aşiretlerinden birisidir. onlardan bir kısım Sincar'da Elbuhammade ile temsil edilmişlerdir[240]. ez-Zafîr aşiretinden bir kesim de Sincar çevresinde Elbuferec ile temsil edilmişlerdir. Bunlar da XIX. yüzyılın başlarında Necid bölgesinden gelmişlerdir. Buna ilaveten birkaç Arap aşireti daha başka bölgelerden göç ederek Sincar çevresini yurt edinmişlerdir. Bunlar 'Akîdat , el-Ceğayfe (Elbu 'Accâc) ve son olarak 1803 senesinde Şemmar el-Cerba aşireti ile girdiği çatışma neticesinde Sincar'ın batısına yönelen Tayy aşiretidir[241].

Yukarıdaki Arap aşiretlerinden başka birçok Musullu aile de Sincar kazasına gelip yerleşmiştir. Bunların yerleşmesi ticari faaliyet ya da zirai bahçeleri mülk edinme veya kiralama yoluyla gerçekleşmiştir . Musullu tacirler, koyun, bunlardan elde edilen yağ, yün ve deri gibi ürünleri satın almak ve Sincar halkıyla ticaret yapmak üzere Sincar köylerini gezmişler ve XX. yüzyılın başlarından itibaren

[235] es-Saiğ, s. 55.
[236] ed-Demelûcî, s. 41; Rekânî, s. 145.
[237] Muhammed, **İklîm Kurdistan**, s. 145.
[238] Mizîrî, s. 12.
[239] el-Mevlâ, , s. 20-21; el-'Azzâvî, Abbas, **'Aşairu'l -'Irak**, I, Bağdat 1947, s. 127.
[240] Rekânî, s. 145.
[241] A.g.e, s. 145.

aileleriyle birlikte göç edip Sincar'a yerleşmişlerdir[242]. Sincar'daki Musullu ailelerin muhtemelen en seçkin olanları; Âl Saiğ, Sincar'daki Âl Kadâvî, Âl Hassâvî ve Âl Bilîş'tir[243].

2.1.3. Türkmenler

Türkmenlerin Irak topraklarına yerleşmelerinin ilk aşaması hicri 54 senesine kadar gitmektedir. Bu tarihte Abdullah b. Ziyâd 2000 kadar Türkmen'i….den getirip Basra'ya yerleştirmiştir[244]. Türkmenler, Büveyhiler döneminde de dalgalar halinde Irak'a göç etmişlerdir. Horasan ve İran'ın Kuzey Doğu bölgelerinden gelerek Samerra, Tikrit, Musul, Kerkük, Erbil ve Şehrizor'a yerleşmişlerdir[245]. Türklerin bir bölümü, Abbasi Halifesi el-Kaim Biemrillah'ı Şii Büveyhîlerin tahakkümünden kurtarmak isteyen Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in ordusu içinde Irak'a gelmiştir[246].

Irak'ta Türkmen kelimesi önceden olduğu gibi günümüzde de, Sultan IV. Murad tarafından, Telafer bölgesinden ve Musul şehrinin Kuzey Batısından başlayarak Erbil istikametine doğru Altunköprü, Tuzhurmatu , Tazehurmatu, Dakû, Kefrî, Karatepe köyleriyle, Kerkük beldesindeki Kızılbat, Celûla (Celevla), Hankîn, Mansûriyye, Deli Abbas, Kazaniyye ve Mendilli köyleri ve son olarak Bedre köyüne yerleştirilen topluluğa verilen isimdir[247].

Özellikle Telafer bölgesinde oturan Türkmenler Çağatay Türkçesine yakın bir lehçeyle konuşuyorlar[248]. 1330/1912 yılına ait Musul Vilayet Salnamesi, Türkmenleri tasvir ederken onların genel olarak sağlam yapılı, çalışkan ve cesur olmalarının yanı sıra biraz sert olduklarını[249] belirtmektedir.

---

[242] en-Nuhhâs, **Târîhun'n-neşâti't-ticârî**, s. 45.
[243] Rekânî, s. 146.
[244] el-Hurmuzî, Erşed, **et-Turkmân ve'l-vatanu'l-'Irakî**, İstanbul 2003, s. 10-13; Ahmed Kemal Mazhar, **Kerkûk ve Tevabi'uha Hukmu't-tarîh ve'd-damîr**, I, 2004, s.86.
[245] Benderoğlu, Abdullatif, **et-Turkmân fî 'Iraki's- sevre**, Bağdat 1973, s. 15.
[246] Mizîrî, s. 15.
[247] ed-Zabit, 44, 47.
[248] Çağataiyye ya da Çağatay kelimesi Timurlenk'in boyunduruğunda yaşayan bedevilere verilen bir isimdir. Son dönem Çağataylılar Maveraünnehir bölgesine gelen Türklerin etkisi altında kaldılar ve böylece Türkçe saray ve toplum dili oldu.
[249] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1330, s. 224-225; Botânî, s. 61.

2.2.DİNSEL YAPI

2.2.1.Yahudiler

Yahudilerin Irak'taki varlığı ise çok eskilere dayanmaktadır[250]. Bunlar Kral Şalmanezer'in milattan önce VIII. yüzyılda esir aldığı Yahudilerden geriye kalanlardır. Yahudi nüfusun artışı, Haçlı saldırılarından dolayı Filistin'den kaçarak buraya göç etmeleri sebebiyle olmuştur[251].

Yahudiler, o dönemde sınırlı sayıda İbranice sözcüklerin yanı sıra Kürtçe konuşuyor, dini ritüel ve ayinlerini muhafaza ediyorlardı. Aralarında Sincar'ın da bulunduğu Musul vilayetinde değişik bölgelere yayılmışlardı. Yahudilerin oranı Kürtlere oranla az olmasına rağmen mizaçları Kürtlerin mizacına benziyordu. Bunların bir kısmı tarım ve hayvan yetiştiriciliği alanında faaliyet gösteriyordu. Diğer bir bölümü ise kuyumculuk ve dokuma gibi diğer bazı meslekler ve el sanatları alanında faaliyette bulunuyorlardı[252]. Öyle ki Kürtlerin giysilerinin bir çoğunu onlar yapıyordu[253].

Bağdat ve Musul'daki dini otoriteye bağlı olan[254] Yahudiler de diğer bölge sakinleri gibi silah taşıyorlardı[255].

2.2.2. Hırıstiyanlar

Sincar ve çevresindeki Hristiyanlar üç ana mezhebe mensupturlar. Bunlar sırasıyla Katolik Ermeniler, Katolik Süryaniler ve Ortodoks Süryanilerden oluşmaktadır[256].

Süryani Hristiyanlar eskiden beri Sincar bölgesinde yaşamaktadırlar[257]. Bunların bir kısmı eski Irak topluluklarından olan Aramilerin ve Nastûrîlerin

---

[250] ed-Demelûcî, **İmaretu Behdînân el-Kurdiyye ev İmaretu el'İmâdiyye**, Musul 1952, s. 102.
[251] Sindî, Bedirhan, **el-Muctema' el-Kurdî fi'l -manzûr el-istişrâkî**, Erbil 2002, s. 127; Doskî, s. 266.
[252] Baver, Ahmed, **Cevlekânî Kurdistan**,I, Hevler 2000, s. 76.
[253] Doskî, s. 267.
[254] el-'Azzâvî, Abbas, **Rebil fî muhtelefi'l- 'Usûr - el-Livâ' ve'l-medine** -, Thk: Muhammed Ali el-Karadağı, Bağdat, 2011, s. 111.
[255] ed-Demelûcî, **İmaretu Behdînân**, s. 28.
[256] Rekânî, s. 148.
[257] Emin Ağa, Abdullah, **Belde Eski Musul Tarihuha ve Asaruha**, Musul 1974, s. 128.

bakiyeleridir. Bazı araştırmacılar ise bunların Asurluların bakiyeleri olduğu iddiasındadır[258]. Bu konuda Niebuhr şöyle diyor: "Ticari ilişkiler neticesinde yabancılarla bir araya gelen Hristiyanlar, Kürtçe, Türkçe ve Arapça konuşuyorlardı"[259].

Sincar'daki Hristiyanların büyük bölümü Osmanlı devletinin farklı bölgelerinden özellikle de Van, Erzurum, Mardin ve Şedadiyye' den gelip Sincar dağına sığınanlardan oluşmaktadır. Bunlar 1914 - 1918 yılları arasında Birinci Dünya Savaşı şartlarından dolayı kendi yurtlarını bırakıp Sincar'a sığınmak zorunda kalan Ermenilerdir[260]. Sincar'da onları Yezidiler karşılamıştır[261]. Ermeni sığınmacıların sayısı yaklaşık olarak (4000) civarında tahmin edilmektedir[262].

Ermeniler Sincar'a yerleştikten sonra sahiplerinin verdiği yarı kar oranı ile Sincar bahçelerinde çalışmaya başladılar. Ermenilerin bir bölümü de köyleri dolaşarak şeker, ot, gümüş, altın, iğne ve sakız karşılığında buğday, arpa ve mercimek alıyorlardı. İngiliz güçleri 1917 yılında Bağdat'ı işgal ettiklerinde Ermenilerin bir kısmı özellikle de Mardinliler Bağdat'a, bir kısmı da Sincar'da kalmayı tercih ettiler[263].

2.3.SİNCAR'DA SOSYAL HAYAT TARZLARI

Sincar kazasında yaşayan halk sosyal açıdan üç gruba ayrılmaktadır: Göçebeler, yarı göçebeler ve Yerleşik nüfus[264].

2.3.1.Aşiret Hayatı ve İskan Sorunu

Kürt aşiretleri, belli bir yerde yaşayan ve muayyen bir başkanın hükümranlığında birbirine bağlı kollardan oluşan bir topluluktur[265]. Onları

---

[258] el-Hesenî, **el-'Irak kadimen ve hadisen**, s. 45.
[259] **Niebuhr, Rihle** , s. 264.
[260] Bazû, **Şenkal**, s. 146.
[261] Ermele, İshak, **el-Kusara fî nekebât en-Nasara**, Beyrut 1921, s. 60.
[262] Ahmed, s. 186.
[263] el-Mevlâ, s. 20-21.
[264] Doskî, s. 271; Sindî, Bedirhan, **el-Muctema' el-Kurdî**, s. 45-50.
[265] Hasbâk, Şakir, "Mumeyyizat el-Hayat el-Kabeliyye el-Kurdiyye", **Mecelletu kulliyeti'l- el-Âdâb**, Sayı: 2, Cami'atu Bağdad, , Bağdat, Şbat 1960, s. 126.

birbirlerine bağlayan temel bağ, nesp birliğinden ziyade[266] aşiret bireylerinin yaşadığı mekan birliğiyle tarım yaptıkları ve hayvan yetiştirdikleri toprak parçasıdır[267]. Bu durum, akrabalık, nesep ve kan bağı yoluyla birbirlerine bağlı bulunan Arap kabilelerindeki durumdan farklıdır[268]. Aile, işlerin idaresi ve haklarının savunulması için bir reis belirlemeyi adet haline getirmiştir. Yine aynı şekilde her aşiret kendine bir lider seçer ve herkes Araplarda 'Şeyh', Kürtlerde ise 'Ağa' olarak nitelendirilen aşiret liderine tabi olur. Bu lider üstlendiği görev gereği aşiret işlerinin tanzimini yürütüp gücü ve etkinliği oranında aşiretin geleceğini belirler. Liderlik zamanla ailesinde ırsî bir yapıya dönüşür[269].

Kürt aşiretleri iki sınıftan meydana gelmektedir. Bunlardan birincisi; başlarında aşiret Ağalar'ın bulunduğu savaşan sınıf olup kendilerinin ekip biçmedikleri arazi sahiplerinden oluşmaktadır[270]. İkinci tabaka ise tüm aşiret bireylerini oluşturan çiftçilerdir (teba). Kürtçe'de buna 'Kurmanc', yani yoksul işçi sınıfı denmektedir[271].

Sincar'da aşiret lideri, aşiret üyeleri arasında iyi bir konuma sahip olup ana merci olarak kabul edilirdi. Aşiret üyeleri sorunlarını ona iletir ve emirlerine uyarlardı. Aşiret reisinin makamı ırsî olup belli bir aileye münhasırdı. Onun ölümü durumunda liderlik en büyük oğluna geçerdi. Oğullarının olmaması durumundaysa kardeşine ya da yakın akrabalarından birine geçerdi. Ağanın gücü genellikle tebasının sayısına bağlıdır[272].

Aşiret reisinin, coğrafi faktörlerin belirlediği avantaj ve niteliklerinin yanı sıra gücü ve savaş cesaretiyle temayüz etmesi, onun en önemli özelliklerindendir[273]. Ayrıca fiziki gücü, güçlü ve etkin bir kişiliğinin olması, yürekliliği, servet, toprak ve sürü sahibi olması, mütedeyyin ve zeki olması az önce zikredilen vasıflara

---

[266] Hasbâk, **el-Ekrad,** s. 284; el-Kaysî, **Harektu'l- İslâh**, s. 137.
[267] Şerif, **el-Muctem'a el-Kurdî**, s. 33; Hasbâk, **el-Ekrad,** s. 284.
[268] el'Atiyye, **el-Mer'a ve't- teğayyurat el-ictima'iyye**, s.52.
[269] El-Mâî, **el-Ekrad fî Behdînân**, s. 148; Doskî, s. 259.
[270] Mizîrî, s. 68.
[271] Minorsky, **el-Ekrad mulahazât ve intibâ'ât**, s. 34; el-Kaysî, s. 137.
[272] ed-Demelûcî, **İmaretu Behdînân**, s. 108; Şamilov, A, **Havle mes'ele el-iktâ' beyne el-Ekrad**, Çeviren: Kemal Mazhar Ahmed, Bağdat 1984, s. 64-66.
[273] Mizîrî, s. 69.

eklenebilir[274]. Aşiret reisinde olması gereken diğer özellikleri arasında da iyiliksever ve cömert olması, aşiret bireylerine, misafirlere ve yabancılara açık olması gereken konağında ziyafetler vermesi de yer almaktadır[275]. Konağın bir bölümü misafirlerin karşılanması ya da ağırlanması için kullanılıyordu. Ayrıca bu bölümde köy veya aşiret ahalisi günlük hayatlarıyla ilgili işleri görüşmek ya da vuku bulan hadiseler, ya da tarımla ilgili problemler için toplanıyordu. Yine burada gizemli hikâyelerin anlatıldığı gece eğlenceleri yapılıyordu[276]. Bu konuda Leahc şöyle demektedir: "Ağanın ziyafeti büyük olduğu oranda dostlarının takdiri de o derece yükek olurdu"[277].

Misafirhanenin bir veya daha fazla penceresi ve bir kapısı vardı. Burası erkeklere tahsis edildiğinden temizlik dışında kadınların girmesi yasaktı. Sincar'daki aşiret sakinleri geceleyin burada buluşuyor, aralarında faklı sorunlar ve toplumla ilgili problemleri tartışıyorlardı. Ayrıca zorda kalanların da geceleyin kalmak üzere sığındıkları bir mekândı[278].

Arap aşiretlerinde aşiret şeyhi, aşiretinin sorumluluğunu üstlenir ve mera , ot ve suyun bulunduğu yerlerin araştırılmasını talep ederek meralara inilmesini emreder[279]. Seyyah Rawolv, Arap aşiret şeyhi hakkında şöyle diyor: "O, sözünün eri olup onu asla bozmaz" [280]. Yapılan savaşlarda ve gazalarda diğer aşiretlerden elde edilen ganimet elde edilmesi durumunda Arap şeyhi, en büyük hisseyi kendisi alır, geri kalanını ise kendisiyle beraber savaş ve gazalara katılan aşiret bireylerine dağıtırdı[281]. Kabilede bir kaza veya zarar olması durumunda Arap şeyhi, hiç

[274] Hasbâk, **Mumeyyizat el-Hayat el-Kabeliyye**, s. 13; el-Kaysi, Abdülvahhab Abbas, "Hareketü'l-ıslah fi'd-Devleti'l-Osmaniyye ve te'siruha fi'l-Irak 1839-1877m", **Mecelletü'l-Adab**, sayı, 3, Bağdat, Ocak, 1981, s. 138.

[275] el-Kermeli, el-Eb Anastas, **Hulasatu Tarih el-'Irak**, Basra1919, s. 151.

[276] el-Hamdânî, Kahtân Ahmed Suleyman**, el-Mudî 'inde el-'Aşâir el-'Irâkiyye**, Bağdat 2000, s. 11; Hasbâk, **el-Ekrad**, s. 418.

[277] Hasbâk, **el-Ekrad**, s. 418; Leach, E. R, **Social and Economic Organization of Rawunduz Kurds**, London School of Economics, London 1940, p. 28.

[278] Mizîrî, s. 69.

[279] el-Verdî, Ali, **Lemehât İctimâ'iyye**, V, s. 287-288.

[280] Rawolv, Leonardt, **Rihletu'l- meşrik ila el-'Irak, ve Suriye, ve Lübnan, ve Filistin**, Çev: Selîn Taha et-Tikrîtî, Bağdat 1978, s. 198.

[281] el-Cemîl, Seyyar Kevkeb Ali, **Tekvinü'l-Arabi'l-hadis 1516-1916**, Musul 1991, s. 366; el-Allaf, İbrahim Halil, **Tarihu'l-Musul el-hadis** , Musul 2007**,** s.11; el-'Allâf, **Tarîh el-Mevsil,** s.11.

kimsenin oluşan zararı hissetmemesi için, aşiretin her bir üyesine mallarından bir miktarını vermelerini emreder, kendisi de zararın en büyük kısmını karşılar[282].

Ağa ya da şeyhin siyasi nedenlerden dolayı, diğer aşiretlerle sağlam ve güçlü ilişkiler kurması amacıyla birden fazla kadınla evlenme hakkı vardır[283]. Örneğin; Şemmer el-Cerbâ aşiretinin şeyhi birden fazla kadınla evlilik yapmış olup bunlarda biri Gergeri Kürt aşiretindendir[284].

2.3.2.Göçebeler (Koçer)

Göçebeler yıl boyunca çadırlarda yaşayıp hayvan sürüleriyle birlikte su ve ot bulmak amacıyla bir yerden başka bir yere gidiyorlardı[285]. Hareketleri mevsimsel olarak gerçekleşiyordu. Hayatları yağacak olan yağmurlara bağlıydı. Şayet yağış oranı yüksek olursa otlar büyürdü. Aksi durumun tam tersi böyle bir mevsim göçebeler için hayırlı ve kazançlı bir mevsim olurdu[286].

1330/1912 yılına ait Musul Vilayet Salnamesi, Sincar'da yaşayan göçebelerin bir bölümüne değinmiştir[287]. Bir İngiliz araştırmacı, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Sincar'daki Kürt aşiretlerinden Denân (Denâdî) aşiretine dair gözlemlerine dayanarak, bu aşiretin yaklaşık olarak 1000 aileden oluştuğunu, aşiret reisinin adının Abdî olduğunu, Van Gölü çevresinin uzun yıllar çok don yaşadığını, bu aşiretin bir bölümünün tamamının göçebelerden, diğer bir bölümünün yerleşiklerden, üçüncü kısmının da yarı göçebelerden oluştuğuna işaret etmektedir[288]. İngiliz diplomat Mark Sykes, Mendikan aşiretinin Telafer ve Sincar şehri arasında yaşayan 300 Yezîdî göçebe aileden oluştuğunu, bu aşiretin belli bir sayıdaki Müslüman mensubunun Yezidilerle akrabalık ilişkisine girmediğini, ancak bununla birlikte aşiret içerisindeki Yezidi arkadaşlarıyla iyi ilişkiler içinde olduğunu söylemektedir[289].

---

[282] el-Kermeli, **Hulasatu Tarih el-'Irak**, s. 163.
[283] el-Kermeli, s. 163; Mizîrî, s. 70.
[284] el-Kaysî, s. 132.
[285] el-Hasenî, **Tarihu'l -'Irak,** s. 35; el-Kaysî, s. 133.
[286] Mizîrî, s. 65.
[287] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1330, s. 224.
[288] E. J. R., **Notes on Kurdish Tribes**, Baghdad 1919, p. 5.
[289] Sykes, Mark, **el-Kabaili'l -Kurdiyye fi'l- İmberatûriyye el-'Usmâniyye**, Çeviren: Halil Ali Murad, notlar: Abdulfettah Ali Bûtânî, Dimeşk 2007, s. 125; Zeki, Muhammed Emin, **Kurd ve Kurdistan,** Bağdat b. m, s. 82.

2.3.3.Yarı Göçebeler

Bu kabileler kerpiç ve tuğladan yapılmış evlerde oturuyor, tarımla uğraşıyor, kış mevsimini de evde geçiriyorlar. Yazın ise bu durum iki kısma ayrılmaktadır: Bunların bir kısmı zamanlarını buğday, arpa ve hububat gibi ekinlerini hasat zamanına kadar evde geçiriyorlar[290]. Geri kalanlar ise koyunlarıyla birlikte dağların üst kesimlerinde ya da yüksek tepelerde bulunan zengin çayır ve meralara gidiyorlar[291]. Seyyahlardan biri onların yaşamlarını güzel bir şekilde şöyle tasvir etmektedir: "Onların bir bölümü tarımda çalıştıklarından dolayı geçici bir şekilde bile olsa yerleşiktirler. Bu yerleşik durumları ekim ve hasat zamanıyla sınırlıdır. Diğer zamanlarda da hayvan yetiştiriciliğiyle meşgul oluyor, dağlardan sürüleriyle beraber sert dağ iklimi nedeniyle sıkıntısını çektikleri yiyeceği bulmak üzere vadilere inmektedirler. Bu insanlar geceleri genellikle etrafı çitlerle çevrili çadırlarda uyuyor ve çadırlarını gittikleri her yere de götürüyorlar[292]". Genel olarak bu kafilelerin seyri düzenli bir şekilde olup gidilecek malum bölgelere çobanlardan oluşan silahlı korumalar eşliğinde yapılmaktadır[293].

Göçebeler ve yarı göçebeler arasındaki bariz farkları şöyle sıralamak mümkündür:

* Sosyal yaşamda Aşiret kanunları hakim olup göçebe nezdinde aşiret hüküm sürmektedir. Ancak bununla birlikte bu sistem çözülmeye başlamış olup yarı göçebeler nezdinde ailenin ve köyün bağımsızlığı giderek artmaktadır.

* Göçebelerin ekonomileri hayvan yetiştiriciliği üzerine dayanmaktadır. Oysa yarı göçebelerin ekonomisi tarımsal üretime dayanmaktadır. Onlar aynı oranda hem hayvan yetiştiriciliği hem de tarımla ilgilenmektedirler.

* Göçebeler çadırda yaşamakta ve sade bir hayat sürmektedirler. Oysa yarı göçebeler buna ek olarak kışlık evlere de sahip olup müreffeh bir yaşam ve modern araçlara meyilli durmaktadır.

---

[290] Minorsky, **el-Ekrad mulahazât ve intibâ'ât**, s. 33.
[291] Sînu, el-**Ekradu'l-Ezidiyyun fi'l-'ahdi'l-Osmani** , Dımaşk 2012, s. 290.
[292] Danzig, B. M., er-**Rehhaletu'r Rûs fi'ş- şarki'l- evsat**, Çev: Maruf Haznedar, Bağdat 1981, s. 240; Mizîrî, s. 67.
[293] Doskî, s. 275.

* Göçebeler yaz seyahatine İlkbaharın sonlarına doğru çıkarken, yarı göçebeler ise Haziran ayının sonlarına doğru kış erzakını hasat ettikten sonra yaz seyahatine çıkıyorlar[294].

* Göçebeler vergi ödemiyorlar ya da ödemekten kaçınıyorlar, aynı zamanda askere alınmaları da oldukça zordur. Yarı göçebeler ise birkaç ay yerleşik olarak kaldıklarından dolayı bu durumu (vergi ve askerlik) kabulleniyorlar[295].

1312/1894 yılı Musul Vilayet Salnamesi'nde, ister Müslüman ister Yezidi olsun Kayran, Semûka, Mendikan ve 'Ayn Ğezâl köylerinde yaşayanların ilkbahardan sonbahara kadar çadırlarda yaşayan, sonrasında da kış mevsimini geçirme üzere köylerine dönen koyun çobanları olduğu[296] belirtilmektedir.

2.3.4.Yerleşik Nüfus

Bazı araştırmalar yerleşik bir hayat süren kentlilerin iki kısma ayrıldığını ifade etmektedir: Birinci kısım sürekli yerleşik bir şekilde yaşayan köy sakinleridir[297]. Bunlar sabit evlerde oturup tarıma elverişli verimli toprakları olan, kişisel ihtiyaçlarını karşılamak üzere tarımla uğraşıp hayvan yetiştiriciliği yapan kesimdir[298]. Şehir halkını oluşturan ikinci kısma gelince; bunlar da bazı meslekler icra edip el sanatları, ticaret ve ziraat alanında faaliyette bulunuyor veya resmi dairelerde çalışıyorlardı[299]. Bundan dolayı yerleşiklerin hayatı genel olarak gerek yaşam tarzı gerekse ekonomik açıdan göçebe ve yarı göçebelerden farklılık gösteriyordu. Hayat tarzının tabiatı gereği göçebeleri zorlukların aşılmasında yerleşiklerden daha güçlü kıldığını söyleyebiliriz[300].

XIX. yüzyılın ikinci yarısında bazı göçebe ve yarı göçebelerden oluşan aşiretler tamamen yerleşik düzene geçerek sabit mekanları yurt edinmişlerdir. Bazı aşiretler de kışlık mekanlarında yerleşik düzene geçmişler, diğer bir kısmıysa yaz

---

[294] Hasbâk, **el-Ekrad,** s. 181-182.
[295] Doskî, s. 276.
[296] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1312, s. 291.
[297] Bâbân, Cemal ve diğerleri, s. 275.
[298] Doskî, s. 276.
[299] el-Hesenî, s. 35.
[300] Hasbâk, Şakir, "ez-Zira'a ellâ 'Aşâiriyyûn fî Kurdistan", **Mecletu Şems Kurdistan**, Sayı: 3,4, Bağdat, Ağustos ve Eylül, 1971, s. 8-10.

seyahatlerinde gittikleri bölgelere yerleşmişlerdir[301]. Dağ, ova, iklim, coğrafi durum ve tabiat şartları, yerleşme durumunu, ya da hayvanların otlatılmasını ve bir yerden bir yere hareket etmeyi, her şeyden daha fazla belirliyordu[302].

2.4.SOSYAL HAYATIN BAZI AŞAMALARI

2.4.1.Aile

Sincar'da aile, toplumun temel yapı taşlarından kabul edilir. Aile, yöneticisinin karı - kocanın olduğu sosyal bir kurumdur. Karı-koca kutsal sosyal bir bağ ile birbirlerine bağlıdırlar[303]. Aile, aşiret, köy, hatta şehrin esası olarak kabul edilir[304]. Birey, şahsiyetiyle değil ailesiyle sayılır. Üyelerinin yaşamını sosyal ve yasal özellikleri bakımından düzenleyen ailenin kendisidir. Öldüklerinde haklarını koruyan, evlendiklerinde onlarla sevinen yine ailedir. Aile, genel olarak işlerini yönetmek ve haklarını savunmak üzere kendisine bir başkan tayin etmiştir[305].

Aile içi ilişkilerde ekonomik faktörlerin derin etkileri açık bir şekilde görülmektedir. Bu etkilerden birisi, babanın aile üyeleri üzerinde yegâne otorite oluşudur. Çünkü toprağı sürüp eken, hayvanları otlatıp onları koruyan babadır. Bu da babayı aile ekonomisine egemen birinci şahıs yapıyor. Bu faktör, baba, anne, çocuklar ve torunlardan müteşekkil geniş aile yapısının oluşmasını teşvik ediyor. Çünkü aile, tek bir evde ya da yan yana bulunan evlerde oturmaktadır[306]. Eğer kadın çocuk doğuramıyorsa erkeğin ikinci kez evlenme hakkı doğar. Çünkü çocuk sahibi olmak ve sayılarının fazla olması ailenin konumunu yukarılara taşıyıp aynı zamanda ve aile reisine tarım ve hayvan yetiştirme işlerinde yardımcı olur[307]. Bunun sebebi de kırsal tarım topluluğunun çalışan kişilere ihtiyaç duymasıdır. Böylece çocuklar babalarıyla birlikte çalışmaya devam ederler[308].

---

[301] Doskî, s. 176.
[302] Celîl, **min tarih el-İmarat**, s. 18; Sînu, s. 289.
[303] Doskî, s. 259; Şerif, Abdussettar Tahir, **el-Muctema' el-Kurdî**, Bağdat 1981, s. 9.
[304] el-'Azzâvî, **'Aşairu'l -'Irak**, s. 11.
[305] El-Mâî, s. 174.
[306] Hasbâk, **el-Ekrad**, s. 454; Doskî, s. 259.
[307] ed-Demelûcî, **İmaretu Behdînân**, s. 170; el'Atiyye, Fevziyye, **el-Mer'a ve't- teğayyurat el-ictima'iyye fi'l- vatan el'Arabî**, Kuveyt 1983, s. 52.
[308] Doskî, s. 259.

Ev yönetimine gelince ise; bu durum kızlarının kendisine yardımıyla annenin sorumluğundadır. Anne, yemek pişirme, temizlik, dikiş, iplik eğirme ve dokuma işlerini yürütür[309]. Buna ek olarak Sincar'da aile, sıkı bir şekilde birbirlerine kenetlenmiş bir yapıdan oluşmaktadır. Böyle bir ailede erkek sert ve katılığıyla, kadın da kuvvetiyle karakterize edilir[310].

Barth, bölgedeki aile hayatını açık bir şekilde anlatırken ailenin bağımsız ekonomik bir birim olduğunu, çekirdek ailenin karı koca ve çocuklardan meydana geldiğini, aile içinde iş bölümünün yapıldığını, erkeğin tarlada çalışıp hayvan yetiştiriciliği işini yüklendiğini, evde oluşan bazı çatlak ve yarıkları onarım işini yaptığını, çalışma ve hasat zamanında da kadın ve çocukların kendisine yardım ettiğini vurgulamaktadır[311].

2.4.2. Evlilik

Sincar bölgesinde kadının evliliği erken dönemde olmaktadır. Bunun da sebebi dini inanışlardır. Buna göre kızlar için en uygun evlilik yaşı (14-17), erkekler için ise (20-25) yaş aralığıdır[312]. Bu erken yaşlarda evliliğin sebebi bazı yasaklardır[313]. Dini ve etnik cemaatler arasında evlilikler oldukça nadirdir. Bu da dini, mezhebi ve etnik faktörlerden kaynaklanmaktadır[314]. Kürtlerle Araplar arasındaki evlilikler ise azdır[315]. Aynı zamanda çocuk sahibi evli bir kadının sebebi ne olursa olsun kocasının evini terk edip ailesinin evine dönmesi kötü ve ayıp olarak kabul edilirdi[316]. Sincar bölgesinde yaşayan ahali dul bir kadınla evlenme hususunda de kötümser bir bakışa sahipti, ancak dul olan kadın zengin ve güzelse o vakit durum değişirdi[317].

---

309 el-'Ubeydî, Ezher, **el-Mevsil eyyâm zemân**, Musul 1998, s. 124.
310 Mizîrî, s. 67.
311 Barth, Fredrik, **Principles of Social Organization in Southern Kurdistan**, Oslo 1953, p. 24-25.
312 Hasbâk, **el-Ekrad,** s. 460-461.
313 Mizîrî, s. 93.
314 Necm Elvenî, **Âyînî Ezidi le nîvân çend cemserî u birwayi yekta perestîda**, Hevler 1999, s. 131.
315 ed-Demelûcî**, İmaretu Behdînân**, s. 56.
316 Reûf,Rauf, 'İmad Abdüsselam, **el-Mevsil fi'l- 'ahdi'l- 'Usmânî–Fetretü hukmi'l-mahalli 1139-1249 h. / 1726-1834** m., Necef 1975 s. 358.
317 ed-Deveci, Saîd, **Tekâlîd ez-zevâc fî el-Mevsil**, Musul 1975, s. 10-11.

Sincar bölgesinde evlilikle ilgili gelenek ve görenekler Müslüman Kürtler, Yezidiler ve diğer cemaatlerde büyük benzerlik taşımaktadır. Sincar'da evlilik diğer Kürt bölgelerinde olduğu gibidir. Evlilik sosyal bir yöntem olup kendine has birtakım gelenek ve görenekleri vardır[318].

Yukarıda verilen bilgiler ışığında Sincar'da üç tür evliliğin olduğu görülmektedir: Geleneksel evlilik , Berdel (bedel) evliliği (Kadına karşılık kadın) ve Kaçırma yoluyla yapılan evlilik (Kaçma).

* **Geleneksel evlilik**: Bu, bir köyde yaşayan akrabalar arasında, nişan için uygun bir kız bulunmaması durumunda akrabalar dışından bir kızla yapılan bir evlilik türüdür. Bu, iki aile arasında akrabalık oluşturma amacıyla anlayış ve istek esasına dayalı olarak yapılan bir evlilik türüdür[319]. Şehir halkına gelince; onlar hemşerilerini yabancılara tercih ederler. Hatta bazıları bu konuda aşırıya kaçarak kendi mahallesinden uzakta oturan biriyle dahi oğullarını evlendirmezler[320].

Evlilik merasimi, tüm tarafların uyduğu evliliğe has gelenek ve göreneklere göre yapılırdı. Bu tür evliliklerde genellikle şu aşamalar görülmektedir : Kız seçimi(görücüye gitme), nişan, mehirde anlaşma, yüzük takma, kına gecesi ve zifaf gecesi[321]. Bu aşamaların en zoru, kız seçimi ve mihr miktarında anlaşmadır. Bir çok aile yüksek mehir miktarları nedeniyle evlilik merasimini tamamlamaksızın çekilmek zorunda kalmaktadır[322]. Bu mihrin bit kısmı gelinin hazırlanması, ona takı ve elbiselerin alınması için harcanırdı. Kürtlerde gelinin babası mehrin bir bölümünü alır ve bu onlarda (eğitim hakkı) hakkı olarak bilinir[323]. Aşiretlerde ise mehrin bir bölümü aşiret reisine verilir[324].

Düğün gününde ise çekici ve popüler folklorik ritüellerle şenlikler yapılır. Bu arada gelin konvoyu damadın evine doğru hareket eder. Düğünler genellikle ilkbahar ayında olur. Gelin yürüyerek ya da at sırtında yeni evine doğru yola çıkartılır. Ona

---

[318] Şengâlî, s. 100.
[319] Mizîrî, s. 93.
[320] ed-Deveci, s. 10.
[321] Sa'duddin, Kazım, "et-Tatavvur el-ictima'î fi'l- 'âdât ve't- Tekâlîd", **Mecelletu't- turas eş-şa'bî**, Sayı: 1, Bağdat 2000, s. 76.
[322] Sindî, **el-Muctema' el-Kurdî**, s. 92; Mizîrî, s. 93.
[323] el-Çavişli, Hâdî Reşîd, **el-Kavmiyye el-Kurdiyye ve turasuha et-tarîhî**, Bağdat 1967, s.47.
[324] A.g.e, s. 47-48.

danslar ve şarkılar eşliğinde bir konvoy refakat eder. Gelinin eve girişi esnasında gelin (Şirbek) olarak adlandırılan içinde para, şeker ve buğday bulunan çömlekten yapılmış küçük bir testi ayaklarının önünde kırılır, sonra onun parçaları üzerinde adımlarını atar[325]. Gelin odanın bir köşesinde kendisi için özel olarak hazırlanan koltuğuna geçerek oturur. Bu arada herkes şarkı ve dansın bol olduğu bir eğlenceye gark olur. Burada kullanılan müzik araç ve gereçleri davul ve zurnadır [326].

Düğün sona erdikten sonra dost ve akrabalar gelinle damadı kutlamak üzere toplanırlar, onlara hediyeler takdim edilir. Düğün şenlikleri genellikle üç gün devam eder[327]. Davetlilere yemekler ikram edilir. Son gecede ise halaylar damat ve gelinin katılımıyla sona erer. Bu durum bazen erkek ve kadınların katılımıyla karma bir şekilde, bazen de bazı bölgelerde kadın ve erkek ayrı bir şekilde olur[328].

Berdel (bedel) evliliği (Kadına karşılık kadın): Bu tür bir evlilik iki ailenin anlaşarak ailelerden birinin oğullarını diğer ailenin kızıyla, karşılığında ise kız kardeşini kızıyla evleneceği ailenin oğluna vermesiyle yapılan bir evliliktir. Genellikle evlilik talebinde bulunan kimsenin kız kardeşi olur. Diğer bir ifadeyle onlardan her biri, bir diğerinin kız kardeşini mihr ödemeksizin alır[329]. Her iki tarafın ailesi düğün masraflarını karşılamayı taahhüt altına alırlar[330]. Bu evlilik sadece erkek kardeş ve kız kardeşlerle sınırlı kalmayıp aynı zamanda babanın kızını, kızıyla evlenmek isteyen ailenin oğluna, karısı vefat ettikten sonra vermesi de yaygın bir uygulamadır[331].

Evlilikte bu yola başvurulmasının nedenleri arasında; istek ve geline verilmesi gereken evliliğin önündeki en büyük engel olarak görülen mihrin iptal edilmesi yönündeki ivedilik, buna ek olarak da berdel olan kadının amca çocukları arasında olması ya da iki adam arasında olması, o adamlardan her birisinin diğerinin

---

[325] Thomas, Bois, **Tarîh el-Ekrâd**, Çev: Muhammed Teysîr Mîrhân, Dar el-Fikr, Dimeşk 2001, s. 71; Dilbirin, Kar u barên jin aninê li Cam Ezidyên şangalê, Govara Laliş, Jimara 12, Duhok 2000, s. 318; Bu eski inanç, evlilik ilişkisinin güçlenmesini, hayır ve bereketi sembolize etmesini, gelinin eve gelmesinden dolayı kötülüğün evden uzaklaşmasını temin etmeyi hedeflemektedir. Bölge halkının inancına göre buğday ise rızık ve iyiliği ifade eder.

[326] Bois, s. 69.

[327] el-Çavişli, **el-Hayat el-ictimâ'iyye**, s. 82.

[328] Doskî, s. 294.

[329] Sindî, Bedirhan, **el-Muctema' el-Kurdî**, s. 99.

[330] Hasbâk, **el-'Irak eş-şimâlî**, s. 253.

[331] Mizîrî, s. 96.

kız kardeşiyle evlenmesidir. Bu da daha çok yerleşik yaşayanlardan daha çok bedeviliğe daha yakın mahallelerde olmaktadır. Bu durum bazen şehir halkında da görülebilmektedir[332]. Bu tür evliliklerde bir çok sorun yaşanmaktadır. Bunlar arasında muhtemelen bazen kızın istememesine rağmen kedisine eş olarak dayatılan kimseyle evlenmek istemesi, buna ek olarak misliyle mukabele sayılabilir. Ailelerin birinde bir sorun yaşandığında onun olumsuz yönleri ikinci aileye de yansımaktadır[333].

Kaçırma yoluyla yapılan evlilik (Kaçma): Bu evlilik türü, Sincar'da yaşayan Kürtlerle Yezidiler arasında mevcut bir evliliktir. Bu evlilik bazen bir genç kız ile bir delikanlı arasında oluşan sevgi neticesinde meydana gelir. İki taraftan birisinin aile meclisinin toplanarak bu evliliğe onay vermemesi sebebiyle buna 'yasak evlilik' denir. Bu durum kızın ailesinin kendisini amcasının oğluyla ya da sevmediği ve istemediği başka bir şahısla evlendirmeye zorlaması neticesinde ortaya çıkmaktadır[334]. Bu, ailenin kızlarını onu isteyen delikanlıya sosyal, sınıfsal ve ekonomik durumundan dolayı vermeyi reddetmesi nedeniyle gerçekleşen bir evliliktir[335].

Erkeğin kızı kaçırmaya iten başka bir etken de talep edilen mehir miktarlarının yüksekliği ve yüksek mali giderlerdir. Kızla erkeğin yüzüne tüm kapılar kapandığında ailelerine rağmen kaçma ve evlenme hususunda anlaşmaya varırlar[336]. Genellikle genç kız kaçırılma eylemini kendisi ya da bir başkasının yardımıyla kolaylaştırır. Genç kızın ailesinin gözlerinden uzakta bir yere kaçarlar. Bu yer, kendilerini himaye edebilecek ve genellikle aralarında bir takım çekişmeler ve problemler yaşanması muhtemel her iki tarafın aileleri arasındaki işleri kolaylaştırabilmek amacıyla, sosyal veya dini bakımdan güçlü bir konumda bulunan tanıdıklarının ya da dostlarının bir evi olur[337]. Çünkü bu evlilik kısas için onları her yerde arayan kızın ailesi için büyük bir utanç vesilesi olarak kabul edilmektedir. Damatla gelin adayı uzlaşı sağlanıp damadın evine dönünceye kadar sığındıkları

[332] ed-Deveci, s. 10.
[333] Şengâlî, s. 102.
[334] Sindî, s. 92.
[335] Şerif, s. 28; Mizîrî, s. 93.
[336] Şerif, s. 27; Mizîrî, s. 97.
[337] Empson, R. H. W, **The Cult of the Peacock Angel**, London 1928, p. 59.

mekanda kalırlar[338]. Uzlaşı sağlanması durumunda damadın ailesi daha fazla bir miktarda Kürtlerin (onur bedeli), Arapların da (el-Haşm = utandırma) olarak adlandırdıkları mihr bedelini öder[339].

Hıristiyanlarda da aynı durum söz konusu olup delikanlı kızla birlikte en yakın köye ya da bir manastıra kaçarak orada kutsal nikah akdi yaptıktan sonra köylerine dönerler ve uzlaşı sağlanırdı. Bazen de gençlere karşı tavrın uzun süreli olması da ihtimal dahilindedir[340].

Boşanma kötü ve ender olarak görülen hallerdendir. Kadın evlendiğinde hayatta olduğu sürece ebediyete kadar evli kalacağına inanırdı[341]. Çünkü Sincar'da aşiret sistemine dayalı bir toplumsal yapı vardır. Buna ek olarak bu toplumun bireyleri boşanmış bir kadına kötü ve bayağı bir gözle bakıyorlardı[342]. Bu durum özellikle de Kürtlerde ön plana çıkmaktaydı. Çünkü onlar boşanmayı çok zorunlu olmadıkça başvurulmaması gereken utanç verici bir yol olarak görmekteydiler[343]. Buna rağmen boşanma kimine göre oldukça basit bir olay olarak görülmekte ve boşanma hızlı bir şekilde gerçekleşiyordu. Onlar bazen kendi aralarında tartışırken boşandıklarında falan kimseye bir şey olmadı diyorlardı ancak sonrasında ise pişmanlık başlıyordu[344].

Şebekî olan birisinin eşini, amansız bir hastalığın pençesine düşse bile boşaması çok ender görülen vakalardan biriydi. Böyle bir durumda Şebekî olan kişi tüm kusurlarına rağmen eşine bağlı kalır, ondan ilgisini esirgemezdi[345]. Sincar'da yaşayan Yezidilerde ise boşanma genellikle şeref, onur ve zina gibi sorunlar nedeniyle olurdu. Bu da boşanmak istenilen kadına üç taş verilerek şöyle denirdi:" Sen artık bana haramsın ve sen benim kız kardeşimsin ve annemsin"[346].

---

[338] Şengâlî, s. 102.
[339] ed-Demelûcî, **İmaretu Behdînân**, s. 196.
[340] Haddâd , Bünyamin, **Merasim ez-zevac**, s. 148.
[341] ed-Demelûcî, **İmaretu Behdînân**, s. 170; Heude, William, **A voyage up the Persian Gulf and a Jourrney overland from India to England in 1817**, London 1819, p, 218.
[342] ed-Demelûcî, s. 170.
[343] Hasbâk, **el-'Irak eş-şimâlî**, s. 260; Mizîrî, s. 104.
[344] Doskî, **el-Ekrad**, s. 75.
[345] Mizîrî, s. 104.
[346] Şengâlî, s. 104.

2.4.3.Kadının Statüsü

Kadının durumuyla ilgili araştırma bir halkın ahlaki durumunu belirlemede oldukça önemlidir. Kürtler kadına en fazla toleranslı davranan milletlerden biri olarak kabul edilir. Kadınlar cemaatle beraber cesareti bir şekilde çekinmeden oturur ve erkeklerle birlikte yapılan konuşmalara katılırlar, aynı zamanda onlar zorlu ev işlerini yaparlar ve pınardan su getirirler[347]. Kadınlar ayrıca hayvanlara yüklerini bindirip indirirler, koyunları sağmak üzere otlaklara giderler, evlerinde ısınmak ve yemek pişirmek için odun ve diğer yakıtları toplayıp eve getirirler, buna ilaveten uzun kemerleri sayesinde çocukları da sırtlarında taşırlar. Bütün bu zor işler onları fiziki olarak güçlendirmesine rağmen ne var ki güzelliklerini koruyamamalarının ve kadınlıklarını da hızlı bir şekilde kaybetmelerinin sebebi oluyordu[348].

Kadınla ilgili söylenenler bütün dini ve milli bileşenleriyle her şeyi, kadının yaşadığı coğrafi realite ve aşiret ilişkileri, görevleri, gerek ev içinde gerekse dışında üstlendiği roller, zor ve yorucu işlerin sağlığına ve güzelliğine olan etkisini kapsamaktadır[349]. Doğal olarak yukarıda zikredilenler, ağaların ve şeyhlerin eşleri ve kızlarını, ya da toprak sahiplerinin, sürü sahiplerinin vd. eşlerini kapsamamaktadır[350].

Bir çok araştırmacı ve bölgeyi ziyaret eden seyyah, Kürt toplumunda kadının saygın bir yerinin olduğuna, özgürce dışarı çıkabildiklerini ve işlerini yapabildikleri hususuna işaret etmektedir[351]. Kadının temayüz ettiği bu açıklık özelliği, ilgi, kendisine duyduğu yüksek güven, bunların tümü tarihi ve dini faktörlere dayanmaktadır[352]. Hasbâk ise Kürt kadınının köy sınırları içinde dolaşma hakkının olduğunu, sadece akraba ve komşularının erkeklerine, ya da yabancılara sadece zorunlu hallerde selam verebildiğini, ev dışında güzel hareketlerde bulunması gerektiğini, örneğin yüksek sesle gülmemek, zorunlu haller dışında pazara çıkmamak

---

[347] Doskî, s. 262.
[348] Nikitîn, Basîl, **el-Kurd dirase sosyolociyye ve tarihiyye**, Çev: Nûrî Talebânî, Erbil 2002, s. 136-137.
[349] Sînu, s. 318.
[350] Nikitîn, s. 136.
[351] Thomas, Bois, **Lemha 'an el-Ekrâd ve haletuhum el-ictimâ'iyye ve'l- edebiyye vees-sekafiyye**, Çev: Muhammed Şerif Osman, Necef,1969, s. 74; Şerif, **el-Muctem'a el-Kurdî**, s. 20; Hasbâk, Şakir, "el-Ekrad fî nazar el-'ulema' ve er-rehhâle el-garbiyyîn", **Mecelletu Şems Kurdistan**, sayı: 2, Bağdat, temmuz 1971, s. 11-19; Bell, Gertrude Lowthian, **Amurath to Amurath**, London 1911, p. 274.
[352] Doskî, s. 262.

gibi, kocasının gıyabında yabancılara gereği gibi misafirperver davranmasını, özellikle akraba ziyaretlerinin yapılmasını, pınar başında da çamaşır ve bulaşık yıkayan ve su doldurmaya gelip dedikodu yapan kadınlarla bir araya gelmeleri gerektiğine işaret etmektedir[353].

Sincar'da birçok durumda özellikle aile işlerinde kadının bir gücü olup 'evin hanımı' olması münasebetiyle kocasının yokluğunda veya ölümü halinde genellikle liyakatini ispatlar[354]. Kadının toplumda özel ve saygın bir yeri bulunmaktadır. Kadın özellikle ilim, iffet ve takva gibi değerlere sahipse ona verilen değer erkeğe verilen değerden daha az değildir. Kadın ev içerisinde tam bir hürriyete sahip olup yüzü de açıktır. Savaşlarda silah taşıma dışında bir çok faaliyette erkeğe iştirak eder, bazı zorunlu hallerde silah taşıdığına dair örnekler olmakla beraber bu çok yaygın bir durum değildir. Ayrıca kadın tarım ve hayvan gütme işlerinde de erkeklere katılır, çorap, halı, kilim dokuma vb. evin ihtiyaçlarıyla ilgili işleri de yerine getirir[355].

ed-Demlûcî, Kürt kadınının konumu ve sosyal hayattaki rolüyle ilgili olarak şunları ifade etmektedir: "Kadın büyük ölçüde kibar ve zariftir. Erkeğe büyük bir saygıyla hitap ederek kendisini cariyesi olarak niteler kocasına 'ez ğulam' şeklinde hitap eder. Kadın aynı anda hem açık hem de kapalıdır. Yabancı bir erkekle karşılaştığında yüzünü ondan çevirerek gizler, konuştuğunda da edepli ve kibarca kısık bir sesle konuşur, bu kocasıyla olan durumdur. Kürt kadını dindar ve temizdir. Kürt kadınlar arasında oruç tutmayan namaz kılmayan çok az kimse vardır, o, olabildiğince dinine bağlıdır. Neşeli ve hüzünlü anlarda şarkılar söyler, erkek ona olabildiğince toleranslı davranır, kötü zanda bulunmaz, ondaki şüphe yakîn derecesinde olmaz"[356].

Sincar'da yaşayan halk farklı yerlerde bulunan toplumlarda olduğu gibi birçok zulüm, baskı işkenceye maruz kalmış, bu da onun toplumsal ve kültürel gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durumlarda en büyük sorumluluk kadınların omzuna yükleniyordu. Buna ek olarak katı ve sert kabile geleneklerinin hakimiyeti ve din kapsamında oluşan bir çok adet, kadının en temel insan haklarından yoksun

[353] Hasbâk, **el-Ekrad**, s. 450-451.
[354] Maho, **el-Kurd el-Ezîdiyyûn**, s. 110.
[355] El-Mâî, , s. 187-188.
[356] ed-Demelûcî, **İmaretu Behdînân**, s. 149.

bırakılmasına neden olmuştur[357]. Eğitimin kadınları bozduğuna ve erkeğin boyunduruğundan çıkardığına olan düşüncelerden dolayı kadının eğitim hakkından mahrum bırakılması buna örnek verilebilir[358].

2.4.4. Doğum ve Sünnet

Aşiret sistemine dayalı toplumlarda neslin çokluğuna verilen önem tarla işlerinin yürümesi ya da hayvancılık alanında çalışan kişilere duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra aşiret nüfusunun özellikle de erkekler bağlamında fazla oluşunun istenmesinin sebebi başkalarının saldırılarına karşı savunmaları nedeniyledir. Çünkü aşiret toplumunda o aşiretin konumunun güçlenmesinin sorumluluğu, prestijinin korunması ve aşiretin himayesi onların omuzlarına yüklenmiştir[359].

Sincar'da toplum, aşirete ve tarıma dayalı olması hasebiyle aileler neslin çoğalmasına önem verirler ve çocuklarının olmasına sevinirler[360]. Koca karısının hamile olduğunu öğrendiğinde çok sevinir ve büyük bir hasretle çocuğunun ışığını göreceği o günü iple çekmeye başlar. Doğum günü yaklaştığında karı-koca, ekonomik durumlarına göre müstakbel çocuğun ihtiyaçlarını temin ederler[361].

Doğum sürecine gelince; köyde, şehre olan uzaklıktan dolayı ve sağlık merkezinin yokluğu sebebiyle doğum bir ebe (pirek) tarafından yaptırılırdı. Bu konuda dini inançlar da büyük rol oynamaktadır. Kırsalda yaşayan halk daha kanaatkar bir toplum olup (Allah verir) esasına göre hareket etmektedir[362].

Doğum süreci sağlıklı ve sorunsuz bir şekilde neticelendiğinde bebeğin ailesi ebeye bir hediye verir. Sembolik mahiyeti olan bu hediye genellikle bir kumaş parçası ya da bir miktar paradan ibaret olurdu. Ebe doğumdan sonra da bebeği üç gün ya da daha fazla bir süreyle gözetim altında tutardı[363].

---

[357] Şenkâlî, s. 110.
[358] en-Neccâr, **et-Ta'lîm fi'l- 'Irak**, s. 267.
[359] Şengâlî, s. 104.
[360] Aynı eser, s. 95-96.
[361] el-'Ubeydî, s. 95-96.
[362] el-Çavişli, **el-Hayat el-ictimâ'iyye**, s. 83.
[363] Şengâlî, s. 104.

Yeni doğan bebeğe verilecek isim konusunda ise doğumdan günler veya haftalar önce bir isim aranır ve doğumdan birkaç gün sonra da isim verilir[364]. Seçilen isim ahde vefa eseri olarak ya bir aile büyüğünün ismi olur ya da anne-babanın akrabalarından birinin adı ölümsüzleştirilir. Çocuğa bazen bir peygamber veya din büyüğünün adı verilir, bazen de verilen isimle dini ve sosyal bir münasebetin anısı yaşatılır[365].

Hristiyanlarda ise şayet kadın kısırsa onun adına manastır için adaklar adanır ve arzusunun gerçekleşmesi talebinde bulunulur. Şayet bu talep gerçekleşir de kadın hamile kalırsa bebek, manastırın ismiyle adlandırılır. Koca, bebek yedi yaşına basıncaya kadar onun saçını kesmeme taahhüdünde bulunur. Bu sürenin sonunda bebeğin saçı düzenlenen büyük bir şenlikle kesilir; altın, gümüş ve paradan oluşan hediyeler orada hazır olanlara dağıtılır[366].

Telafer'li aileler ise doğan çocuklarına anne ya da babanın akrabalarından birinin ismini verirdi. Şayet bebek bayramlardan birinde doğarsa ona (îd) kelimesi müstakil bir şekilde ya da (Muhammed Îd) gibi birleşik isim olarak verilirdi[367].

Sünnete gelince; bu Sincar'da doğum ile evlilik arasında insanların uydukları bir gelenektir. Sünnet, tecrübeli usta berberler tarafından yapılmaktaydı[368]. Yahudi Kürt sünnetçiler bu alanda meşhur ve mahir idiler. Çoğu zaman Kürtler sünneti hayır işi olarak kabul edip karşılığında herhangi bir ücret almayan Yahudi sünnetçilerden yardım alıyorlardı[369].

Sünnet için çocuğun ailesi özel bir merasim hazırlardı. Birkaç gün öncesinden hazırlıklar tamamlanır, akrabalara davetiyeler gönderilir, davetlilere ziyafet vermek amacıyla hayvanlar kesilirdi[370]. Sünnet merasiminde, popüler müzik grupları ve sanatçılar çağrılır, davul zurna eşliğinde dans eden gençlerin katılımıyla bir panayır

---

364 el-'Ubeydi, s. 184; Mizîrî, s. 114.
365 Layard, Austen Henry, **Nineveh and its Remains-with the an account of a visit to the Chaldean Christians of Kurdistan and the Yezidis,** (Paris 1850), p.85.
366 Mizîrî, **Vilayetü'l-Musul** , s. 105.
367 Tela'ferî, Ali, "Devretu'l- Hayat fî Tela'fer", **Âdât ve tekâlîd şa'biyye el-'Irâkiyye**, i'dad ve takdîm: Baism Abdulhamid Hammûdî, Bağdat 1986, s. 98.
368 el-Muzîrî, s. 105.
369 Brower, Eric, **Yehud Kurdistan**, Çev: Şahvân Kerkûkî - Abdurrezzak Bûtânî, Erbil 2002, s. 196.
370 Şenkâlî, s. 98.

havası eserdi[371]. Göçebe Araplarda da tef ve davullar çalınırdı[372]. Kadınların ve genç kızların dans halkaları olurdu. Bunlar süslenirler en güzel takı ve giysilerini giyerlerdi. Sünnet sürecinde bu özel güne has dikilen bir kıyafet çocuğa giydirilirdi[373]. Bu arada kadınlar da zılgıt çekerdi[374].

Yezidilerde ise sünnet genellikle üç ile on yaş arasında yapılmaktaydı[375]. Bu yolla kan kardeşliği, ki buna 'krifati' (kirvelik) denmekteydi, tesis edilirdi. Sünnet merasiminde çocuğu bir taşın (Kirife) üstüne bırakan aile ile çocuğun ailesi arasında sevgi bağları ve karşılıklı yardımlaşma düşüncesi güçlendirilirdi. Sünnet ise bir hekim tarafından yapılıyordu[376]. Bununla beraber çocuk, bazen ailesi dışında bir kişinin (kirve) kucağına verilebilirdi. Bu şahıs Müslüman da olabilirdi. Eğer bu şahıs Yezidiyse genellikle kendi sınıfına mensup biri olurdu[377].

Sünnet yapıldıktan sonra davetliler çocuğun babasına tebrik ve şükranlarını takdim eder ve çocuğu uzun ömürlü olması temennisinde bulunurlardı. Sünnet merasiminin üzerinden birkaç gün geçtikten sonra sünnet edilen çocuğun ailesi ile kirvelik yapan aile arasında aralarındaki sosyal ilişkileri güçlendirmek gayesiyle karşılıklı ziyaretlerde bulunulurdu[378].

2.4.5 Ölüm Merasimleri

Bir mahalle veya bir köyün sakinlerinin tümü sevinçte ve hüzünde bir araya gelirlerdi. Eğer onlardan biri bela ve musibetlere duçar kalırsa derhal komşulardan oluşan bir yardım eli ona uzanıverir. Şehirde veya köyde Müslüman birinin vefatı durumunda komşular, arkadaşlar, aile ve akrabalar cenazeyi kaldırmak üzere müteveffanın evinde toplanırlardı. Bunlardan birisi tabut, kefen ve müteveffanın

[371] Süleyman, Hıdır - Halil Cundi, **Ezdiyati li ber Roşnaya hindek textet ayine Ezidiyan**, Bağdad 1979, s. 77.
[372] Süleyman, Hıdır, "Merasimu el-hitan 'inde el-Ezidiyye", **Mecelletu et-turas eş-şa'bî**, sayı. 11, Bağdat 1974, s. 116.
[373] Mizîrî, **Vilayetü'l-Musul** ,s. 105.
[374] el-'Ubeydî, s. 199.
[375] Khelo, Mumtaz Huseyn Süleyman, "es-Sunen el-ictima'iyye 'inde el-Ezidiyye", **Tekâlîd el-hayat eş-şa'biyye el-'Irâkiyye**, Bağdat 1986, s. 139.
[376] Süleyman, **Merasimu el-hitan**, s. 116; Khelo, s. 139.
[377] Necm Elvenî, **Âyînî Ezidi**, s. 133.
[378] Hozanî, Nuri Yasin, **Dirase antropolociyye li'l- hayat el-ictima'iyye**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Bağdad Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Bağdat 1985, s.135; Heard, W. H, "Notes on the yazidis", The journey of the Royal anthropological Institute Great Britain and Ireland, vol 41, 1911, p. 209 – 210

yıkanması için bir din adamını getirir[379]. O da cenazenin camiye götürülmesinden sonra müteveffanın naşı yanında Kur'an'dan bazı ayetler okurdu. Müteveffa, yüzü kıble yönüne gelecek şekilde kabre konulurdu[380].

Ölünün defin merasimine gelmemek ve taziyeye katılmamak özellikle de müteveffa köyün veya aşiretin önde gelenlerinden biri ise affedilmez bir durum olarak kabul edilirdi. Kadınlar taziyede dövünüp ağlarlar, ölü için ağıt yakarlardı. Taziye merasimleri birkaç gün devam ederdi. Şayet müteveffa aşiret reisi ise bu süre bir aya kadar uzardı[381].

Sincar'da yaşayan Yezidi Kürtlere gelince ise; Onlardaki mateme dair gelenek ve görenekleri din adamı (Molla) dışında Müslümanların mevcut gelenek ve göreneklerine benzemektedir. Yezidilerde ölünün bir ahiret kardeşi olur, bu da aynı Şeyh ya da Pir onun ahiret kardeşi olur. Her halükarda şeyh ya da Pir, ölünün cesedine ve yüzüne temiz su serper. Daha sonra beyaz bir kumaşla onu kefenler, kefenleme işine ölünün akrabalarından biri de yardım eder. Sonra Şeyh ya da Pir ölüye dua okur. Ölünün kefenlenmesinden sonra cenaze kabristana götürülerek yüzü doğu yönüne olacak şekilde kabrine konur. Genellikle Yezidi Kürtlerde ölülerin kabirleri mezarlara yakın olur ve bu kabirlerin şekilleri Müslümanlarınkinden farklı olmaz. Cenazeyi son görevini ifa etmeye gelenler defin merasiminden sonra ayrılırlar. Bu esnada Cenazeyi defnedenler arasından bir kişi bir parça kabrin toprağından alarak onu cenaze sahiplerine ve akrabalarının üzerine bunu önemsemeden atar. Bu, acılarının bir nebze de olsa hafifleyeceğine olan inancın bir ifadesiydi. Yezidilerde taziye merasimi yedi gün devam eder ve bu sırada cenaze sahipleri taziyeleri kabul ederdi[382].

Hristiyanlardan biri öldüğünde, ölünün ailesi, akrabaları, komşuları ve köylüler ölünün evinde toplanırlar. Kadınlar altın, gümüş ve sair mücevherlerini takmazlar ve siyah renkli elbiseler giyinirler. Saç lülelerini açarak ikiye ayırırlar, her birini yünden yapılmış bir kumaş parçasıyla bağlanarak kırmızı, mavi ve sarı renkli ipler sarkardı. Bu ipler kadınların ayaklarına kadar ulaşır ve uçları ise gümüşten

[379] Mizîrî, **Vilayetü'l-Musul** , s. 105.
[380] Şengâlî, ,**el-Hayat el-ictimâ'iyye,** s. 95.
[381] Hasbâk, **Mumeyyizat el-hayati'l- kabeliyye**, s. 133.
[382] Şengâlî, ,**el-Hayat el-ictimâ'iyye,** s. 95.

yapılmış çanlar bağlanırdı. Kadınlar yürüdüğü zaman ayaklarının arkasında bulunan çanlar çalmaya başlardı. Çanlardan sesler çıkmaya başladığında kadınlar saçlarını tutarak ve göğüslerine güçlü bir şekilde vurarak ağlamaya başlarlardı. Şayet genç bir delikanlı ölmüş ise böyle bir durumda kadınlar çivit boyasını getirerek elbiselerini, evin kapı ve duvarlarını onunla boyarlardı. Bazen de kadınlarla erkekler toplanırlar ve yüksek bir sesle çığlık atarak elleriyle güçlü bir şekilde başlarına vururlardı[383]. Şayet ölüm gece gerçekleşmişse aile, akraba ve köylüler ölünün evinde toplanırlardı. Çünkü onlar ölünün ailesini yalnız başlarına bırakmak istemezlerdi. Onlar, ölünün ailesini teselli ve teskin etmek amacıyla cenazenin güneşin doğumuyla kutsal merasim için kiliseye götürülünceye dek yanlarında kalırlardı[384].

2.4.6.Eşkiyalık Hareketleri

O dönemin sosyal hayatını incelerken sonraları sosyal bir olguya dönüşen birçok durumun belirtilerini bazı bölgelerde özellikle de bir kısmında görmüştük. Bu duruma birçok seyyah belirtmiş veya değinmiştir. Birçok kimse bu duruma mübalağalı bir şekilde değinerek özel bir durumu genelleyerek bölgenin bütününe hasretmiştir. Buna mukabil diğer bir kesim ise bunun önemini azaltarak insanların ahlakı, gelenek ve görenekleriyle bir ilişkisinin olmadığını tezini savunmuştur. Ancak kesin olan bir şey vardır ki o da bu durumun yaygın bir şekilde bazı aşiretler nezdinde özellikle de göçebe aşiretlerde mevcut olduğudur. Genel olarak bu durum nedenleri ve faktörleri ne olursa olsun bütün değerlerle çelişmektedir[385].

Musul'dan gelip Suriye (Biladu'ş-Şam) ve Anadolu istikametine giden aynı zamanda Anadolu ve Biladu'ş-Şam'dan gelip Musul istikametine giden ticari kafilelerin birçoğunun uğradığı Sincar bölgesi, ticari kafilelerin soyulmasına ve aşiret çekişmelerine sahne olmuştur. Adet olduğu üzere eşkıya, sık sık ticaret yollarında yolcu ve kervanları saldırarak can ve mallarına zarar vermiştir. Nitekim Sincar bölgesinden geçen ticaret kervanları da gasp edilmiş ve yağmalanmıştır[386]. Nitekim 1206/1792 yılında Bağdat'tan Rumeli'ye doğru gitmekte olan beş yüz çuval

[383] Hanna, Karyanûs, "Merasimu el-vefat fî Teluskuf", **Mecelletu et-turas eş-şa'bî**, sayı: 5, Bağdat 1975, s. 105.
[384] A.g.e., s. 106.
[385] Doskî, s. 304.
[386] el-Mevlâ, s. 22.

kadar bir yük taşıyan bir posta katarı (çapar) bölgeden geçerken bazı Sincarlılar onun yolunu keserek içinde incilerin de bulunduğu malları yağmalamışlardır[387]. Yine 1225/1810 senesinde yine Sincarlı bir grup soyguncu Halep şehrinden gelmekte olan bir kafileye Mardin yakınlarında saldırıp mallarını yağmalamıştır. Kafilenin bu saldırıda uğradığı zarar deve, at ve binek hayvanları dışında yüz bin kuruştu[388].

Aşiret çekişmeleri, köylerin ve koyun sürülerinin yağmalanmasına gelince; Tayy emiri Faris b. Muhammed 1206/1792 yılında Sincar üzerine yönelik bir saldırı düzenleyerek[389], çok sayıda koyun gasp etmiş, ayrıca iki kişiyi de öldürmüştür[390]. Yine 1215/1801 senesinde de Tayy aşiretinden bir grup Bûtan ve Kendir'e bağlı köylere saldırıp koyunlarla ineklerini gasp etmişlerdir[391].

Seyyah Buckingham, Sincar'ın dağlık bölgesinde, başlarında şeyhlerin bulunduğu bazı Yezidi kabilelerinin, kervan soygunlarıyla geçimlerini sağladıklarına işaret etmektedir. Bundan dolayı, kervanlar geceleyin tehlikeli Sincar ovasını eşkiyaların saldırılarına maruz kalmadan geçebilmek için kendilerini savunmak amacıyla silahlanmak zorunda almıştır[392].

Buckingham'ın ifadesinden onun seyahat ettiği kafilesinin Sincar bölgesini geçmeden önce yaptığı hazırlıklar ve kafilelerin söz konusu bölgeye girmeden ve herhangi bir soygun ve yağmaya maruz kalmayana kadar seyyahta büyük korkulara yol açtığını göstermektedir. Forbes, Sincar'da bulunan Yezidi köylerinden birine yaptığı ziyaretinde o köyün sakinlerinin temel geçim kaynağının soygun ve yağma olduğunu ifade ederek şöyle söylemektedir: "Hafız Paşa, 1837 yılında Sincar'a gelmeden önce buradaki ahalinin işi, gün boyunca köyün karşısındaki tepenin üzerinde oturup yollarını kesmek ve mallarını yağmalamak üzere kervan ve yolcuları

---

[387] el-'Umerî, Yasin b. Hayrullah el-Hatib, **Zübdetü'l-asar el-celiyye fi havadisi'l-eradiyye**, thk. İmad Abdüsselam Rauf, Necef 1974 s. 169; el-'Azzâvî, **Tarihu'l- Yezidiyye,** s. 122.
[388] el-'Umerî**, Garaibu'l- eser fî Havadis rub' el-karn et-tasi' 'aşer**, Musul 1940, s. 643.
[389] el-'Azzâvî, **Tarihu'l- Yezidiyye**, s. 122.
[390] el-'Umerî, s. 643.
[391] el-'Azzâvî, **Tarihu'l- Yezidiyye**, s. 122; el-Mevlâ, s. 23.
[392] Buckingham, **Rihletî,** I, 39-40.

gözetlemekti. Bu işin bir gün sürdüğünü düşünsek bunların yapacak başka bir işlerinin olmadığı görülecektir"[393].

Yine Forbes'in ifadesine göre Sincar bölgesinde gasp, soygun ve yağma eylemlerinde Yezidilerin yalnız olmadıkları, diğer bazı Arap, Müslüman Kürt kabilelerinin, hatta Telafer Türkmenlerinin de bu eylemlere katıldığı anlaşılmaktadır[394]. Ainsworth ise Sincar halkı ve yaptıkları gasp, soygun ve yağma eylemleriyle ilgili daha olumsuz bir tablo çizerek şunları söylemektedir: " Sincar halkı çetelerden oluşmaktadır. Bunlar bütün kervanların korkulu rüyası haline gelmişlerdir. Onların eline düşen hiçbir tüccar kurtulmayı başaramamış acımasızca öldürülmüşlerdir"[395].

Bölgedeki eşkıyalık hareketlerinin mazisi çok yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Nitekim Endülüslü seyyah İbn Cubeyr'in Musul ve Sincar istikametine doğru gittiği esnada yaşadıklarını şöyle dile getirmektedir: "Biz Musul'dan Nusaybin'e kadar olan taraflarda bir afet olarak görülen Kürtlerin saldırısına karşı hazırlık yapıp tedbir alırken .... onlar yolları kesiyorlar, yeryüzünde fesada çalışıyorlar, sakinleri de zikredilen yerlere yakın zapt edilemez dağlarda oturuyorlardı"[396].

Yukarıda görüşlerini aktardığımız seyyahların ifadelerindeki mübalağa ve genelleme açık bir şekilde dikkat çekmektedir. Biz bazı aşiretlerin ya da mensuplarının yolları keserek gasp, soygun ve yağma eylemlerini hiç yapmadıklarını söylemiyoruz, ancak bu durum, zikredilen olumsuz sıfatların tüm aşiretleri ve bütün Sincar halkını kapsayacak şekilde genelleştirilmesini gerektirmez. Seyyahların Sincar bölgesinde yaygın bir hal alan bu olgunun arkasında olabilecek herhangi bir delil, sebep veya faktör belirtmeksizin yolcu ve kervanların gasp, soygun ve yağma

[393] Forbes, Frederick, "A visit to the Sinjar Hils in 1838 with some account of the sect of Yezidis and of various places in Misopotamia Desert between rivers and Khabur", **The Journal of the Royal Geographical Society of London,** vol. 9, 1839, p. 418.
[394] A.g.e, s. 411.
[395] Ainsworth, W. F, **The Assyria origin of Devil worshipper**, 1860, XI, 512.
[396] Sîno, s. 404-405.

eylemlerine maruz kalmaları hakkında zikrettiklerini kuru söylemlerden ibaret olduğunu söylemek mümkündür[397].

Osmanlı yönetimi ise Musul vilayeti'nde ve özellikle Sincar yakınlarında yaşanan bu soygun ve gasp ve şekavet olayları karşısında kısıtlı imkanlarına rağmen gerekli kanuni tedbirleri almış ve alınan kararlar resmi gazetede yayınlamıştır. Zanlıları adaletin önünde hesap vermek üzere davet etmiş aksi halde gıyaben yargılanacaklarını, mallarına el konulacağını, aynı zamanda zanlıların peşlerine düşüleceğini deklare etmiştir. Yetkililer bununla da yetinmeyerek belli bir bölgede malum eylemlerine devam eden çeteleri yakalamak üzere özel birlikler oluşturmuştur[398]. Bundan anlaşılan Osmanlı Devleti'nin bu olguya dur demek üzere elindeki imkanlar ölçüsünde gayret gösterdiğidir[399].

Sincarlılar sağlam, korunaklı ve coğrafi önemi haiz olan bölgeden geçmekte olan kervanlarına saldırılarda bulunmuş olsalar da bunun birtakım sebep ve etkenlerinin olduğu kanısındayız. Bölgdeki eşkıyalık hareketlerinin arkasında muhtemelen iki sebep bulunmaktadır: Birincisi bölgenin içinde bulunduğu zor ekonomik koşullar. Örneğin; ed-Demlûcî bize ekonomik sorunlarla boğuşan bazı bölgelerin durumu hakkında şunlarai aktarmaktadır: "1905 yılında yıkık kulübeler, yüzlerinde ölüm sarılığı bulunan, hareket kabiliyeti olmayan, yaşama sevincine dair yüzlerinde eser olmayan, geçmiş yüzyıllarda ormanlarda yaşayan insanlarla aralarında herhangi bir fark olmayan hasta insanlar, bu eskilik yıpranmışlık içindeki üzerlerini örten eski bir hırka haricinde başka bir şey bulunmayan yalın ayak çıplak kadınları dışında başka bir şey bulunmayan köyleri dolaşmaktaydım"[400].

Sincar ve çevresinde görülen yol kesme ve soygun olaylarının ikinci bir sebebi de aşiret örfüdür. Özellikle de göçebe aşiretler bu tür eylemleri desteklemekteydi. Gasp ve soygun eskiden beri medenileşmemiş aşiretler arasında olağan bir iş olarak görülüyordu [401]. İsmail Bey Çöl bu konuda şunu söylemektedir:

---

[397] Maho, s. 123; Budge, **Rahelât**, II, 257-258.
[398] Doskî, s. 305.
[399] Hüseyin, **Kurdistan el-Cenûbiyye**, s. 371; Doskî, s. 305.
[400] ed-Demelûcî, **İmaretu Behdînân**, s. 45.
[401] El-Mâî, s. 189.

"Kervanlara saldırmak bölgedeki aşiretlerin adetlerindendi"[402]. Öldürmek ise cesaret ve kahramanlığın bir göstergesi sayılırdı. Birini erkeklikle nitelemek istediklerinde ondan 'mîrkuj' (adam öldüren) diye bahsederlerdi [403].

[402] Çöl, İsmail Bey, **el-Yezidiyye kadîmen ve hadîsen**, Beyrut 1934, s. 111.
[403] ed-Demelûcî, s. 112.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİNCAR'DA İKTİSADİ HAYAT

3.1.ZİRAAT VE HAYVANCILIK

3.1.1. Ziraat

Sincar ziraat için gerekli her türlü bileşene sahip olduğundan coğrafyacıların ve tarihçilerin de tanıklıklarıyla, eskiden beri bilinen verimli zirai bölgelerden sayılmaktadır[404].

İbn Havkal Sincar'daki zirai üretim hakkında şunları söylemektedir: "Sincar'da fiyatları ucuz, çok güzel yaz ve iklimi soğuk ülkelere mahsus kış meyveleri vardır. Bunlar arasında sumak, ceviz, badem, zeytin, turunç, susam ve nar sayılabilir."[405] Yakut el-Hamevi de Sincar'da meyve, hurma, turunç ve narenciye bahçeleri bulunduğunu[406] kaydetmektedir. Kazvini ise Sincar şehri hakkında şunları söylemektedir: "Meşhur bir şehirdir. Gerçekten çok güzel bir yerdir. Suları ve bahçeleri çoktur. Sanki Şam'ın küçük halidir."[407] İbn Batuta'nın Sincar hakkında söyledkileri de şöyledir: "Sincar şehri, büyük bir şehir olup ağaçları, meyveleri, su

[404] İbn Havkal, **Suretü'l-arz,** s. 199.
[405] A.g.e., s. 99;
[406] Mu'cem, III, 262.
[407] Kazvini, Zekeriya b. Muhammed, **Asaru'l-bilad ve ahbaru'l-'ibad**, Beyrut 1960, s. 393;

kaynakları ve nehirleri çoktur. Sularının ve bahçelerinin çokluğu açısından Şam'a benzemektedir." [408]

Bölge eşsiz bir mekandır. Geniş ovalara ve verimli dağlık yamaçlara sahiptir. Bunun nedeni dağın eteğinde yer almasıdır. Bu dağ da geniş bir düzlüğün ortasında yer alan Sincar dağıdır. Ayrıca Sincar, verimli toprağı, suyunun bolluğu ve ziraata elverişli topraklarının genişliğiyle önemli bir konuma sahiptir[409].

Sincar bu zirai dinamiklere sahip olduğundan, toprakları her türlü ürün çeşidinin yetişmesine uygundur. Bu nedenle çeşitli zirai ürünler üretilmektedir[410]. Sincar, bulunduğu mükemmel coğrafi konum ve çölle çevrili verimli bir yamaçta olması sebebiyle gelişmiş ve bütün meyve çeşitlerini toprağında yetiştiren bir beldedir[411]. Seyyah Buckingham, Sincar dağını birçok meyve çeşidinin yetişmesine elverişli verimli bir dağ olarak nitelemiştir[412]. Evliya Çelebi de Sincar dağının verimliliğinden, ziraata elverişli olmasından ve su kaynaklarının bolluğundan söz etmiştir[413].

Seyyah Ebu Talib Han da Sincar'ın yetiştirdiği ürünler hakkında şunları söylemektedir: "Sincar platosunda iyi kalitede incir yetişir. Halk bunu kurutur ve Mardin, Musul ve Bağdat'ta satar. Orada erik de çok yetişir. Büyüklük ve lezzet bakımından oranın eriği gibi başka erik görmedim"[414].

Seyyah Budge de oraya yolculuk yaptığı dönemde 19. yüzyılın sonunda Sincar'ın havası için şunu söylemektedir: "Sincar beldesinin, zengin bahçelerin eşliğindeki görünümü muhteşem güzelliktedir. Tepelerden aşağıya doğru akan suların kenarlarında büyük ekili alanlar vardır. Bu sular mecralarının sonunda deli dolu akan bir nehre dökülürler"[415].

---

[408] Bkz. **Rihletü İbn Batuta**, s. 273.
[409] Şemseddin Sami, **Kamusu'l-A'lam**, s. 2653; el-Mevla, s. 98.
[410] Şümeysani, s. 219.
[411] **Dairetü'l-Maarif el-İslamiyye**, Arapça çev: Ahmed Şenşavi ve diğerleri, Beyrut, bty., XII, 245.
[412] Buckingham, James, **Rihleti ile'l-Irak sene 1816m**., Çev: Selim Taha et-Tikriti, Bağdat 1967, I, 18-19.
[413] Evliya Çelebi, IV, 70; Ferhan, **El-Kurdu'l-Ezidiyyun**, s. 188.
[414] Ebu Talib Han, **Rihletü Ebu Talib Han ile'l-Irak ve Evrubba 1799**, Fransızcadan çev: Mustafa Cevad, Bağdat 1969, s. 354.
[415] Budge, II, 112.

İngiliz seyyah Blunt Sincar'da yetişen sebze ve meyveler hakkında şunları söylemektedir: "Sincar halkı, meyve bahçelerinde nar, üzüm ve diğer meyvelerden yetiştirmektedir"[416]. Sincar'da iklimin de uygun olması sebebiyle her türlü sebze ve meyvenin yetişmesine uygundur. Sincar'ın dağlık tarafında başka meyvelerle birlikte üzüm, incir, nar üretilir[417]. Kermeli, Sincar dağında palamut, badem ve sakız ağaçlarının bulunduğundan, ova kısmında da benzer şekilde çeşitli ürünlerin elde edildiğinden bahseder[418].

Musul Vilayet salnamelerinde Sincar bölgesinde yetiştirilen zirai ürünlere ilişkin detaylı bilgiler bulunmaktadır. Buradaki kayıtlara göre havasının oldukça güzel olduğu topraklarının verimli olduğu ve çok bitki yetiştirdiği anlaşılmaktadır. Buna göre orada yetiştirilen hububat, sebze, meyve ve diğer tarımsal ürünler şunlardır: Buğday, arpa, mercimek, pamuk, üzüm, dut, elma, incir, nar, ceviz, nohut, sumak, susam, pirinç, maş, kaysı, mısır, erik, şeftali, palamut, zeytin ve balmumu[419]. Sincar, kaliteli beyaz balıyla bilinmektedir[420].

Kayda değer başka bir konu da Sincar bölgesinin, suları ve pınarlarının güzelliğiyle meşhur olmasıdır. İngiliz seyyah Bilınt 1878'deki gezisinde şu pınar ve nehirleri tespit etmiştir: Bare, Sekiniye, Cidale, Kayare, Bel'ad, Şenkal ve Salahiye[421]. 1312/1894 yılı Musul Vilayet Salnamesi, Sincar bölgesinde 400 su kaynağının mevcut olduğunu belirtmektedir. Bunlardan meşhur olan bazılarının isimlerini şöyledir: Sino, Aynu'ş-Şebabit, Aynu'l-Hisan ve Aynu'l-'Abra[422].

Kaynak ve pınarlarına ek olarak Sincar'da ziraat için özellikle kışın yağmur sularından da yararlanılıyordu[423]. Sincarlı çiftçiler kaynak, pınar ve yağmur sularının

---

[416] Anne Blunt, Lady , **Kabailu Bedvi'l-Furat 'ame 1878**, Çev: Esad el-Faris ve Nidal Hıdır Ma'ruf, Dımaşk 1991, s. 257-270.
[417] Sami, **Kamus,** s. 2653; Hüseyin, **Kürdistanu'l-Cenubiyye**, s. 289.
[418] Kermeli, **el-Yezidiyye**, s. 51-52.
[419] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1308 h., s. 121; 1310 h., 173, s. 224; 1312 h., s. 293;Vehb, I, 113; el-Mevla, s. 99.
[420] Evliya Çelebi, IV, 69.
[421] Blunt, **Kabailu Bedv**, s. 227.
[422] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1312 h., s. 292-293.
[423] el-Mevla, s. 103.

yanı sıra ekili arazilerini sulamak için başka bir yöntem daha kullanıyorlardı. Bu da Kihriz[424] adıyla bilinen su kanallarıydı[425].

Yukarıda anlatılanlardan Sincar bölgesinde su kaynaklarının çokluğunun çeşitli ziraat ürünlerinin yetişmesine elverişli ortam sağladığı laşılmaktadır. Bu su kaynakları aynı zamanda oradaki bir çok alanda ekonomik hayatın canlı olmasının da en etkin faktördü. 1312/1894 yılı **Musul Vilayeti Salnamesi**, Sincar kazasının genelinde 2300 bahçe, 2282 tarla 11 mera ve 26 değirmen bulunduğunu zikretmektedir[426].

3.1.2. Hayvancılık

Sincar halkı ziraat dışında genellikle hayvancılıkla uğraşıyorlardı[427]. Halk çeşitli hayvan ürünlerinden istifade ediyorlardı. Bölgelerindeki meraların ve suların bolluğu göz önünde bulundurulduğunda çok çeşitli hayvanlara sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bölge halkı çok sayıda koyun sürüleri, ayrıca keçi, sığır, deve, at, katır ve eşek gibi hayvanların yanı sıra bütün çeşitleriyle kümes hayvanlarına sahiptiler[428]. Musul Vilayet Salnamesinde Sincar koyunları bir çok defa yılda iki kez kuzulamalarıyla meşhur olduğu[429] kaydedilmektedir.

Sincar bölgesinin doğal yapısı sebebiyle at, katır ve eşeklerin halkın günlük hayatını sürdürmesi açısından büyük önemi vardı. Atların savaşlarda kullanılmasının yanı sıra tarlalarda yapılacak işlerde ve ulaşımda da kullanıyorlardı[430]. Sincar dağının kuzey ve batı taraflarında oturan Horikan aşiretine mensup kişiler at

---

[424] Kihriz: Bir tür kanaldır. Yüksek seviyede bir kuyudan ayrılarak tedrici olarak aşağıya doğru daha alçakta bulunan bir kuyuya doğru iner ve sonuçta kuyuları aşağıda birbirine bağlayan bir kanalda sona erer. Bunlardan bazıları yer seviyesindedir. Bu kanal sularından hem ziraat için hem de içme suyu sağlamak için yararlanılır. Bu kanalların içi tavanının çökmesini ve kirlenmesini önlemek için kaplanır. Aynı sebeplerle kuyuların ağzı da genellikle kapatılır. Bazı zamanlarda temizlemek ve onarımını yapmak için açılır. Daha fazla bilgi için bkz., el-Muhsin, Esbahiye Yunus, **el-Miyahu'l-cevfiyye, fi Mintakati Sincar ve'stismaratiha, dirase fi'l-Coğrafya et-tabi'iyye**, Yüksek Lisans, Tezi, Bağdat 1958, s. 160; el-Mevla, Sincar fi'l-'ahd, s. 103-104.

[425] A.g.e., s. 103.

[426] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1312 h., s. 293.

[427] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1325 h., s. 225; 1330 h., s. 223.

[428] El-Umeri, Yasin b. Hayrullah el-Hatib, **Zübdetü'l-asar el-celiyye,** s. 175-176.

[429] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1308 h., s. 309; 1310 h., s. 424.

[430] Layard, Austen Henry, **Nineveh,** p. 93.

yetiştiriciliği ile biliniyorlardı[431]. Simoqa aşireti[432] de çok sayıda hayvana sahip idi. Hesekan[433] aşiretinin de çok sayıda hayvan vardı ve bedevi bir hayat yaşıyorlardı. Koyun sürüleri ile göçebe olarak yaşıyorlar ve kış mevsiminde Cezire topraklarından iyi otlakların ve otların bulunduğu Botan bölgesine gidiyorlardı[434]. Şemer Cerba aşireti tarafından temsil edilen bedeviler ise koyun ve deve yetiştiriciliğiyle uğraşıyorlardı[435].

Sincar bölgesi, hayvan yetiştiriciliğinin dışında özellikle çeşitli kuşların ve kara hayvanlarının çok olduğu bahar ve yazın son günlerinde yapılan avcılıkla da bilinmektedir[436]. Seyyah Budge Sincar'a gerçekleştirdiği gezide Pelikan ve Irak Kazı avından söz etmektedir[437].

Telafer nahiyesi de hayvan yetiştiriciliği ile bilinen bir yerdir[438]. Yörede koyun sürüleri birinci sırada gelmektedir. Çünkü nahiye halkının özellikle de göçebe aşiretlerin geçim kaynakları büyük ölçüde koyun sürülerine dayanmaktadır. Koyunların yanı sıra halk sığır, deve, at, katır ve eşek gibi hayvanları da yetiştirmekteydi[439]. Telafer halkı daha çok asil at çeşitlerini en güzel şekilde yetiştirmekle meşhur olmuştur[440].

Bazı Musul vilayeti salnamelerinde, Sincar'da faaliyet gösteren bir Ziraat Bankası şubesinin varlığına işaret edilmektedir. Mesela 1310/1892 yılı salnamesinde bu banka görevlilerinin isimlerine yer verilmektedir. Bunlar, başkan Hacı Muhammed Efendi, Katip Rüştü Efendi, üyeler Ali Ağa, Muhammed Yunus Ağa ve

---

[431] Fokaro, Nilda, "Cevanib min hayati'l-Yezidiyyin fi Sincar", **Mecelletü's-Sekafe el-cedide**, sayı, 8,9, Dımaşk, Ağustos, Eylül, s. 89.

[432] Simoqa aşireti: Sincar'daki Yezidi aşiretlerindendir. Kaynakların ifadesine göre bu aşiret, 400 yıl önce Musul ve Erbil arasında yer alan Kelek bölgesinden gelip Sincar dağındaki Sumak bölgesine yerleşmişlerdir. Bu bölgeye Sümuka adının verilmesinin sebebi, bölgede sumak ekiminin çok yapılmasındandır. Daha fazla bilgi için bkz., Abdurrahman, **Behdinan ve aşairuha ,** s. 519-520.

[433] Hesekan aşireti: Eski Yezidi aşiretlerindendir. Bazı kaynakların ifade ettiklerine göre Suriye'deki Haseke bölgesinden gelmişlerdir. Yezidiler, Haseke'yi ,konuştukları lehçeye uygun olarak Hesekan şeklinde telaffuz etmektedirler. Daha fazla bilgi için bkz., Abdurrahman, **Behdinan ve aşairuha**, s. 518-519.

[434] Ed-Demeluci, **el-Yezidiyye**, s. 226-227.

[435] El-Kaysi, "Hareketü'l-ıslah.." , s. 120; Miziri**, Vilayetü'l-**Musul ,s. 35.

[436] el-Mevla, s. 106.

[437] Budge**,** II, 105.

[438] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1325 h., s. 200.

[439] Vehb, I, 117; el-Mevla, s. 106.

[440] Vehb, I, 117.

Abdullah Efendi'dir[441]. 1312/1894 yılı salnamesine göre ise Ziraat Bankası görevlileri başkan Hacı Muhammed Efendi, Katip Yahya Efendi ve üyeler Muhammed Ağa ile Abdullah Ağa'dan oluşuyordu[442]. Salnamelerde bankanın Sincar'da yaptığı faaliyetler hakkında başkaca da bir bilgi yer almamaktadır. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde Ziraat Bankası kurma düşüncesi, 1883 yılında ortaya çıkmış ve bu banka 1887 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Bankanın amacı sembolik orandaki faizlerle kredi vererek çiftçileri desteklemek ve ziraat işlerini geliştirmektir. Banka zaman içerisinde Osmanlı devletinin hemen her tarafında faaliyet göstermeye başlamış ve şube sayısı 400'e ulaşmıştır[443]. Bankanın ana sermayesinin oluşturulması için devletin aldığı vergilerde arttırıma gidilmiştir. Vilayet ve kazalarda yerel meclisler tarafından karşılıksız olarak idare edilirdi[444].

3.2. SANAYİ VE EL SANATLARI

Sincar, coğrafi açıdan geniş doğal engellerle temayüz etmiştir. Geçişi zor bir bölgedir. Ulaşımın sağlanabilmesi için elverişli yollar olmadığı gibi bölgenin yaşadığı siyasi ortam da iyi değildir. Bütün bu etkenler yeme, içme giyinme ve benzeri günlük zaruri ihtiyaçlarını temin edebilmek için yöre halkını kendi kendine var olmaya zorlamıştır. Bu nedenle yaptıkları üretimin temel amacı, kendi kendine yetecek bir dereceye gelmekti[445]. Bu sebeple aileler başlıca iktisadi birimlere dönüştüler. Aileler yiyecekleri ve giyecekleri her şeyi kendi köylerinde üretiyorlardı[446]. Bu, iki sebepten, tabii bir durum sayılmaktadır. Birincisi, çiftçilerin gelirlerinin azlığıdır. Bu nedenle başkaları için sanatsal uzmanlık gerektiren bir şey yapamamaktadırlar. İkinci sebep ise, ki bu daha önemlidir, halkı mallarını bizzat üretmeye mecbur bırakan coğrafi etkendir. Bu, ailenin sadece kendi ihtiyacını

[441] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1310 h., s. 170.
[442] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1312 h., s. 155.
[443] Doski, s. 347.
[444] Ali, **en-Nizamu'l-mali**, s. 187; Botani, s. 60.
[445] Kadir, Ahmed Hamid, "es-Sına'at el-hirefiyye fi Kurdistan madiha ve vakı'uha'l-yevm", **Mecelletü Şems-i Kurdistan**, sayı, 22, Bağdat, 1976, s. 17; Hasbak, **el-Ekrad**, Bağdat 1972, s. 335.
[446] Doski, s. 349.

karşıladığı anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda ticari amaçlarla da üretim yapılıyordu[447].

Sincar'da tam anlamıyla büyük alet üretimi yapan bir sanayi yoktu. Sincar halkının yerel sanatlara ilgisi vardı. Birçoğu yerel ailelerin üretimine dayanan evde yapılan işlerdi[448]. Elde edilen zirai üretimin fazlası komşu bölgelere ihraç etmektedirler[449]. Örneğin, incir kurutuluyor ve gerdanlık şeklinde çevre illere ihraç ediliyordu[450]. Ayrıca üzüm de kurutuluyor ve Bağdat ve Basra'ya ihraç ediliyordu[451].

Sincar'ın dokuma sanatlarıyla da ün kazandığı da anlaşılmaktadır. Çünkü dut ağaçları pamuk ve ipek böceği yetiştiriciliği şehirde mevcuttur. Sincar'ın birçok köyünde çelik, demir, ok, zincir, ağırlık ölçüleri, topraktan kaplar ve çömlekler ve alçı ve tahta oymacılığı gibi maden sanatları bulunmaktaydı[452].

Sincar toprağının ürettiği zirai ürünlerin en önemlileri arasında buğday ve arpa vardı. Hububatın öğütülmesi ve una dönüştürülmesi, yani değirmencilik Sincar'ın bazı köylerinde yaygın olarak yapılan mesleklerdendi[453]. Bunların yanı sıra Sincar'da gıda ile ilgili başka sanatlar da vardı. Bunların en önemlisi süt, peynir ve tereyağından oluşan süt sanayii idi. Bunların dışında etlerin ve meyvelerin kurutulması ve kış mevsiminde kullanılmak üzere depolanması işleri de yapılıyordu[454]. Üzüm ve incirden pekmez yapıyorlar ve bunu ekmekle yiyorlardı. Bütün bu işlerde kadınlar ön plandaydı[455].

1330/1912 yılı Musul Vilayet Salnamesi Telafer halkının bazı sanatları meslek edindiğine işaret etmektedir[456]. Pamuk ve yün dokumacılığı bunlardandır. Halk elbise, halı ve mefruşat ihtiyaçlarını bu dokuma tezgahları vasıtasıyla karşılıyordu. Bu sanat dalındaki ürünleri yetiştirdikleri koyunların yünlerinden ve

---

[447] Hasbak, **el-Irak eş-Şimali,** Kahire, 1959, s. 464; el-Çavuşli**, el-Mezahiru'l-iktisadiyye fi turasi mintakati Kurdistan,** Bağdat 1987, s. 48; Doski, s. 349.
[448] Rekani, s. 201.
[449] el-Mevla, s. 106.
[450] Ebu Talib Han, 354.
[451] **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, IV, 70.
[452] Sino, el-**Ekradu'l-Ezidiyyun,** s. 389.
[453] Maho, **el-Kurd el-Ezidiyyun fi kutubi'r-Rehhale el-Britaniyyin** , yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, , Duhok Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2009, s. 141.
[454] Parry, Oswold H, **six month in Assyrian monastery**, London 1895, p. 256.
[455] Forbes, Frederick, "A visit …", p. 427.
[456] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1330 h., s. 225.

Sincar'dan getirdiklerine ek olarak topraklarında ektikleri pamuktan elde ediyorlardı[457].

3.3. TİCARET

Ticari faaliyet, ekonomik faaliyet türlerini ifade etmektedir. Topraktan elde edilen ürünler ve diğer mallar arttıkça bunlardan fazla kalanları ihraç etme fırsatı da artıyordu. Ancak bu bir taraftan önemli başka bir etkene bağlıydı. Bu da ulaşım araçlarının ve iyi yolların sağlanmasıydı[458].

Sincar'da ticaret her dönemde özellikle de İslami asırlarda çeşitli açılardan gelişmekteydi. Bunun sebebi bulunduğu eşsiz coğrafi konumdu[459]. Irak ve Suriye arasındaki yollara hakim konumda olması da başka bir faktördü[460]. Sincar'da ticaretin gelişmesinin bir başka faktörü de Sincar'ı diğer bölgelere bağlayan ulaşım yolları ve araçları ağıydı[461]. Şehir Osmanlı idaresi altına girdikten sonra ticari hayat biraz geriledi ve civar bölgelerle yaptığı ticari faaliyetlerin önemli bir kısmı sona erdi[462].

Buna rağmen, incelenen dönemde Sincar, Dicle nehrinin batısında yer alan ve Musul ile yerel bağlamda iyi ticari ilişkileri olan ticari şehirlerden biridir[463]. Sincar'ın, şehrin güney doğu tarafında yer alan bir çarşısı vardı. Civar köyler ürettikleri malları oraya getirirlerdi. Çevre halkı, çeşitli zirai veya hayvansal ürünleri Sincar'a getirip satarlardı[464]. Ancak birinci derecedeki ihraç yeri Musul'du. Bu ticaret, Sincar halkından veya Musullu olup sürekli olarak Sincar'a gelen tüccarlar aracılığıyla olurdu. Buraya gelen tüccarların amacı, ticaret yapmak, mülk edinmek veya üretim yapılacak bahçeler kiralamaktı. Bu tüccar, koyun ve hayvansal

---

[457] Vehb, I, 167.
[458] Doski, s. 356; Layard, **Nineveh** an its, p. 108.
[459] Hesinyani, s. 132.
[460] Bakır, Taha ve Sefer Fuad, **el-Murşid ila mevatını'l-asar ve'l-hadare –er-rihle es-salise**, Bağdat 1966, s. 63.
[461] Hesinyani, s. 132.
[462] Şümeysani, s. 229. İbn Havkal İslami yüzyıllarda Sincar şehrinin ihraç ettiği mallar konusunda şunları söylemektedir: "Taneleri kurutulmuş büyük nar sürekli olarak çevre bölgelere gönderilmiştir." s. 199.
[463] En-Nuhhas, Züheyr Ali ahmed, **Tarihu'n-neşati't-ticari fi'l-Musul beyne'l-harbeyni'l-'alemiyyeteyn 1919-1939**, yayınlanmamış Doktora Tezi, Musul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Musul 1995, s. 45.
[464] Rekani, s. 199.

ürünlerden yağ, deri ve yün satın almak için Sincar çevresindeki köyleri ve kırsal alanları dolaşırlardı. Musullu tüccarlarla Sincar halkı arasında süregelen bu ticaret iki taraf arasında güçlü bir sosyal ilişkiye yol açtı. Bunun sonucunda tüccarların oradaki malları arttı ve bunları korumak için yirminci yüzyılın başlarından itibaren aileleriyle birlikte göç ederek Sincar'da yerleştiler[465].

Sincar'da esas ihracat malı kurutulmuş incirdi[466]. Bu işi Sincar halkı yapıyor ve bu ürünü bütün mücavir pazarlara götürüyorlardı[467]. Evliya Çelebi, Sincar meyvelerinin kalitesine, tatlılığına ve halkın incir ve üzüm kurutma tarzlarına hayran kalmış ve Sincar kuru üzümünün Bağdat ve Basra'ya ulaştığını ifade etmiştir[468]. Seyyah Ebu Talib Han da Sincar meyvelerinin özellikle de kurutulan ve Mardin, Bağdat ve Musul pazarlarında satılan incirin kalitesine işaret etmiştir[469].

Sincarlıların ham ipek üretimleri de oldukça fazladır. Hatta Mardin'in ipek üretimi esas olarak Sincar dağında çokça üretilen ham ipeğe dayalıdır[470].

Bunların dışında Sincar ürettiği pamukları da pamuk dokumacılığında özellikle de şehrin adına nispetle Muslini adıyla bilinen dokumaların üretiminde kendisine bağımlı olan Musul'a ihraç ediyordu. Musul'un pamuk dokuma ürünleri Halep'e ihraç ediliyor ve orada Fransız tüccarlara satılıyordu. Onlar da bu pamuğu gemilerle Marsilya limanına götürüyorlardı. Bu ürünleri büyük oranda bir kısmı ise Halep'te tüketiliyordu. Musul halkının çoğu bu dokuma ürünlerinin dokumasında ve ticaretinde çalışıyorlardı[471].

Bal da Sincar'dan ihraç edilen önemli ürünlerden sayılmaktaydı. Özelikle kalitesiyle bilinen beyaz bal, ihraç ediliyordu[472]. Evliya Çelebi, Sincar balının kalite açısından her türlü tereddütten uzak olduğunu ifade etmiştir[473].

---

[465] En-Nuhhas, **Tarihu'n-neşat**, s. 45; Rekani, s. 199.
[466] Celil, Celil, **Min tarihi'l-imarat fi'l-imbaratoriyye el-Osmaniyye nihayetü'l-karni't-tasi' 'aşer ve bidayetü'l-karni'l-'işrin**, Çev: Muhammed Abdo en-Neccari, Dımaşk 1987, s. 30.
[467] Botani, s. 60.
[468] **Evliya Çelebi Seyahatname**si, IV, 70.
[469] Ebu Talib Han, s. 354.
[470] el-Mevla, s. 110; Ferhan**, el-Kurd el-ezidiyyun**, s. 205.
[471] Murad, **Tarihu'l-Irak**, s. 357; Murad, Halil Ali, "Ticaretü'l-Musul", **Mevsu'atü'l-Musul el-Hadariyye**, Musul 1992, IV, 273.
[472] Hüseyin, **Kurdistan el-cenubiyye**, s. 291.

1330/1912 yılı Musul Vilayet Salnamesi Telafer'de ticaretle uğraşan bazı kimselerin bulunduğunu kaydetmiştir[474]. Telafer de Sincar gibi önemli bir miktarı çevre illere ihraç edilen incirinin lezzeti ve çokluğu ile meşhur olmuştur[475].

Sincar'ın gelirleri hakkında Seyyah Forbes, Sincar halkının Musul ve Nusaybin pazarlarına götürdükleri ürünleri pamuk kumaşlarla yün abalarla ve tütün[476] ürünleriyle değiş tokuş yaptıklarını ve zirai araçlar, bazı sanayi ürünleri ve kap kacak gibi kendi ihtiyaç duydukları ürünlerle takas ettiklerini ifade etmektedir[477]. Bazen de ihtiyaçlarını elde etmek için kendi ürettikleri malları bölgelerinden geçen ticaret kafilelerinin malları ile takas ediyorlardı[478].

Bölgede tedavülde olan paralar ise Forbes'in ifadesine göre Musul ve Bağdat'ta geçerli olan altın ve gümüş paralardı. Bu paralar Sincar'a da ulaşıyordu. Sincarlılar, Osmanlıya ait değişik madeni paraları, gümüş ve altın paraları kullanıyorlardı. Kullanılan bu paraların en önemlileri kuruş[479] ve Bağdat Çerhasıydı[480].

3.4.ULAŞIM VE YOLLAR

Kaynaklar ve bazı seyahat kitapları, Rafideyn (Dicle ve Fırat nehri arasındaki bölge)'de ve içinde Sincar'ın da bulunduğu doğunun genelinde Osmanlı yönetimi esnasında- 16. asrın başından 19. asrın sonuna kadar-, kervanların yegane kara ulaşım vasıtası olduğunu ifade etmektedir[481]. Her bir kafilede sırtlarında eşyalar ve ticari mallar taşıyan belirli sayıda hayvanlar vardı[482].

---

[473] **Evliya Çelebi Seyahatname**si, IV, 70.
[474] **Musul Vilayeti Salnamesi**, 1330 h., s. 225.
[475] Vehb, I, 113.
[476] Maho, , s. 144; Forbes, **A visit…**, p. 428.
[477] Sino, s. 397.
[478] Celil**, Min tarihi'l-imarat**, s. 43.
[479] Kuruş: Bir Osmanlı gümüş parasıdır. Bazıları ğuruş olarak isimlendirirler. Devlet bu parayı 1866 yılında 6 dirhem ağırlığında basmıştır.
[480] Bağdat Çerhası: Gümüş bir paradır. Bağdat valisi Davut Paşa (1817-1831) tarafından basılmıştır. Bağdatta birinci derecede tedavülde olan bir paraydı.
[481] Sino, 309; Forbes, p. 428.
[482] Hüseyin, s. 277.

Her kervanı yöneten bir başkan bulunuyordu. Başkan nerede konaklanacağını ve nereye gidileceğini belirliyordu. Bu başkana kervanbaşı deniyordu[483]. Ayrıca kervanda başka kafilenin hizmetlerini gören başka kişiler de vardı. Bunlardan biri de seyisti. Tüccarlar, yolcular ve eşyaları kafilede bulunuyorlardı. Bazen muhafızlar ve askerler de koruma amacıyla kafileye eşlik ederlerdi[484]. Kervanlar yolu çeşitli aşamalarda kat ederlerdi. Yük aldıkları yer ile yükü boşaltacakları yer birbirinden uzaksa yolculuk uzun sürer ve yolculuk günleri artardı. Normal posta da bu kervanlarla gönderilirdi[485]. Kervanların, yolculukları günlerce sürdüğü için bazen geceleri han ya da kervansaray adı verilen özel mekanlarda kalırlardı. Bütün yolcular da orada gecelerlerdi. Onlardan biri en iyi durumlarda biraz ekmek ve çorba ve bir kandil ve hayvanı için de biraz yem temin ederdi[486].

Söz konusu kervanlar, dondurucu soğuğun, yol kesicilerin tehdidi altındaydı. Uzun mesafelere uygun yollar yoktu. Çoğu zaman bu kervanların yolları büyük şehirlerde sona ererdi. Bu nedenle devlet yol işçileri vasıtasıyla yol onarımı ve ıslahı çalışmalarını yaptırıyordu. 1863 yılında yol ve geçitler kurulu bütün yolların kontrol edilmesine dair bir kararname yayınladı. 1869 yılında başka bir kararname daha yayınlayıp oralarda yaşayan erkekleri yol inşaatlarında çalışmakla mükellef tuttu. 1879 yılında bu konuda bir kararname daha yayınlandı. Bu şekilde 1891 yılında 500 km'lik yapıldı. Yol yapımındaki zorunlu çalışma ücret mukabilinde çalışmaya dönüştürüldü[487].

Musul vilayetinde bazı yollar ve köprüler vardı, ancak bunların yenilenmeye ve onarıma ihtiyacı vardı. Osmanlı Devleti bu konuyada önem verdi. Örneğin 1907 yılında 58679 kuruş maliyetle Musul köprüsü onarıldı[488]. Ancak yolların çoğu iyi durumda değildi. Sincar bölgesinin yolları da bunlar arasındaydı. Bu neden o bölgede yolculuk yapmak uzun zaman alıyordu[489].

---

[483] Doski, s. 364.
[484] Hüseyin, s. 277.
[485] el-Çavuşli, s. 47.
[486] Sahillioğlu, **Min tarihi'l-aktar**, s. 74.
[487] A.g.e., s. 703, Doski, **Behdinan,** s. 362-363.
[488] **Musul Kerkük ile ilgili Arşiv Belgeleri 1525-1919**, Ankara 1993, s. 617-618.
[489] Niebuhr Karsten, **Rihletü Neybor ile'l-Irak fi'l-karni's-samin 'aşer,** Çev: Mahmud Hüseyin Emin, Bağdat 1965, s. 101; Hüseyin, s. 361.

Sincar'da halkı kara ulaşımı dışında ticaret için nehir taşımacılığından da yararlanıyordu. Bölgede nehir yoluyla malların taşınmasında kelek[490] adı verilen araçlar kullanılıyordu. Su üzerinde yapılan yolculuk, kuzeyden güneye doğru , yani nehir suyunun akış istikametinde yapılıyordu. Çünkü nehir yolu tek yönlüydü. Buna göre nehir taşımacılığı Musul'dan Bağdat'a doğru yapılıyordu. Bunun aksi söz konusu değildi. Çünkü su taşımacılığı suyun akış yönüne doğruydu. Bağdat'tan dönüş esnasında tüccarlar ve yolcular sallarını Bağdat'ta çözmek , tahta levhaları ve zaruri olmayan maddeleri göndermek zorunda kalıyorlardı. Kırbaların içindeki havayı boşalttıktan sonra da kara yoluyla kuzeydeki bölgelerine dönüyorlardı. Bazen Dicle'den evlere su taşıdıkları kırbaları da satıyorlardı[491].

Sincar'da kervanların, yolculukta kullanılan hayvanların dışında Sincar halkının, tüccarların mallarının, seyyahların ve yolcuların taşınmasında da önemli bir rolü vardı. Çünkü bir çok geçiş noktasına hakim idiler ve oraya hükmediyorlardı[492].

Ticaret yollarına gelince, ticari hareketin canlanmasında burada da yolların hala büyük bir önemi vardı. Eski zamanlardan beri ticaret kafilelerinin ve yolların kavşak noktasında bulunması açısından meşhur olan Sincar da bunlardan biriydi[493].

Sincar'da kaza merkezi ile ona bağlı köyleri birbirine bağlayan çeşitli yollar vardır. Ayrıca ilçeyi Musul şehir merkezine bağlayan yollar da vardır. Sincar'dan başka Kuzey Irak'ı Suriye'ye bağlayan yollar da bulunmaktadır[494].

Sincar'da kafilelerin geçtiği başlıca yollar şunlardır:

- Musul – Telafer – Sincar – Verdiyye – Haseke – Deyrezor – Rakka – Haleb'i takip eden Akdeniz yolu. Bu yol özellikle Sincar Dağını geçtikten sonra

[490] Şişirilmiş su kırbalarının üzerine konulan uzun tahta parçaları veya direkler aracılığıyla sağlamlaştırılıp birbirine bitiştirilmesinden ibarettir. Üzerine tahtadan plakalar konur. Onların üzerine de eşyalar yığılır. Geniş bir şekilde yapıldığında üzerinde çok miktarda eşya taşımak mümkündür. Bazen de kelek üzerinde yağmurdan ve güneşin sıcaklığından korunmak için küçük bir oda yapılır. Daha fazla bilgi için bkz., Sino, s. 412.
[491] Sino, s. 412.
[492] A.G.e., s. 412.
[493] Bakır, **el-Murşid**, s. 63.
[494] REkani, s. 200.

düzlüğü ile bilinir. Bu yol Musul, Halep ve Suriye arasında yer alan doğal bir halkadır[495].

- Akdeniz – Şam – Halep – Deyrezor – Bedi – Sincar – Ayn Gazal – Telafer – Hadar – Tikrit – Bağdat- Basra yolu[496].
- Diyarbekir'den Mardin'e ve Nusaybin'e giden yol, Sincar'a uğradıktan sonra Musul'a devam etmektedir[497].
- Halep'ten başlayan bir yol Birecik civarında Fırat'ı geçer ve kuzey yolunu takip ederek Rasu'l-Ayn ile Nusaybin arasındaki ovayı aşar ya da Sincar'a sonra da Musul'a doğru yol almak üzere Habur'a yönelir. Ana yollardan biridir Biraz değişime uğramıştır.
- Halep yolu Habur'dan geçerek Dicle'ye ulaşır, sonra kuzey doğuya doğru yol alarak güneyde kalan ovayı geçerek Sincar'a sonra Musul'a devam eder[498].
- Deyrezor - Musul yolu batıdan doğuya doğru Deyrüzzor'dan Sur'a ulaşır. Sur Habur tarafına düşmektedir. Sonra Fedğami, Bedi, Ayn Gazal, Telafer, Humeydan ve Musul'a ulaşır. Bu yolun uzunluğu 340 km. dir[499].
- Musul – Telafer – Sincar yolu. Bu, Sincar 'ı Musul'a bağlayan ticaret yoludur. Bu, Musul'a özel bir transit ticaret yolu olması bakımından önemliydi[500].

Kayda değer bir konu da Musul'un kapılarından birinin Sincarkapı adıyla anılmasıdır. Çünkü o kapıya açılan yol Sincar'a ulaşmaktadır[501]. Orada merkez ilçe ile idari olarak merkeze bağlı köyleri birbirine bağlayan dahili yollar da bulunmaktadır. Sincar – Telafer ve Sekine – Bare yolları bunlara örnek olarak verilebilir[502].

---

[495] Cemil, Seyyar Kevkeb Ali, **Hisaru'l-Musul, es-Sıra'u'l-iklimi ve indiharu Nadir Şah Safha lami'a fi tekvini'l-Iraki'l-hadis**, Musul 1990, s. 251.
[496] Vehb, I, 118; el-Mevla, s. 108.
[497] Buckingham**,** I, 6.
[498] Olson, Robert William, **Hisaru'l-Musul ve'l-'alakat el-Osmaniyye el-Farisiyye, 1718-1743** m., Çev: Abdurrahman b. el-Hac Emin Bey el-Çelebi, Beyrut 1984, s. 55; Hüseyin, s. 276.
[499] el-Cezzar, "el-Ma'lumat ez-Zira'iyye", s. 18; el-Mevla, s. 108.
[500] et-Tai, s. 122; Rekani, s. 200.
[501] Rauf , **el-Musul fi'l-'ahdi'l-Osmani..,**431; Niebuhr, s. 108.
[502] Rekani, s. 200.

Hayat damarları olarak kabul edilen ulaşım yollarından oluşan bu geniş ağ sebebiyle Sincar ile bir çok merkez arasındaki ulaşım ve ticari hareket gelişmiştir[503].

3.5. VERGİLER

Vergiler, Osmanlı devleti hazinesinin esas kaynağını oluşturmaktadır. Vergiler aynı zamanda devlete bağlılığın ve otoritesini kabulün bir göstergesi olarak kabul ediliyordu. Bu nedenle Osmanlılar vergileri toplamaya özel bir önem veriyordu. Vergiler ve harçlar özelliklerine göre birkaç kısma ayrılıyordu. Bazıları şunlardır:

- Şer'i vergiler (öşür, haraç ve cizye)
- Vatandaş vergileri (Müslümanlara ve gayrı Müslimlere yönelik vergiler, değirmen vergileri, arus vergisi)
- Arızi (olağanüstü) vergiler[504]. Bazen nakdi bazen de ayni olurdu.
- Örfi vergiler. Tanzimat dönemi sonrası konulan vergilerdir. (Emlak, arazi ve temettü vergileri gibi)[505].

Osmanlı yönetimi, kendi hakimiyetindeki diğer bölgelerde olduğu gibi Sincar kazasında da bu vergilerin büyük kısmını toplamaktaydı. Bu vergilerin başında topraktan yetişen ürünlerden yıllık olarak alınan öşür (onda bir) vergisi geliyordu. Ancak uygulanan fiili oran isimlendirmede belirtilenden farklıydı. Buğday üretiminden alınan vergi oranı beşte bire, meyvelerde sekizde bire, sebzelerde, onda bire ulaşıyordu[506]. Bu vergiler nakden ödeniyordu. Hristiyan, Yahudi ve Yezidilerden ayrıca cizye alınıyordu[507]. Bu vergilerin miktarı din adamları, kadınlar ve yaşlılar dışında kalanlar için kişi başı yıllık 240 akçe[508] olarak belirlenmişti[509].

---

[503] Hesinyani, s. 134.

[504] Olağanüstü vergiler: Osmanlı vilayetlerinde savaş zamanlarında toplanan vergi türüdür. Halk bir miktar para veya belirli sayıda kılıç, zırh katır, koyun gibi malları Osmanlı yetkililerine vermek zorundaydı. Bkz., Forbes, p. 428-429.

[505] Doski, s. 368.

[506] Murad, **en-Nizamu'l-mali**, IV, 252; Ali, **en-Nizamu'l-mali** , s.94-95; Maho, **el-Kurd el-Ezidiyyun**, s. 145.

[507] Doski, s. 368.

[508] Akçe, Türkçe bir kelime olup beyaza çalan bir renk anlamındadır. Gümüş bir para olup kullanımı 1220-1335 m. Moğollar dönemine uzanmaktadır. Osmanlı döneminde de kullanılmaya devam edildi. Ağırlığı 4 gram idi.

[509] Doski, Kamuran Abdussamed Ahmed, "Kartikerna Hoygini Osmani lıser revşa jiyari lı Kurdistani", **Kovara Zangoye Duhok,** Jumare: 2, Duhok 2003, s. 26.

Hayvanlardan iki koyun başına bir akçeye ulaşan hayvan vergisi alınır, her 30 baş hayvan için bir baş hayvan, otlatma vergisi alınırdı. Bunların dışında pazarlardan alınan damga vergisi[510], tüccarlardan alınan (bac)[511], toprak bastı vergisi, çeşitli sektörel vergiler, mahkeme harçları, emlak ve akar vergisi, yol işleri vergisi, tuz kullanma vergisi, maden ve yapı maddeleri harçları ve pul harcı gibi vergiler de mevcuttu[512].

Yukarıda adı geçen vergilerin yanı sıra Sincar kazasındaki Hristiyan ve Yezidiler, zorunlu askerlik hizmetinden muaf tutuldukları dönemlerde askerlik vergisi ödüyorlardı. Bu bedeli askerlik yapmama karşılığında ödüyorlardı. 1849-1885 yılları arasındaki dönem boyunca askerlik hizmetini yapacak yaşa gelenlerden kişi başına 50 Türk lirası alınıyordu. Sonraki yıllarda askerlik hizmeti konusunda Yezidi, Hristiyan ve Yahudileri kapsayan bu uygulamadan vazgeçildi[513]. Osmanlı devleti 1885 yılında askerlik meselesinde Yezidiler de Müslümanlarla aynı uygulamaya tabi tutulmaya başlandı[514].

Sincar kazası halkından alınan bu vergiler ve resmi sorumluluklar dışında güç ve nüfuz sahibi kuvvetli aşiret reisleri, zayıf aşiretler ve kendi arazilerinden geçen ticaret kafilelerinden onları koruma iddiasıyla "itave" vergisi (bir nevi haraç) alıyorlardı. Bu vergiyi Şemer Cerba aşireti, kafileler ve diğer kabilelerin koyunları için zorunlu kılıyordu[515]. Arazilerinden geçenlerin bu vergiyi ödemek veya öldürülmekten başka seçenekleri yoktu[516]. Alınan bu vergilerin aşiret mensupları arasında eşit olarak paylaştırılması gerekiyordu. Ancak uygulamada aşiret reisinin çocukları alınan bu paraları kendi aralarında paylaşıyorlardı[517]. Alınan bu paralar dışında ticaret kafileleri aşiret reisine elbise, yiyecek veya taşıdıkları mallardan bir

[510] Damga: Mühür demektir. Moğolca bir kelime olup Osmanlılar tarafından Irak'ta kullanılmıştır. Çarşılarda satılan ticari mallardan alınan bir vergidir. Döşeme malzemeleri, bakır kap kacak, gümüş ve altın eşyaları kapsıyordu. Karadan veya nehir yoluyla ticaret yapan kafilelerden de bu vergi alınıyordu. El-Azzavi, Abbas, **Tarihu'-daraib el-Irakiyye,** Bağdat 1958, s. 148.

[511] Bac: Farsça bir kelimedir. Vergi anlamına gelmektedir. Taşradan gelen ürünlerden alınırdı. Satılmak için getirilen hayvanlar, odunlar, yağ ve benzeri ürünler ayrıca şehirden çıkan ve şehre giren ürünler bunlardandır. Bkz. Meziri, **Ağa ve Fellah,** s. 99.

[512] Murad, **en-Nizamu'l-mali**, IV, 252-257; Doski, s. 368.

[513] Maho, s. 146; Ferhan, s. 143; Layard, Austen Henry, **Nineveh and Babylon a narrative of a second expedition to Assyrian during the year 1849-1851,** London 1867, p. 40.

[514] el-Benna', **el-Yezidiyyun**, s. 196.

[515] Miziri, s. 62.

[516] Cemil, **Tekvinü'l-Arabi…,** s. 366.

[517] el-Allaf, **Tarihu'l-Musul…** , s. 11.

hediye vermek zorunda kalıyorlardı. Buna da hava parası deniyordu[518]. Sincar'daki Yezidiler, Laleş tapınağını[519] ziyaret ettiklerinde Yezidi emirin (Yezidilerin dini ve dünyevi başkanı)[520] hazinesine de vergi vermek ve mali yardımlarda bulunmak zorundaydılar[521].

Vergi toplamakla görevli memurlara tahsildar ya da vergi toplayıcısı adı veriliyordu. Vergi toplama işini idare eden kişiye ise müstevfi (vergi tahsildarı) denirdi[522].

Bölge halkının sıkıntıları büyüktü. Halk üzerindeki vergi yükünün ağırlığı nedeniyle Bab-ı Ali'ye sık sık şikayetlerde bulunulmuştur[523]. Bu vergilerin artmasının bir sebebi de şuydu. Bölgeye atanan vali, makamını teslim aldığında Bab-ı Ali'ye her yıl belirli meblağlarda ödeme yapmayı taahhüt ediyordu. Valilik makamını koruyabilmek için her türlü araçtan yararlanarak bu meblağı toplamaya çalışıyordu[524]. Arzu ettikleri para miktarını toplamak için çeşitli yollara ve araçlara başvuruyorlardı. Böylelikle vergi çeşitleri artıyordu[525] . Bu vergiler birçok malı ve değişik ekonomik faaliyetleri içine alıyordu[526].

Ticari faaliyetlerin hemen her türlüsüne getirilen bu vergiler ve harçlar bazen çok aşırı oluyor[527] ve bu durum da ticari hayatı olumsuz etkiliyordu. Çünkü tüccarlar bir eyaletten bir başka eyalete geçtiklerinde bazen defalarca haraç vermek zorunda kalıyorlardı. Durumu daha da kötüleştiren, her şehrin veya bölgenin harçlar, ağırlık ve hacim ölçüleri konusunda farklı ve kendilerine mahsus uygulamalarının olmasıydı[528].

---

[518] A.g.e., s. 366; Miziri, s. 62.
[519] Laleş Mabedi: Yezidilerce ziyaret edilen Şeyh Adiy b. Müsafir'in mezarı buradadır. Musul şehrinin kuzeydoğusunda yer almaktadır.
[520] Keyst, John S., **el-Hayatu beyne'l-Kurd –Tarihu'l-Ezidiyyin**, Çev: İmad Cemil Muzuri, Duhok 2005, s. 87.
[521] Layard, p. 94.
[522] Qaşa, el-Eb Süheyl, **Musul fi'l-'ahdi'l-Celili 1139-1250 h./1726-1834 m.**, Beyrut 2010, s. 176.
[523] Miziri, **Ağa ve Fellah**, s. 97.
[524] A.g.e., s. 60.
[525] Ali, **en-Nizamu'l-mali**, s. 82; Hüseyin, s. 257.
[526] A.e., s. 82.
[527] Ebu Talib Han, 352; Hüseyin, s. 284.
[528] Lotski, Wladimir Borisofits, **Tarihu'l-Aktar el-Arabiyye el-Hadise**, Moskova 1971, s. 22-23.

SONUÇ

Bu tez, Osmanlı Devleti'nin Musul Vilayeti'ne bağlı Sincar Kazası'nın 1850 ile 1917 yılları arasındak idari, sosyal ve ekonomik durumu ele alındı.

Sincar Kazası'nın Osmanlı idari taksimatındaki yeri sabit olmadığı ve idari yönden bağlı olduğu sancağın sık sık değiştiği görülmektedir. Sincar, incelenen süre içerisinde genelde Musul Vilayeti'ne bağlı olmakla birlikte zaman zaman Diyarbekir vilayeti, Kürdistan vilayeti, Bağdat vilayeti'ne , bir ara da Halep Vilayeti'nin Deyrezor sancağı'na bağlanmıştır. İdari taksimattaki bu değişiklikler bölgedeki aşiretlerin sadakatlerinin sağlanması ve güvenlik kaygılarıyla yapılmaktaydı.

Osmanlı yönetimi tarafından idare ilişkin çıkarılan birtakım kanunlar ve alınan reform kararları merkeze uzaklığı sebebiyle Musul Vilayeti'nde ve Sincar Kazası'nda geç uygulanıyordu. Bu reformların birçoğunun uygulanması XX. yüzyılın başlarına kadar gecikmiştir. Buna rağmen Sincar'daki idari kurumlar kusurlu bulunuyor ve kötü olarak addediliyordu. Bütün bu gayretlere rağmen Sincar bölgesi başta eğitim ve sağlık olmak üzere genel hizmetlere ihtiyaç duymaktaydı. İç güvenlik ise kolluk güçlerinin varlığıyla sağlanıyordu, ancak sayı ve donanım bakımından yetersizdi. Bunlar da maddi sıkıntılarla boğuşmaktaydı. Bundan dolayı da görevlerini gereği gibi yerine getiremiyorlardı. İç güvenlik kuvvetlerine ilave olarak Sincar'da bir Osmanlı askeri birliği de bulunmaktaydı.

Sincar'da sosyal ilişkilere hakim olan yapı aşiretçilikti. Kazada farklı dini ve etnik topluluklar yaşamaktaydı. Bu topluluklar birbirleriyle genel olarak barışçıl ilişkilere sahipti Nüfusun büyük çoğunluğu köylerde yaşamaktadır. Göçebe aşiretler ekonomik ve sosyal gelişmeler neticesinde istikrarlı bir şekilde yollarına devam etmektedir. Sincar'da Sosyal gelenek ve görenekler Müslüman Kürtler, Yezidiler, Araplar ve diğer cemaatlerle büyük benzerlikler taşımaktadır. Ayrıca zor ekonomik koşullar, güvenliğin olmaması, yerel çekişmeler, mevcut gelenek ve göreneklere katı bağlılık, öldürme, gasp, ve yağma olaylarının yaşanmasına sebep olmuştur. Osmanlı idarecileri kısıtlı imkanları nedeniyle bu olaylara engel olamamışlardır.

Sincar Kazası'ndaki nüfusun büyük çoğunluğu, bu dönemde, geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktaydı. Bu da bölgenin verimli topraklara ve zengin su yataklarına sahip olması sayesinde mümkün olmaktaydı. Ayrıca Sincar bölgesinin bitki örtüsünün zenginliği el sanatlarının yaygınlaşmasına etki etmiştir. Ancak buna rağmen Sincar ekonomik sıkıntılar ve yoksullukla boğuşmaktaydı. Bu da doğal kaynakların gereğince değerlendirilmemesinden kaynaklanmaktaydı. Ekonomik sıkıntıların sebepleri arasında güvenliğin olmaması, ağır vergiler özellikle de vergi mükelleflerinin davranışları ve askerlikle ilgili Osmanlının yürüttüğü siyaset, buna ek olarak aşiretler arasındaki ilişkiler, ağaların çitçileri istismar etmeleri, iyi ulaşım yollarının bulunmaması, yerli sanayinin ithal ürünlerle rekabet edememesi, buna karşılık zorunlu ihtiyaç maddelerinin ithal edilmesi sayılabilir.

Burada Sincar'ın ticari yolların geçtiği bir coğrafi yapıya sahip olduğuna da işaret etmek gerekir. Irak, Suriye ve Anadolu arasındaki ticaret yolları Sincar'dan geçmekteydi. Bunun yanı sıra Sincar'ın Musul şehriyle özel ekonomik ilişkileri mevcuttu. Sincar'ın ticareti genellilkle Irak ve Suriye şehirleri ile mücavir şehirler arasında olmaktaydı. Ticareti yapılan ürünleri, esas olarak üretim fazlası tarımsal ürünlerden oluşturmaktaydı. Sincar'da Ziraat Bankasının bir şubesi vardı ve çiftçilere birtakım hizmetler sunarak tarımsal kalkınmayı desteklemekteydi.

KAYNAKÇA

ABDURRAHMAN, Beşir Said, **Behdinan ve aşairuha –dirase tarihiyye-** , takdim: Halil ali murad ve Rızk Abdülmun‘im Şa‘as, Matbaatü Hani, Duhok 2006.

'ABUŞ, Ferhad Haci, **el-Medinetu'l-Kurdiyye mine'l- karn 4-7/10 -13 dirase hadariyye**, Dar Spezer, Duhok 2004.

el-ADUL, Casim Muhammed Hasan,” el-Mehakim ve’l-Kada”, **Mevsu‘atü’l-Musul el-Hadariyye**, Daru’l-kutub li’t-tıbaati ve’n-neşr, Musul Üniversitesi, Musul 1992.

AHMED, Kemal Mazhar, **Kerkûk ve Tevabi'uha Hukmu't-tarîh ve'd-damîr-dirase vesaikiyye'ani'l-kadiyyeti'l-Kurdiyye – I,** Matbaatu Rînûvîn, İklîmu Kurdistan 2004.

AHMED, İbrahim Halil, “Hareketü’t-terbiye ve’t-ta‘lim”, **Mevsu‘atü’l-Musul el-Hadariyye**, Daru’l-kutub li’t-tıbaati ve’n-neşr, Musul Üniversitesi, Musul 1992.

AHMED, İbrahim Halil, “en-Neşatatu’t-tıbbiyye ve’l-hidemati’s-sıhhiyye fi’l-Irak 1258/1921”, **Mecelletü Adabi’r-Rafideyn**, Edebiyat Fakültesi, Musul Üniversitesi, sayı, 16, Musul 1986.

AHMED, İbrahim Halil, **Vilayetü’l-Musul, dirase fi tetavvuratiha es-siyasiyye 1908-1922,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edebiyat Fakültesi, Bağdat Üniversitesi, 1975.

AINSWORTH, William. Francis, “"The Assyrian origin of the Izedis or Yezidis - the So-Called "Devil Worshippers', in: Transactions of the Ethnological Society of London vol.1, 1861, pp.11-44

Ali EFENDi, Ayni, **Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet Taksimatı, Toprak Dağıtımı ve Bunların Mali Güçleri,** haz: Hadiye Tuncer Gürsoy Basımevi, Ankara 1964.

Ali , Ali Şakir, “et-Teşkilatü’l-idariyye el-‘Osmaniyye 1516-1918”; **Mevsu‘atü’l-Musul el-hadariyye**, Daru’l-kutub li’t-tıbaati ve’n-neşr, Musul Üniversitesi, Musul 1992.

ALi, Ali Şakir, **Vilayetü’l-Musul fi’l-Karni’s-sadis ‘aşer: dirasetün fi’l-Evda‘i’s-siyasiyye ve’l-idariyye ve’l-iktisadiyye**, Yayınlanmamış Doktora tezi, Edebiyat Fakültesi, Musul Üniversitesi, Musul 1992.

ALi, Ğanim Muhammed, **en-Nizamu’l-mali, el-‘Osmani, fi’l-Irak 1255-1333/1839-1914**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edebiyat Fakültesi, Musul Üniversitesi, 1989.

EL-ALLAF, İbrahim Halil, **Tarihu’l-Musul el-hadis –Dirasat ve makalat-**, Mektebetü’l-Cebel el-Arabi, Musul 2007.

el-'Anî, Nuri Abdulhamîd, **el-'Irak fi'l-'ahdi'l-Celâirî 738 - 814 / 1337 - 1411**, Dâru'- şuûni's-sekâfiyye'l- 'amme, Bağdat 1986.

EL’ATiYYE, Fevziyye, **el-Mer'e ve't- teğayyurat el-ictima'iyye fi'l-vatan el'Arabî**, Matbaatu Halîc li't-tiba'a ven'n- neşr, Kuveyt 1983.

AVVAD, Abdülaziz Muhammed, **el-İdare el‘-Osmaniyye fi Vilayeti Suriye 1864-1914**, Daru’l-me‘arif, Kahire 1969.

AVVAD,, Korkis, **Medinetü’l-Musul**, Bağdat 1959.

EL-‘AZZAVi, Abbas, **'Aşairu el-'Irak,** I, Matbaatu el-maarif, Bağdat 1947.

EL-‘AZZAVi, Abbas, **Tarihu’l-Irak beyne ihtilaleyn, el-Hükumatü’t-Türkmaniyye**, 1. Baskı, c. 3, Bağdat 1939.

EL-‘AZZAVi, Abbas, **Tarihu’l-Yezidiyye ve aslu ‘akidetihim**, Matbaatü Bağdad, Bağdat 1935.

EL-‘AZZAVi, Abbas, **Erbil fi muhtelef el-u'sur - el-Liva' ve'l- medine**, thk: Muhammed Ali Karadağı, 1. baskı, Matbaatu şeriketü’l- Hansa, li't-tiba'a ven'n- neşr, Bağdat 2001.

EL-‘AZZAVi, Abbas, **Tarihu’-daraib el-Irakiyye,** Şeriketü’t-ticare ve’-tıbaa, Bağdat 1958.

BABAN, Cemal, **Usulü esma’i’l-mudun ve’l-mevakı‘ el-‘Irakiyye**, Matbaatü’l-mecme‘i’l-‘ilmi, Bağdat 1976.

BAKIR, Taha ve Sefer Fuad, **el-Murşid ila mevatını’l-asar ve’l-hadare –er-rihle es-salise-**, Vezareti’s-sekafe ve’l-irşad, Bağdat 1966.

BARTH, Fredric, **Principles of Social organization is Southern Kurdistan**, Oslo 1953.

BAZU, Şükr Hıdır Murad, **Sincar hilale'l-'ahdi'l-meleki 1921-1958**, takdim: Abdülfettah Ali Yahya el-Botani, Matbaatü cami'atü Duhok, Duhok 2012.

EL-BELAZURİ, Ahmed b. Yahya b. Cabir (ö. 279/892), **Fütuhu'l-Büldan**, thk. Salahuddin el-Müneccid, Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısriyye, Kahire 1956.

BELL, Gertrude Lowthian, **Amurath to Amurath**, London 1911.

BENDEROĞLU, Abdullatif, **et-Turkmân fî 'Irak es-sevre - Tarihuhum, luğetuhum, âdabuhum, turasuhum** -, Matbaatu'l-cumhuriyye, Bağdat 1973.

EL-BENNA, Haşim, **el-Yezidiyyun,** Dar eş-şuûn es-sekafiyye el-'amme, Bağdat 1986.

BEŞİR, Fransis, Korkis Avvad, "Esmau'l-emkineti'l-Irakiyye"**, Mecelletü Sümer**, Bağdat 1952.

El-Bidlisi, Şerefhan**, Şerefname fi't-tarihi'd-düvel ve'l-imarat el-Kurdiyye**, çev: Molla Cemil Bendi Ruzbeyani, Matbaatü'n-Necah, Bağdat 1953.

BLUNT, Lady Anne, **Kabailu Bedvi'l-Furat 'ame 1878**, Çev: Esad el-Faris ve Nidal Hıdır Ma'yuf, Daru'l-Mellah, Dımaşk 1991.

Bois, Thomas, **Lemhatun 'ani'l-Ekrâd ve haletuhum el-ictimâ'iyye ve'l-edebiyye vees-sekafiyye,** Çeviren: Muhammed Şerif Osman, Matbaatu en-Nu'mân, Necef 1969.

Bois, Thomas, **Tarih el-Ekrâd**, Çeviren: Muhammed Teysir Mirhan, Dar el-fikr, Dimeşk 2001.

Botani, Abdülfettah Ali, "Sincar fi Salnamat Vilayeti'l-Musul", **Mecelletü Laleş**, sayı 15, Duhok 2001.

Brauer, Eric, **Yehud Kurdistan**, Çev:, Şahvân Kerkûkî - Abdurrezzak Botânî, 1. baskı, Matbaatu vizare et-terbiye, Erbil 2002.

Buckingham, James, **Rihleti ile'l-Irak sene 1816m**., Çev: Selim Taha et-Tikriti, Matbaatü Es'ad, Bağdat 1967.

Budge, Sir Wallis, **Rahelat ile'l-'Irak**, çev. Fuad Cemil, Menşuratu'l-Fecr, Bağdat 1968.

Celîl, Celîl ve diğerleri**, el-Hareketu'l-kurdiyye fi'l-'asri'l-hadîs**, Çev: 'Abdî Hâcî, Dâru'r-Râzî, Beyrut 1992.

Celil, Celil, **Min tarihi'l-imarat fi'l-imberaturiyye el-Usmaniyye nihayetü'l-karni't-tasi' 'aşer ve bidayetü'l-karni'l-'işrin**, Çev: Muhammed Abdo en-Neccari, Dımaşk 1987.

CEMİL, Seyyar Kevkeb Ali, "en-Nizamu'l-idari", **Mevsu'atü'l-Musul el-hadariyye, D**aru'l-kutub li't-tıbaati ve'n-neşr, Musul Üniversitesi, Musul 1992.

CEMİL, Seyyar Kevkeb Ali, **Hisaru'l-Musul, es-Sıra'u'l-iklimi ve indiharu Nadir Şah Safha lami'a fi tekvini'l-Iraki'l-hadis,** Daru'l-kutub li't-tıbaati ve'n-neşr, Musul 1990.

CEMİL, Seyyar Kevkeb Ali, **Tekvinü'l-Arabi'l-hadis 1516-1916**, Daru'l-kutub li't-tıbaati ve'n-neşr, Musul 1991.

EL-CEZZAR, Vecih, **el-Ma'lumatu'z-zira'iyye ve'l-iktisadiyye 'an Deyrüzzor 1922**, thk: Abdülkadir Abaş, Metabi'u'l-edib, Deyrüzzor 1970.

EL-ÇAVUŞLİ , Hâdî Reşîd, **el-Kavmiyye el-Kurdiyye ve turasuha et-tarîhî**, Matbaatu'l- irşad, Bağdat 1967.

EL-ÇAVUŞLİ, Hadi Reşid, **el-Mezahiru'l-iktisadiyye fi turasi mintıkati Kurdistan**, Bağdat 1987.

ÇÖL, İsmail Bey, **el-Yezidiyye kadîmen ve hadîsen**, el-Matbaatu'l- Emrîkiyye, Beyrut 1934.

Dairetü'l-Maarif el-İslamiyye, Arapçaya çev: Ahmed Şenşavi ve diğerleri, Daru'l-Ma'rife, Beyrut bty.

ED-DALELİ, Rami Vehiduddin**, Deyrüzzor fi'l-'ahdi'l-'Usmani el-Hayatü's-siyasiyye ve't-tanzimatu'l-idariyye min 1516/1918 Diraseten ve sekafiyyeten**, Daru't-telvin, Dımaşk 2008.

DANTZİG, B. M., **er-Rehhaletu'r Rûs fi'ş- şarki'l- evsat**, Çev: Maruf Haznedar, Tab'u el-merkezu'l- 'Arabî li't-tiba'a ve'n- neşr, Bağdat 1981.

DAVİSON, Roderice H.,Refrom in the Ottoman Empire 1856 -1876, New Jersey 1963.

Ed-Demelûcî**,** Sıddik, **İmaretu Behdînân el-Kurdiyye ev İmaretu el'İmâdiyye**, Matbaatu'l -ittihad el-cedid, Musul 1952.

Ed-Demeluci, Sıddik, **el-Yezidiyye,** Matbaatu'l-ittihad, Musul 1949.

ED-DEVECİ, Said, **et-Terbiye ve't-ta'lim fi'l-İslam**, Musul 1982.

ED-DEVECİ, Saîd, **Tarih el-Mevsil**, II, Dâr el-kutub li't-tiba'a ven'n- neşr, Musul 2001.

ED-DEVECİ, Saîd, **Tekâlîd ez-zevâc fî'l-Mevsil**, Dâr el-Kutub li't-tiba'a ve'n- neşr, Musul 1975.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi, 1266/1849, 1308/, 1311/, 1326/

DİLİBİRİN, "Kar u barên jin aninê li Cam Ezidyên Şangalê", **Kovara Laleş,** Jimara 12, Duhok 2000.

Diyarbekir Tapu Deteri, Mecme'ul-ilmi el-Iraki, (fotokopi nüsha), Bağdat, no: 1110.

DOSKİ, Kamran Abdüssamed Ahmed, **Behdinan fi evahiri'l-ahdi'l-'Usmani 1876-1914**, Matbaatü Hani, Erbil 2007.

DOSKİ**,** Kamuran Abdussamed , "Kartekirina Hoykini Osmani lı ser revşa jiyari lı Kurdistani", Govara Zangoye Duhok, Jumare: 2, Duhok 2003.

ED-DÜSTUR, çev: Nevfel Nimetullah Nevfel, tedkik: Halil Efendi el-Huri, el-Matbaatü'l-edebiyye, Beyrut 1901.

EBU TALİB HAN, **Rihletü Ebu Talib Han ile'l-Irak ve Evrubba 1799,** Fransızcadan çev: Mustafa Cevad, Matbaatü'l-İman, Bağdat 1969.

EDGAR, **T. A.** Wigram, **Mehdu'l-beşeriyye- el-hayat fî şarki Kurdistan**, Çev: Cercîs Fethullah, Matbaatu'z-zeman, Bağdat 1971.

EMİN Ağa, Abdullah, **Beldetu Eski Musul Tarihuha ve Âsaruha**, Matbaatu'l-Cumhuriyye, Musul 1974.

EMPSON, R.H.W, **The Cult of the Peacock Angel**, London 1928.

EL-E'RACİ, Ahmed Ali Hasan, "Mevki'u Sincar", **Mecelletu'l-Hidaye,** Sincar, Ağustos 2005.

ERMELE, İshak, **el-Kusara fî nekebât en-Nasara**, Beyrut 1921.

EVLİYA ÇELEBİ, Muhammed Zılli b. Derviş**, Seyahatname**, İlk baskı, İstanbul 1314/1897.

EL-EZDİ, eş-Şeyh Zekeriyya Yezid b. Muhammed İlyas b. el-Kasım, (ö. 334/945), **Tarihu'l-Musul,** thk. Dr. Ali Hubeybe, Daru't-Tahrir li't-tıbaa ve'n-neşr, Kahire 1967.

El-Farıki, Ahmed b. Yusuf b. Ali b. el-Ezrak (ö. 572/1176), **Tarihu'l-Farıki**, thk. Bedevi Abdüllatif 'İvad, Daru'l-Kitab el-Lübnani, Beyrut 1974.

FERHAN, Adnan Zeyyan, **el-Kurd el-Ezidiyyun fi ekalimi Kurdistan Dirase siyasiyye iktisadiyyeve ictimaiyye min bidayeti'l-karni't-tasi' 'aşer hatta nihayeti'l-harb 1800-1918**, Menşuratu merkezi Kurdistan li'd-dirasat el-istraticiyye, Süleymaniye 2004.

FOKARU, Nilda," Cevanib min hayati'l-Yezidiyyin fi Sincar**", Mecelletü's-Sekafe el-cedide**, sayı, 8,9, Daru'l-Meda li's-sekafe ve'n-neşr, Dımaşk, Ağustos, Eylül.

FORBES, Frederick, “A visit to the Sinjar Hils in 1838”, **the Journol of the royal geographical society of London,** vol. 9, 1839.

GORAN, Hüsrev, **el-Kurd fi muhafazati’l-Musul,** çev: Hazim Hacani, Daru Sibiriz li’t-tıba‘ati ve’n-neşr, Duhok 2006.

HADDAD, Bünyamin, “Merasim ez-zevac fî Alkûş”, **Mecelletu't- turas eş-şa'bî**, Sayı: 2,9, el-Merkezu'l-folklorî li vizareti'l- İ'lâm, Bağdat 1975.

EL-HALEF, Casim Muhammed, **Muhadarat fi coğrafya’l-‘Irak et-tabi‘iyye ve’l-iktisadiyye ve’l-beşeriyye**, Kahire 1959.

EL-HAMDANİ, Kahtan Ahmed Süleyman, **el-Mudîf 'inde'l- 'aşair el-'Irakiyye**, Bağdat 2000.

HANNA, Karyanûs,” Merasimu el-vefat fî Teluskuf”, **Mecelletu et-turas eş-şa'bî,** sayı: 5, Dar eş-şuûn es-sekafiyye, Bağdat 1975.

HASBAK, Şakir, “el-Ekrad fî nazar el-'ulema' ve er-rehhâle el-garbiyyîn”, **Mecelletu** el-mulhaq **Şems Kurdistan**, sayı: 2, Dar es-sekâfe el-Kurdiyye, Bağdat, Temmuz 1971.

HASBAK, Şakir, “Mumeyyizat el-Hayat el-Kabeliyye el-Kurdiyye”, **Mecelletu kulliyeti'l- el-Âdâb,** Sayı: 2, Cami'atu Bağdad, , Bağdat, Şubat 1960.

HASBAK, Şakir, **el-Ekrad , Dirase coğrafiyye etnoğrafiyye**, Matbaatü şefik, Bağdat 1972.

HASBAK, Şakir, **el-Irak eş-Şimali, -Dirase li nevahi’t-tabiiyye ve’l-iktisadiyye ve’l-beşeriyye**, Kahire 1959.

HASBAK, Şakir,” ez-Zira'a ellâ 'Aşâiriyyûn fî Kurdistan”, **Mecelletu Şems Kurdistan**, Sayı: 3,4, Dar es'-Sekafe ve'n- neşr el-Kurdiyye, Bağdat, Ağustos ve Eylül 1971.

HEARD, William. H, “Notes on the yazidis**”, The journey of the Royal anthropological Institute** Great Britain and Ireland”, vol 41, 1911.

EL-HESENİ, Abdurrezzak, **el-‘Irak kadimen ve hadisen**, er-Rafideyn li’t-tıba‘ati ve’n-neşr, 1. Baskı, Beyrut 2013.

HESİNYANİ, Musa Mustafa, **Sincar Dirasetun fi tarihihe’s-siyasiyyi ve’l-hadariyy. 521-600/1127-1261**, Daru Sperez li’t-taba‘eti ve’n-neşr, Duhok 2005.

HEUDE, William, **A voyage up the Persian Gulf and a Jourrney overland from India to England in 1817**, London 1819.

EL-HİLAİL, Abdurrezzak, **Tarihu’t-ta‘lim fi’l-Irak fi’l-‘ahdi’l-‘Osmani 1638-1917m**., Matbaatü’l-Ehliyye, Bağdat 1959.

HOZANî, Nuri Yasin, **Dirase antropolociyye li'l- hayat el-ictima'iyye,** Risale macester gayr menşure, Kulliyyetu'l- Âdâb, Cami'atu Bağdad, Bağdat 1985.

EL-HURMUZî, Erşed, **et-Turkmân ve'l-vatanu'l-'Irakî**, Muesseset Vakf Kerkûk, İstanbul 2003.

EL-HUSARİ, Satı**', el-Biladu'l-'Arabiyye ve'd-Devletü'l-'Osmaniyye**, Kahire 1957.

HÜSEYİN, Said Osman, **Kurdistan el-cenubiyye ve eyaletâ Bağdad ve'l-Musul Dirasetun fi'l-'alakati's-siyasiyye ve'l-idariyye ve'l-iktisadiyye fi'l-Karneyni's-sabi' 'aşer ve's-samin 'aşer**, Doktora tezi, Edebiyat Fakültesi, Selahaddin Üniversitesi, Erbil 2001.

İBN BATUTA, Ebu Abdullah Muhammed et-Tanci (ö. 779/1377), **Rihle (Tuhfetu'n-nuzzar fi garaibi'l-emsar ve 'acaibu'l-esfar)**, Daru sadır, Beyrut 1964.

İBN HALDUN, Abdurrahman b. Muhammed (ö. 808/1406), **Kitab el-'İber** ev **Divanu'l-Mübtede' ve'l-Haber fi Eyyami'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men 'Asarehum min zevi's-Sultani'l-ekber**, Daru İhya'i't-Turasi'l-'Arabi, Beyrut 1971.

İBN HAVKAL, Ebu'l-Kasım en-Nasibi, (ö. 367/933), **Suretu'l-Arz,** Matbaatu Bril, Leiden 1938.

İBN ŞEDDAD, İzzuddin Muhammed b. Ali b. İbrahim (684/1223), **el-A'laku'l-hatîra fi zikri umera'i'ş-Şam ve'l-Cezire**, thk. Yahya Abbare, Vezaretu's-Sekafe, Şam 1978.

İBNÜ'L-ESİR, İzzuddin Ebu'l-Muhsin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim el-Cezeri (ö. 630/1232), **el-Kamil fi't-Tarih**, Daru Sadır, Beyrut 1966.

EL-ISTAHRİ, İbn İshak İbrahim b. Muhammed el-Farisi (ö. 340/951), **el-Mesalik ve'l-memalik**, thk. Muhammed Cabir Abdülal el-Hüsni, Metabi'u Daru'l-'İlm, Kahire 1961.

KADİR, Ahmed Hamid, "es-Sına'at el-hirefiyye fi Kurdistan madiha ve vakı'uha'l-yevm", **Mecelletü Şems-i Kurdistan**, sayı, 22, Cem'iyyetü's-sekafe el-Kurdiyye, Bağdat 1976.

El-KALKAŞENDİ, Ahmed b. Ali, **Subhu'l-a'şa fi sına'ati'l-inşa**, şerh ve talik: Muhammed Hüseyin Şemsüddin, Daru'l-Fikri Beyrut 1987.

KAŞA, el-Eb Süheyl, **Musul fi'l-'ahdi'l-Celili 1139-1250 h./1726-1834 m**., et-Tenvir li't-tıbaati ve'n-neşr, Beyrut 2010.

El-KAYSİ, Abdülvahhab Abbas, "Hareketü'l-ıslah fi'd-Devleti'l-Osmaniyye ve te'siruha fi'l-Irak 1839-1877m", **Mecelletü'l-Adab**, sayı, 3, Bağdat, Ocak, 1981.

EL-KAZVİNİ, Zekeriyya b. Muhammed b. Mahmud (ö. 672 h.), **Asaru'l-bilad ve ahbaru'l-'ibad,** Daru Sadır li't-tıbaati ve'n-neşr, Beyrut 1960.

EL-KERMELİ, el-Eb Anastas Mary (ö. 1947), **el-Yezidiyye,** Mektebetü'd-Dirasati'l-'Ulya, Bağdat Üniversitesi.(yazma).

EL-KERMELİ, el-Eb Anastas Mary, **Hulasatu Tarih el-'Irak**, Dar el-Verrak li'n-neşr, Basra 1919.

KEYST, John S., **el-Hayatu beyne'l-Kurd –Tarihu'l-Ezidiyyin**, Çev: İmad Cemil Muzuri, Daru Sperez li't-tıbaati ve'n-neşr, Duhok 2005.

KHELO, Mumtaz Huseyn Süleyman, "es-Sunen el-ictima'iyye 'inde el-Ezidiyye", **Tekâlîd el-hayat eş-şa'biyye el-'Irâkiyye,** İ'dad ve takdîm: Abdulhamid Hammûdî, Dar eş-şuûn es-sekafiyye el-'amme, Bağdat 1986.

KUNT, İ. Metin, **Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl . İdaresi**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1987.

LAYARD, Austen Henry, **Nineveh and its Remains,** Paris 1850.

LEACH, E. R, **Social and economic organization of Rowanduz Kurds**, London School of Economics, London 1940.

LOTSKİ, Wladimir Borisofits, **Tarihu'l-aktar el-Arabiyye el-hadise**, Daru't-Tekaddum, Moskova 1971.

LÖNGRİK, Stiven Hemsli, **Erbe'atü kurun min tarihi'l-Irak el-hadis**, çev: Cafer el-Hayyat, Daru't-tıbaati'l-hadise, Bağdat 1985.

MAHO, Erşed Hemed, **el-Kurd el-Ezidiyyun fi kutubi'r-Rehhale el-Britaniyyin min matla'i'l-karni't-tasi' 'aşer ila nihayeti'l-harbi'l-'alemiyye el-ula – Dirase tarihiyye tahliliyye-**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edebiyat Fakültesi, Duhok Üniversitesi 2009.

EL-MA'i, Enver, **el-Ekrad fî Behdînân**, 3. baskı, Matbaatu Havar, Duhok 2011.

EL-MELA, Hasan Veyis Yakub, **Sincar fi'l-'ahdi'l-'Usmani dirasetun siyasiyye, idariyye ve iktisadiyye 1249-1336/1834-1918**, Yüksek Lisans Tezi, Edebiyat Fakültesi, Musul Üniversitesi, Musul 2000.

MİNORSKY, Vladimir Fedorovich, "eş-Şebek", **Dairetu'l -maarifi'l -İslamiyye**, Dar eş-şa'b 1986.

MİZİRİ, Şaban, **Vilayetü'l-Musul fi'n-nısfi's-sani mine'l-karni't-tasi' 'aşer** – dirase fi evda'iha el-iktisadiyye ve'l-ictima'iyye 1850- 1900m., 2. Baskı, Daru Ciya li't-tıbaati ve'n-neşr, Bağdat 2006.

MİZİRİ, Şaban, **el-Ağa ve'-Fellah fi vilayeti'l-Musul, fi'n-nısfi's-sani mine'l-karni't-tasi' 'aşer** dirase tarihiyye fi' usuli'l-ictima'iyye ve'-sıhha ve's-

sekafe ve'z-zira'a ve'l-iktisadiyye, Daru Cil li't-tıbaati ve'n-neşr, Bağdat 2009.

MUHEMMED, Halil İsmail, **İklîm Kurdistan el-Irak–Dirase fi't-tekvîni'l-kavmî li's-sukkân**- Erbîl 1998.

EL-MUHSİN, Esbahiye Yunus, **el-Miyahu'l-cevfiyye, fi Mintakati Sincar ve istismaratiha, dirase fi'l-Coğrafya et-tabi'iyye,** Yüksek Lisans, Tezi, Edebiyat Fakültesi, Bağdat Üniversitesi, Bağdat 1958.

MUHTARAT min kitabi'l-Musul ve Kerkûk fi'lvesaik el-'Osmaniyye, çev: Halil Ali Murad, Min menşurati benke-i Zeyn, Süleymaniye 2005.

MURAD, Halil Ali, "Ticaretü'l-Musul", **Mevsu'atü'l-Musul el-Hadariyye**, 1. Baskı, Daru'l-kutub li't-tıbaati ve'n-neşr, Musul 1992.

MURAD, Halil Ali, "Tikrit fi'l-mesadır el-'Osmaniyye ibane'l-Karneyni's-sadis 'aşer ve's-sabi' 'aşer", **Mevsuatü medineti Tiktrit**, 1. Baskı, Daru'l-Hurriyye, li't-tıbaati ve'n-neşr, Bağdat 1998.

MURAD, Halil Ali, **Tarihu'l-Iraki'l-idari ve'l-iktisadi fi'l-'ahdi'l-'Osmani 1048-1164/1638-1750**, Yüksek Lisans Tezi, Edebiyat Fakültesi, Bağdat Üniversitesi, 1975.

Musul Gazetesi , No: 712 (7 Cemaziyelevvel, 1321/1903), No: 713 (7 Cemaziyelahir, 1321/1903), No: 712 (7 Zilhicce, 1321/1903).

Musul ve Kerkük'le ilgili Arşiv belgeleri 1525-1919, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başbakanlığı, Ankara 1993.

Musul Vilayeti Salnamesi, haz: Hasan Tevfik Efendi, Musul Vilayeti Matbaası, Musul 1308, 1310, 1312, 1325, 1330 h.

En-Nakşibendi, Nasır, "ed-Dinaru'l-İslami li müluki't-tava'if ve'l-mütegallibe ale'd-devleti'l-Abbasiyye (ed-Dinaru'l-Atabeki", **Mecelletü'l-mecme'u'l-'ilmi,** Bağdat 1956.

EN-NECCAR, Cemil Musa, **et-Ta'lim fi'l-Irak fi'l-'ahdi'l-'Osmani'l-ehir (1869-1918**), Daru'ş-Şuuni's-sekafiyye el-'amme, Bağdat 2002.

----------,**el-İdaretü'l-'Osmaniyye fi vilayeti Bağdad min 'ahdi'l-vali Midhat Paşa ila nihayeti'l-hükmi'l-'Usmani 1869-1917**, 1. baskı, Kahire 1991.

NEDİM, Şükri Mahmud," et-Teşkilatu'l-'askeriyye fi'l-Musul", **Mevsu'atü'l-Musul el-Hadariyye**, Daru'l-kutub li't-tıbaati ve'n-neşr, Musul Üniversitesi, Musul 1992.

NEVVAR, Abdülaziz Süleyman, **Tarihu'l-'Irak el-hadis min nihayeti hükmi Davud Paşa ila nihayeti hükmiMidhat Paşa**, Daru'l-kutubi'li'Arabi li't-tıbaati ve'n-naşr, Kahire 1968.

NİEBUHR Carsten, **Rihletü Niebuhr ile'l-Irak fi'l-karni's-samin 'aşer**, Çev: Mahmud Hüseyin Emin, Daru'l-kutub ve'l-vesaik el-Irakiyye, Bağdat 1965.

NİKİTİN, Basîl, **el-Kurd dirase sosyolociyye ve tarihiyye**, Çeviren: Nûrî Talebânî, Üçüncü baskı, Dar Âras li't-tiba'a ven'n- neşr, Erbil 2002.

Notes on Kurdish Tribes, Government press, Baghdad 1919.

EN-NUHHAS, Züheyr Ali Ahmed, **Tarihu'n-neşati't-ticari fi'l-Musul beyne'l-harbeyni'l-'alemiyeteyn 1919-1939**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Musul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Musul 1995.

OLSON, Robert William**, Hisaru'l-Musul ve'l-'alakat el-Usmaniyye el-Farisiyye, 1718-1743 m.,** Çev: Abdurrahman b. el-Hac Emin Bey el-Çelebi, 1. Baskı, Daru'l-'ulum, Beyrut 1983.

Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul, Edit: Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu, Orhan Özdil, Orsam Yayınları, Ankara 2012.

PARRY, Oswold. H., Six months in a Syrian monastery, London 1895.

RAUF, 'İmad Abdüsselam, **el-Musul fi'l-'ahdi'l-Osmani –Fetretü hukmi'l-mahalli 1139-1249 h. / 1726-1834 m**., Necef 1975.

Rauf, İmad Abdüsselam, **İdaretü'l-Irak el-Useru'l-hakime ve ricalu'l-idare ve'l-kada' fi'l-Irak fi'l-kuruni'l-müteahhire 1258-1918**, Daru'l-hikme, Bağdat 1992.

RAWOLV, Leonardt, **Rihletu'l- meşrik ila el-'Irak ve Suriye ve Lübnan ve Filistin**, Çev: Selîn Taha et-Tikrîtî, Dar el-hurriyye lit't-tiba'a, Bağdat 1978.

REKANİ, Mahmud Şeyh Sin Haso, **Sincar fi'l-ahdi'l-meleki 1921-1958, dirase tarihiyye,** Matbaatü'l-Hac Haşim, Erbil 2012.

Sa'duddin, Kazım, "et-Tatavvur el-ictima'î fi'l- 'âdât ve't- Tekâlîd", **Mecelletu't-turas eş-şa'bî**, Sayı: 1, Dâr şuûn es-sekafiyye, Bağdat 2000.

SAHİLLİOĞLU, Halil, **Min tarihi'l-aktari'l-'Arabiyye fi'l-'ahdi'l-'Usmani**, İstanbul 2000.

SAHİLLİOĞLU, Halil, "Osmanlı Döneminde Irak'ın İdarî Taksimatı", Çeviren: Mustafa Öztürk, **Belleten**, LIV/211, Ankara 1991.

ES-SAİĞ, el-Kiss Süleyman, **Tarih Mevsil**, I,

ES-SERRAF, Ahmed Hamid, **Tarih eş-Şebek mine'l- Firaki'l- gul'a fi'l- 'Irak - Asluhum, luğetuhum, 'akâiduhum, 'âdâtuhum** -, Matbaatu'l -maarif, Bağdat 1954.

SİNCARİ, Hıdır, "Sincar ism ve tarih", **Mecelletü Laleş,** sayı: 15, Duhok 2001.

SİNCARİ, Rüstem, "Muhtasaru Tarihi Sincar"**, Ceridetu Habat**, sayı: 933, 4.5.1999.

ES-SİNDî, Bedirhan, **el-Muctema' el-Kurdî fi'l -manzûr el-istişrâkî,** Dar Ârâs li't-tiba'a ven'n- neşr, Erbil 2002.

SİNO, Ahmed, **el-Ekradu'l-Ezidiyyun fi'l-'ahdi'l-Osmani –Dirase tarihiyye, siyasiyye, diniyye, ictimaiyye, iktisadiyye**- Daru'z-zeman li't-tıbaati ve'n-neşr, Dımaşk 2012.

ES-SUFİ, Ahmed, **Hutatu'l-Musul,** Matbaatü Ümmü'r-Rebi'iyyin, Musul 1953.

ES-SUFİ, Ahmed, **Tarihu'l-mehakim ve'n-nuzum el-idariyye fi'l-Musul**, Matbaatü Ümmü'r-Rebi'in, Musul 1949.

SÜLEYMAN, Hıdır, "Merasimu el-hitan 'inde el-Ezidiyye", **Mecelletu et-turas eş-şa'bî**, sayı. 11, Dar eş-şuûn es-sekafiyye, Bağdat 1974.

SYKES, Mark, **el-Kabaili'l-Kurdiyye fi'l- İmberatûriyye el-'Usmâniyye**, Çev: Halil Ali Murad, Dar ez-Zeman li't-tiba'a ven'n- neşr, Dimeşk 2007.

ŞAMILOV, A, **Havle mes'ele el-iktâ' beyne el-Ekrad**, Çeviren: Kemal Mazhar Ahmed, İkinci baskı, Matbaatu'l-Havadis, Bağdat 1984.

ŞEMSEDDİN Sami, **Kamusu'l-A'lam**, İstanbul 1311/1894.

Şenkâlî, "el-Hayat el-ictimâ'iyye fî Sincâr", **Mecelletu Laleş**, Sayı: 15, Duhok, Nisan 2001.

ŞERİF, Abdussettar Tahir, **el-Muctema' el-Kurdî - dirase ictima'iyye sekâfiyye siyâsiyye** -, Cem'iyye es-sekâfe'l- Kurdiyye, Bağdat 1981.

ŞÜMEYSANİ, Hasan, **Medinetü Sincar mine'l-fethi'l-'Arabi el-İslami hatte'l-fethi'l-'Usmani**, 1. Baskı, Beyrut 1923.

ET-TAİ, Zünnun, **el-Evda'u'l-idariyye fi'l-Musul hilale'l-'ahdi'l-meleki, 1921-1958**, Daru İbnu'l-Esir li't-tıbaati ve'n-neşr, 1. Baskı, Musul 2008.

ET-TEL'AFERİ, Kahtan Ahmed Abuş, **Sevretu Telafer 1920 ve'l-harekatu'l-vataniyye'l-uhra fi mıntakati'l-Cezire**, Matbaatü'l-Ezher, Bağdat 1969.

EL-'UBEYDİ, Ezher, **el-Mavsil eyyâm zemân,** Matbaatu dar el-kutub li't-tiba'a ven'n- neşr, Musul 1998.

EL-UBEYDİ, Şeza Faysal Reşo, **el-İdaretü'l-'Osmaniyye fi'l-Musul,** Yüksek Lisans Tezi, Edebiyat Fakültesi, Musul Üniversitesi 1997.

EL-'UMERÎ, Yasin b. Hayrullah el-Hatib, **Zübdetü'l- asar el-celiyye fi havadisi'l-eradiyye**, thk. İmad Abdüsselam Rauf, Matbaatü'l-Adab, Necef 1974.

EL-'UMERÎ, Yasin b. Hayrullah, **Garaibu'l- eser fî Havadis rub' el-karn et-tasi' 'aşer**, Matbaatu ummu'r- Rebîeyn, Musul 1940.

El-VERDİ, Ali, **Lemehat ictima'iyye min tarihi'l-Iraki'l-hadis**, Matbaatü'l-İrşad, Bağdat 1972.

VEHB, Muhammed Yunus, es-Seyyid Abdullah es-Seyyid, **Tarihu Telafer kadimen ve hadisen,** Matbaatü'l-cumhuriyye, Musul 1967.

Vilayetü'l-Musul fi'l-Mesadıri'l-'Osmaniyye, çev: El-Muhami Şifan Muzuri, Daru Ciya li't-tıba'ti ve'n-neşr, Bağdat 2009.

YAKUT el-Hamevî, Şihabu'd-din Ebu Abdullah er-Rûmî el-Bağdâdî (ö. 626/1028), **Mu'cemu'l-Büldân,** Dâru Sadır, Beyrut 1990.

YUNUS, Macid Muhammed, "Safha Muşrika min Tarihi Şengal kable ve ba'de meci'i Salahuddin ile'l-hukm", **Mecelletü Laleş**, sayı, 27, Duhok 2007.

YUSUF, Abdurrakib, **Hududu Kurdistan el-cenubiyye tarihen ve coğrafiyyen hilale hamseti alafi senetin ve ma yeterettebu ala ilhakıha bi'l-Musul**, Matba'atu şifan, Süleymaniye 2005.

EZ-ZABİT, Şakir Sabir**, Mûcez Tarîhu't- Turkman fi'l-Irak,** I, Matbaatu'l-Maarif, Bağdat 1958.

EKLER

EK-1: Kuzey Irak Haritası

EK-2: Musul'u Suriye'ye Bağlayan Ticaret Yolları Haritası

EK-3: Musul Vilayeti Salnamesine Göre Musul Vilayeti Haritası

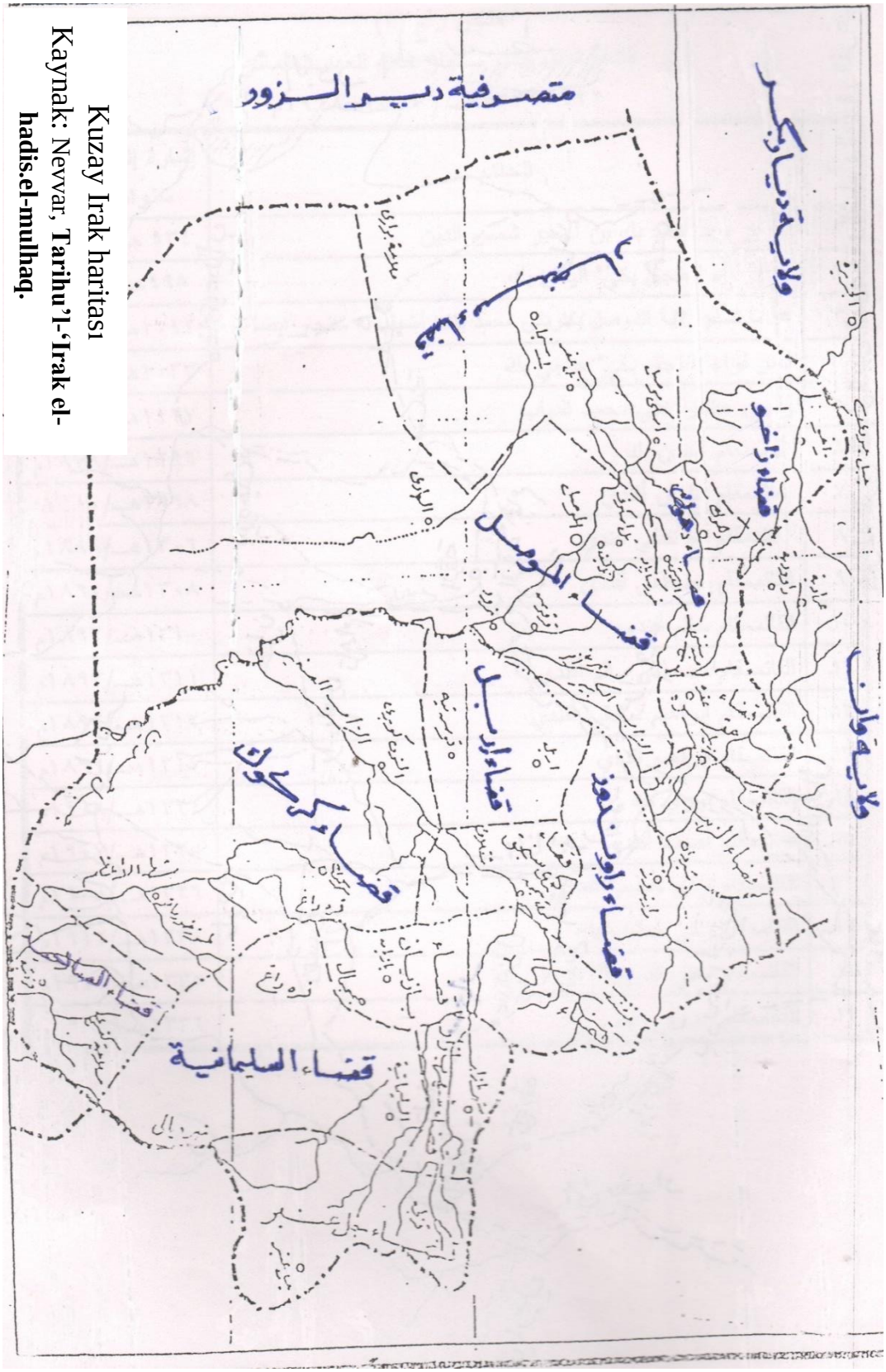
EK-4: 1308 Senesi'ne Ait Musul Vilayeti Salnamesi Kapağı

EK-5: 1330 Senesine Ait Musul Vilayeti Salnamesi'nin Kapağı

EK-6: 1308 Senesi Musul Vilayeti Salnamesi'nde Sincar Bahsi

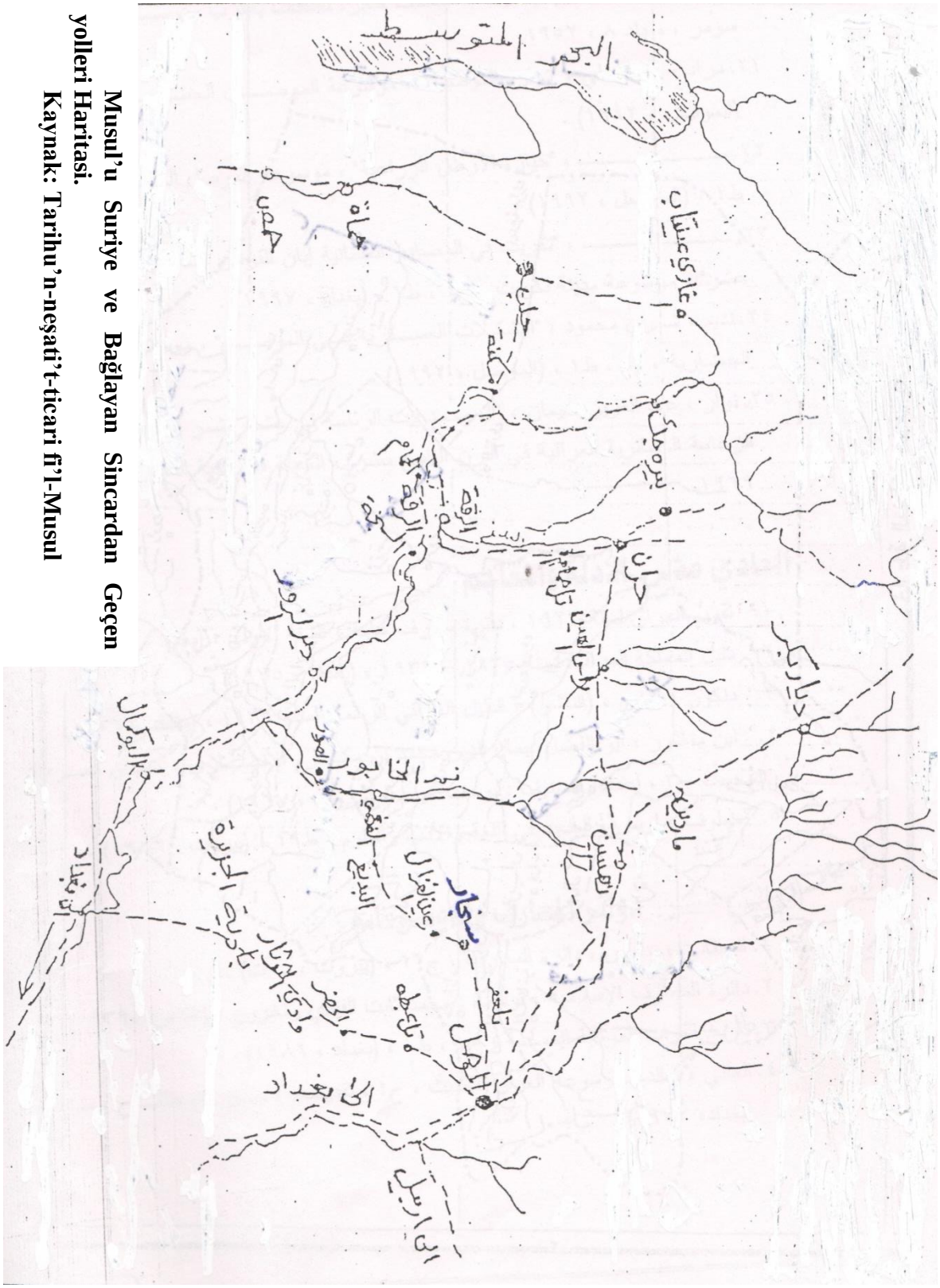
EK-7: EK-7: Sincar Ulu Cami Minaresi

EK-1: Kuzey Irak Haritası

Kuzay Irak haritası
Kaynak: Nevvar, **Tarihu'l-'Irak el-hadis.el-mulhaq.**

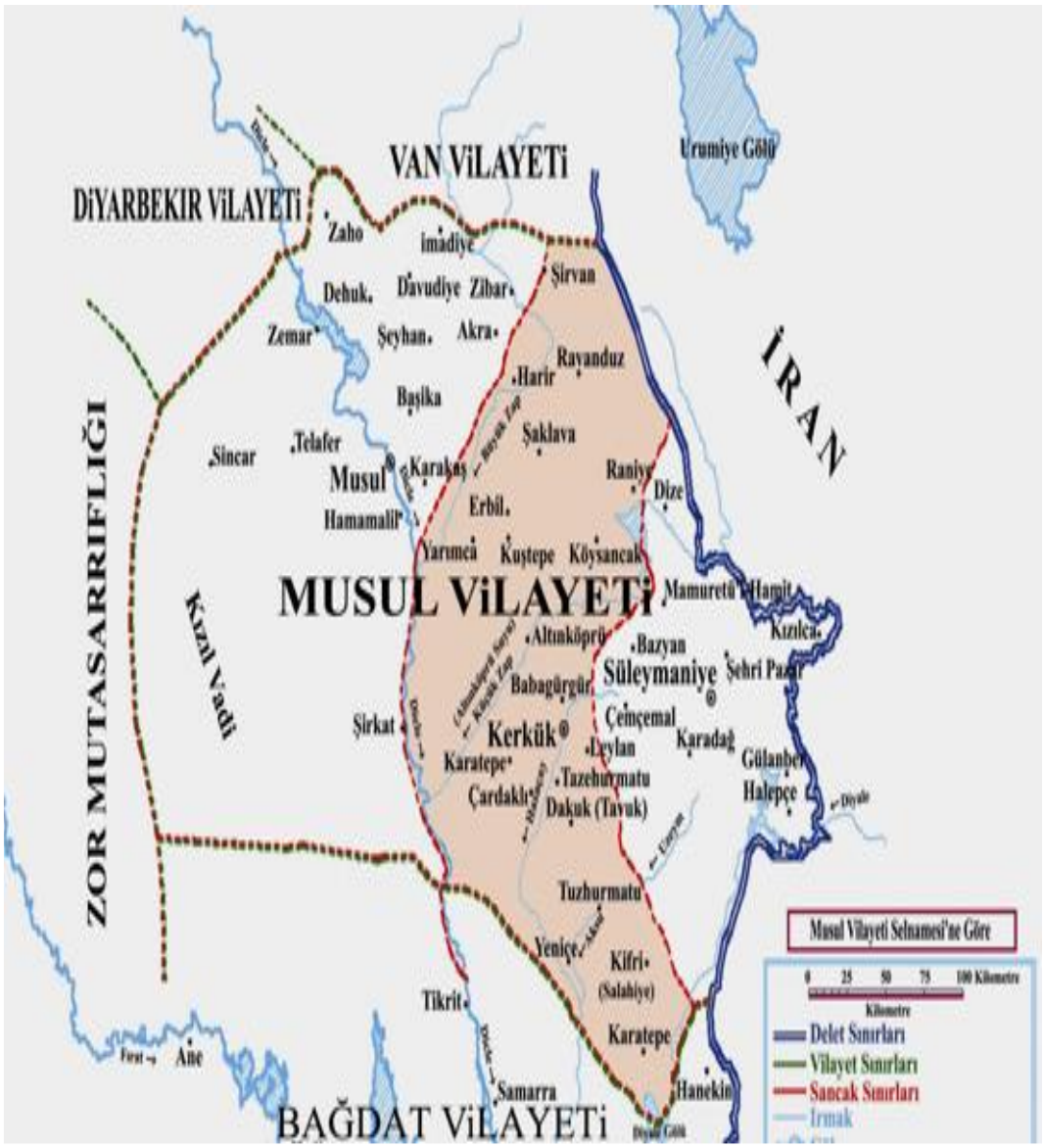
EK-2: Musul'u Suriye'ye Bağlayan Ticaret Yolları Haritası

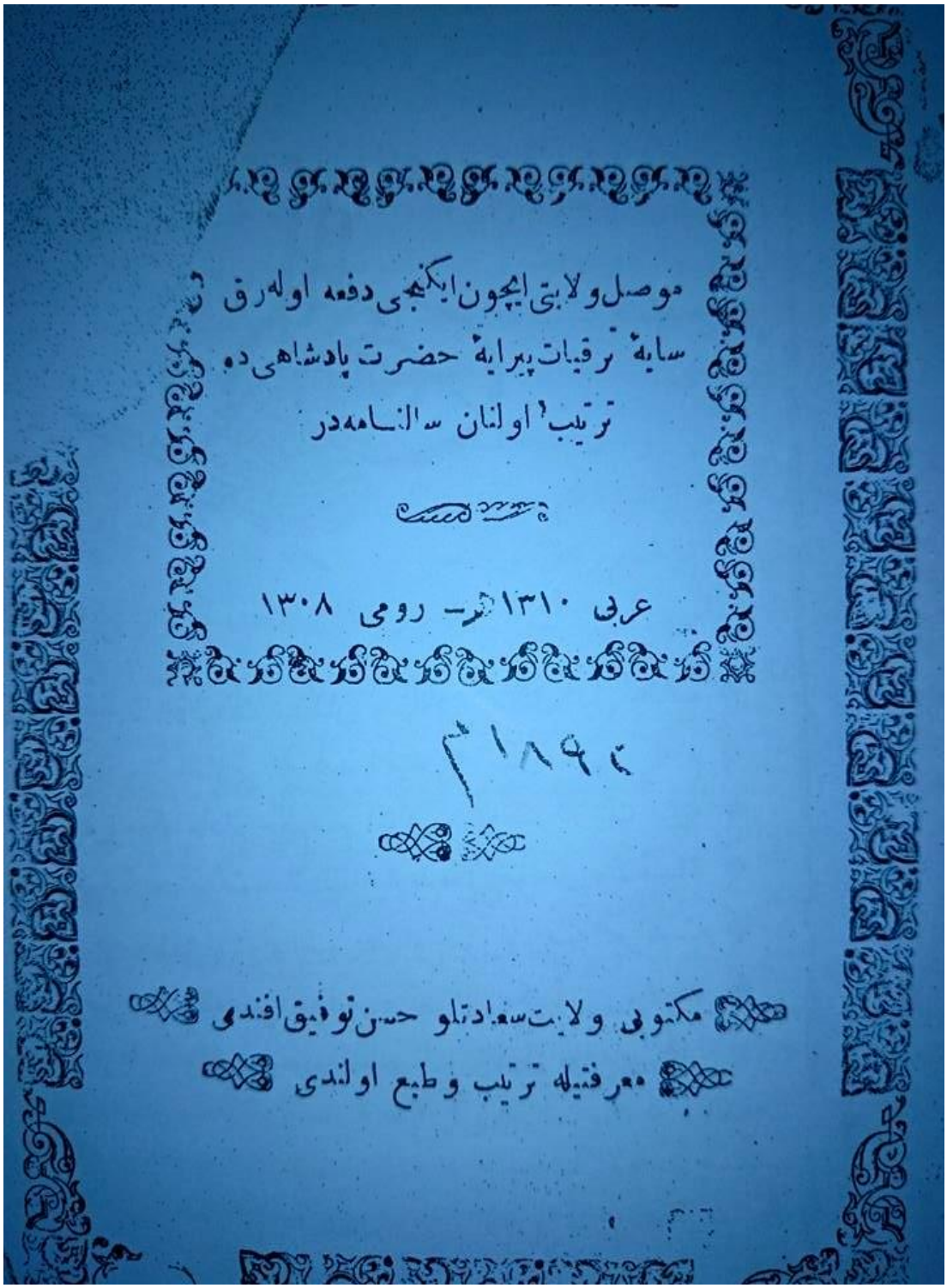
Musul'u Suriye ve Bağlayan Sincardan Geçen yolleri Haritası.

Kaynak: Tarihu'n-neşati't-ticari fi'l-Musul

EK-3: Musul Vilayeti Sanlnamesine Göre Musul Vilayeti Haritası

EK-4:1308 Senesi Musul Vilayeti Salnamesi'nin Kapağı

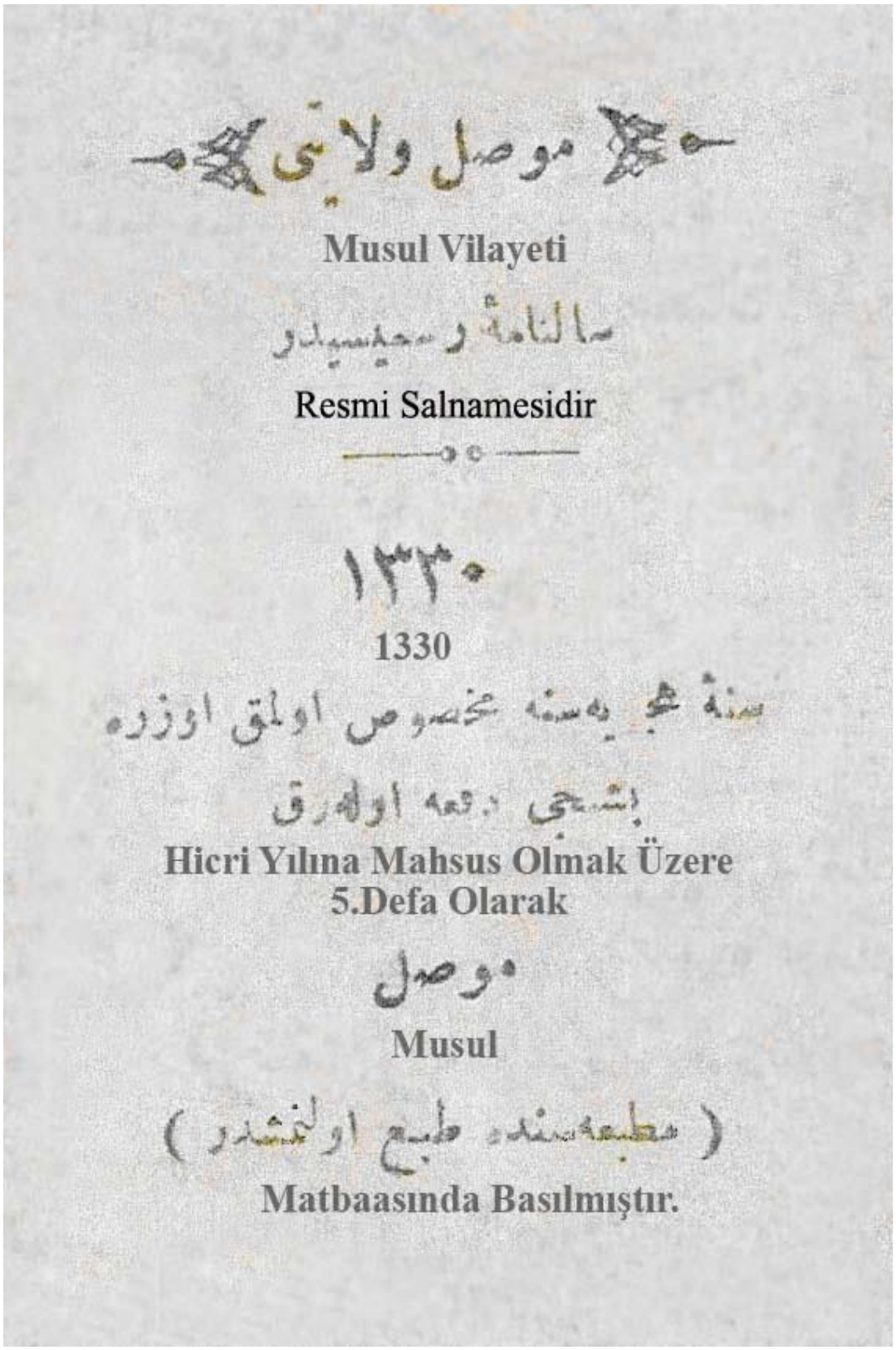

موصل ولایتی ایچون ایکنجی دفعه اولەرق
سایهٔ ترقیات پیرایهٔ حضرت پادشاهی ده
ترتیب اولنان سالنامه در

عربی ۱۳۱۰ فر- رومی ۱۳۰۸

۱۸۹۲ م

مکتوبی ولایت سعادتلو حسن توفیق افندی
معرفتیله ترتیب و طبع اولندی

EK-5: 1330 Senesine Ait Musul Vilayeti Salnamesi'nin Kapağı

موصل ولایتی

Musul Vilayeti

سالنامهٔ رسمیسیدر

Resmi Salnamesidir

١٣٣٠

1330

سنهٔ هجریه‌یه مخصوص اولمق اوزره

بشنجی دفعه اولهرق

Hicri Yılına Mahsus Olmak Üzere
5.Defa Olarak

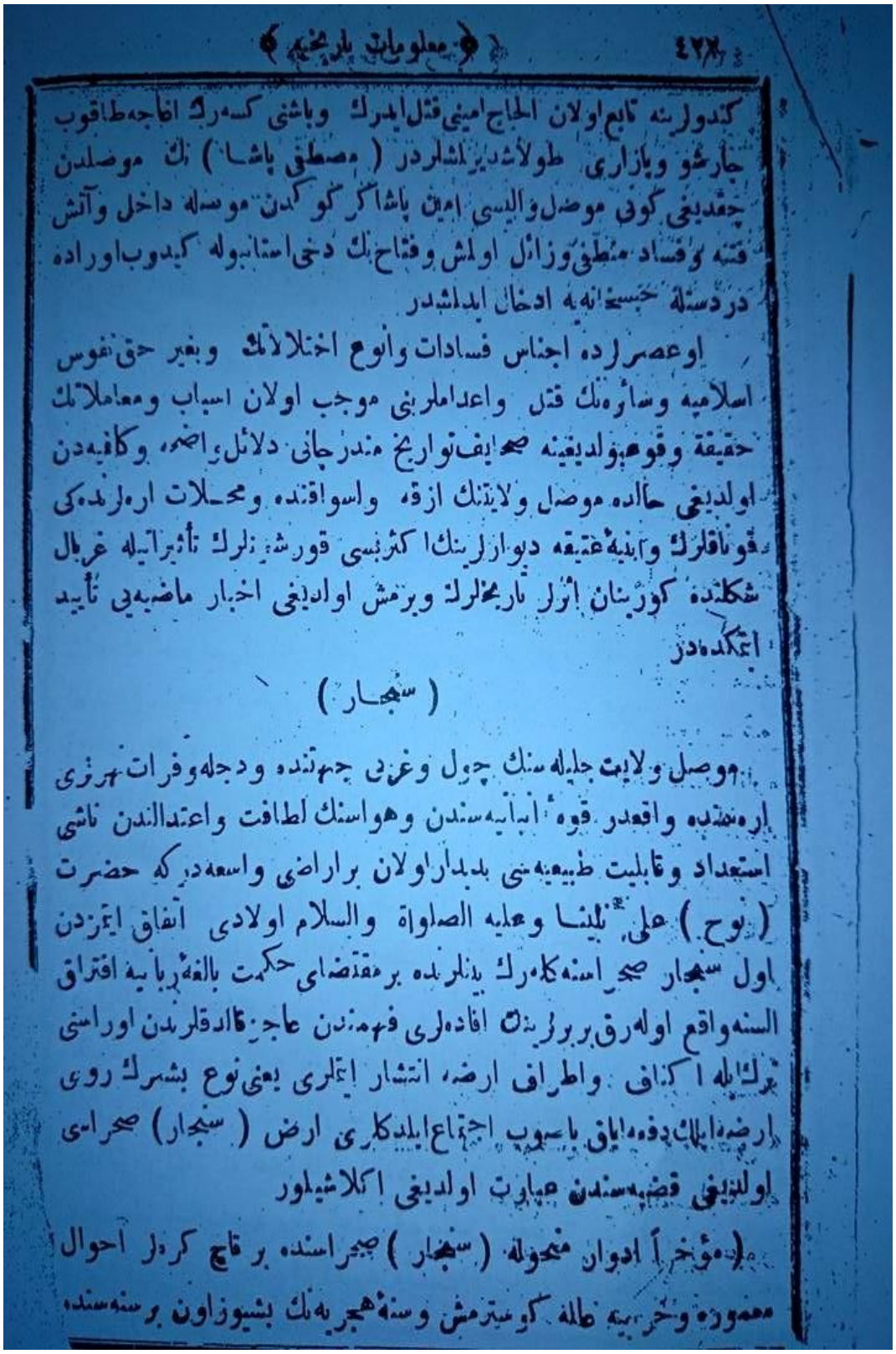
موصل

Musul

(مطبعه‌سنده طبع اولنمشدر)

Matbaasında Basılmıştır.

EK-6: 1308 Senesi Musul Vilayeti Salnmaesi'nde Sincar Bahsi

معلومات تاريخيه ٤٢٨

كندولرينه تابع اولان الحاج امينى قتل ايدرك وباشنى كسه رك اغاجه طاقوب جارشو وبازارى طولاشديرمشلردر (مصطفى پاشا) نك موصلدن چقديغى كونى موصل واليسى امين پاشا اكر كوكدن موصله داخل وآتش فتنه وفساد منطفى وزائل اولمش وفتاح نك دخى استانبوله كيدوب اوراده دردسله حبسخانه يه ادخال ايدلمشدر

اوعصرلرده اجناس فسادات وانوع اختلالاتك وبغير حق نفوس اسلاميه وسائرهنك قتل واعداملرينى موجب اولان اسباب ومعاملاتك حقيقة وقوعبولديغينه صحايف تواريخ مندرجاتى دلائل واضحه وكافيه دن اولديغى حالده موصل ولايتنك ازقه واسواقنده ومحللات اهاليسنك قوناقلرك وابنيه عتيقه ديوارلرينك اكثريسى قورشونلرك تأثيراتيله غربال شكلنده كورينمان آثار تاريخلرك ويرمش اولديغى اخبار ماضيه يى تأييد ايتمكده در

(سنجار)

موصل ولايت جليله سنك چول وغربى جهتنده ودجله وفرات نهرلرى اره سنده واقعدر قوه انباتيه سندن وهواسنك لطافت واعتدالدن ناشى استعداد وقابليت طبيعيه سنى بدبداراولان براراضى واسعه در كه حضرت (نوح) على نبينا وعليه الصلواة والسلام اولادى اتفاق ايتمزدن اول سنجار صحراسنه كلهرك يرلشده برمقتضاى حكمت بالغه ربانيه افتراق السنه واقع اولهرق بربرلرينك افاده لرى فهمندن عاجز قالدقلرندن اوراسنى ترك ايله اكناف واطراف ارضه انتشار ايتلرى يعنى نوع بشرك روى ارضه املك دوه ايله باسوب اجتماع ايلدكلرى ارض (سنجار) صحراسى اولديغى قضيه سندن عبارت اولديغى اكلاشيلور

(مؤخراً ادوان منحوله (سنجار) صحراسنده برقاچ كره احوال معموره وخربه طلله كوستيرمش وسنه هجريه نك بشيوزاون بر سنه سنده

EK-7: Sincar Ulu Cami Minaresi

